

**«ӨНДІРІСТЕГІ ЖАЗАТАЙЫМ ОҚИҒАЛАРДЫҢ
САҚТАНДЫРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫН
ДАМУ ТУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОЧЕРКІ»
(ғылыми-ақпараттық басылым)**

**«СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ОЧЕРК РАЗВИТИЯ
ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ СТРАХОВАНИЯ
ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ НА ПРОИЗВОДСТВЕ»
(научно-информационное издание)**

Астана 2022

**«Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру
теориясы мен практикасын дамытудың әлеуметтік-
экономикалық очеркі»**

**«Социально-экономический очерк развития теории
и практики страхования от несчастных случаев
на производстве»**

Астана, 2022

ӘОЖ / УДК 368 (574)
КБЖ / ББК 65.271 (5Қаз)
Ө46

Әзірлеуші ұйым / Организация – разработчик: «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК / РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан»

РЕЦЕНЗИЯЛАУШЫЛАР / РЕЦЕНЗЕНТЫ:

Селезнева И.В. э.ғ.д/д.э.н., Утибаев Б.С. э.ғ.к/к.э.н., Исмагулова А.Т. з.ғ.к/к.ю.н.

АВТОРЛАРЫ / АВТОРЫ: Абикенова Ш.К. авторлық ұжымның басшысы, Бекмагамбетов А.Б., Насырова Г.А., Енсебаева А.Р., Нурмагамбетов Р.Г., Ошакбаева Ж.О., Телибекова И.М., Шевцова В.С., Батырбаева М.Ж., Коваль А.П., Шегай В.В., Казбекова Д.Б., Сарыбаева И.Е. / Абикенова Ш.К. руководитель авторского коллектива, Бекмагамбетов А.Б., Насырова Г.А., Енсебаева А.Р., Нурмагамбетов Р.Г., Ошакбаева Ж.О., Телибекова И.М., Шевцова В.С., Батырбаева М.Ж., Коваль А.П., Шегай В.В., Казбекова Д.Б., Сарыбаева И.Е.

Ө46 Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру теориясы мен практикасын дамытудың әлеуметтік - экономикалық очеркі – Астана: «ҚР ЕХӘҚМ ЕҚРҒЗИ» ШЖҚ РМК, 2022. – 172 б. / Социально-экономический очерк развития теории и практики страхования от несчастных случаев на производстве – Астана: РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК», 2022. – 172 с.

ISBN 978-601-06-8912-1

Ғылыми-ақпараттық басылымда Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі қаржыландыратын «Қазақстан Республикасындағы қауіпсіз еңбектің экономикалық проблемалары және сақтандыру тетігін институционалдық қайта құру» тақырыбындағы ғылыми-техникалық бағдарламаны орындау шеңберінде өндірістік жазатайым оқиғалардан сақтандыру теориясы мен тәжірибесінің генезисі мен дамуы мәселелері көрсетілген / В научно-информационном издании изложены вопросы генезиса и развития теории и практики страхования от несчастных случаев на производстве в рамках выполнения научно-технической программы на тему «Экономические проблемы безопасного труда и институциональные преобразования механизма страхования в Республике Казахстан» финансируемой Министерством труда и социальной защиты населения Республики Казахстан.

«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Ғылыми кеңесі қарады, мақұлдады және жариялауға ұсынды, 2022 ж. 30 қыркүйек №7 хаттама.

ISBN 978-601-06-8912-1

© «ҚР ЕХӘҚМ ЕҚРҒЗИ» ШЖҚ РМК, 2022 / РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК», 2022

Мазмұны

КІРІСПЕ	5
1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру теориясының негіздері және оларды практикалық түсіндіру.....	7
1.1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың әлеуметтік-экономикалық мәні мен принциптері (КҚЖОМКАС).....	7
1.2. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйелерінің дамуы.....	12
1.3. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың алдын алудағы сақтандырудың рөлі	22
2. Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру: қалыптасуы және дамуы.....	37
2.1. Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық негіздері	38
2.2. Қазақстан Республикасындағы кәсіптік қызметтің негізгі түрлерінің тәуекелдік бейіні	47
2.3. Қазақстан Республикасындағы жазатайым оқиғалардан сақтандырудың әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылымы.....	61
3. Кәсіби қызметте жазатайым оқиғалардан сақтандыру бағдарламаларын дамытудың басымдықтары.....	67
3.1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар тәуекелдерін басқару.....	67
3.2. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесінің әлеуметтік-экономикалық дамуының ESG факторлары.....	71
3.3. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың заманауи бағдарламалары	76
Қорытынды	83

Содержание

ВВЕДЕНИЕ	87
1. Основы теории страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности и их практическая интерпретация	89
1.1. Социально-экономическая сущность и принципы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности.....	89
1.2. Эволюция систем страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности.....	94
1.3. Роль страхования в предотвращении несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний.....	104
2. Страхование от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью в Казахстане: становление и развитие	121
2.1. Институциональные основы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью.....	121
2.2. Рисковый профиль основных видов профессиональной деятельности в Республике Казахстан.....	131
2.3. Социальная и экономическая инфраструктура страхования от несчастных случаев в Республике Казахстан.....	145
3. Приоритеты развития программ страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности	151
3.1. Управление рисками несчастных случаев в профессиональной деятельности	151
3.2. ESG факторы социально-экономического развития системы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности	155
3.3. Современные программы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности.....	160
Заключение.....	168

КІРІСПЕ

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру азаматтарды әлеуметтік қорғаудың құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қазіргі өркениетті қоғамның міндетті атрибуты болып табылады. Әр түрлі экономикалық жүйелердегі өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық дамуы оның жеткілікті әртүрлілігін көрсетеді. Жазатайым оқиғалардың мазмұны, ішкі құрылымы, нысандары, әдістері мен алдын алу құралдары жалпы, сондай-ақ ерекше, оның ішінде осы институттың тарихи даму тәжірибесіне және одан туындайтын мемлекеттің оның қаржылық тетігіне қатысу дәрежесіне байланысты сипатталады. Толық мемлекеттік құрылымы бар әлеуметтік сақтандыру жүйелерін, сондай-ақ сақтандыру компаниялары арқылы жүзеге асырылатын оның жеке кәсіпкерлік нысанын байқауға болады. Алайда, соңғы жағдайда жазатайым оқиғалардан сақтандыру операцияларын жүргізу қоғамдық бірлестіктермен, кәсіподақтармен келісілген, қажетті институционалдық базамен қамтамасыз етілген және мемлекеттік органдардың бақылауында және бақылауында болады.

Жазатайым оқиғалардан сақтандыру институты әлеуметтік сақтандыру жүйесінің бөлігі ретінде көптеген елдерде заңмен бекітілген. Кәсіптік тәуекелдерді сақтандыру жүйесінің қаржылық негізін жұмыс берушілердің сақтандыру сыйлықақыларын жинақтау қамтамасыз ететіндіктен, сақтанушылар санының өсуімен, тіпті көптеген құрбандары бар өндірістегі ірі апаттар да мемлекеттің айтарлықтай қаржылық шығындарына әкелмейді. Кәсіптік тәуекелдерді сақтандырудың дамыған жүйесі болған кезде зардап шеккендер толық кепілдендірілген көлемде заңнамалық белгіленген өтемді ала алады. Еңбек қызметіне байланысты ықтимал қолайсыз оқиғалардан толыққанды сақтандыру қорғанысын қалыптастыру әрбір өндірістің тәуекелдік бейінін және барабар инфрақұрылымның болуын дұрыс бағалау негізінде қамтамасыз етіледі. Жұмыс істейтін халықтың кәсіби қызметімен байланысты тәуекелдердің барлық әлеуетін анықтау осы тәуекелдерді басқарудың пәрменді жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Сақтандыру объектісі өндірістегі жазатайым оқиға, дәлірек айтсақ, қызметкердің еңбек міндеттерін орындау кезіндегі жазатайым оқиға болып табылады, өйткені барлық кәсіпорындар өндірістік қызметпен айналыспайды. Сонымен қатар, өндірістік емес кәсіпорындарда да жазатайым оқиғалар болуы мүмкін. Сондықтан еңбек қызметін, яғни кәсіпті жүзеге асыру кезінде жазатайым оқиғаның туындауына байланысты табысты жоғалту қаупі сақтандыру нысанасы болып табылатындығын ескере отырып, «кәсіби қызметтегі жазатайым оқиға» терминін қолдану дұрыс. Кәсіптік қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру өндірістік жарақат кезінде еңбекке жарамсыздық жағдайы туындаған кезде жұмыс істейтін халық үшін қосымша қаржылық қамтамасыз ету болып табылады, бизнес үшін өндірістік-технологиялық тәуекелдерді басқарудың экономикалық құралы болып табылады, жұмыс күшін жедел қалпына келтіруге, оң имиджді

қалыптастыруға және әлеуметтік жауапкершілікті іске асыруға ықпал етеді. Мемлекеттің әлеуметтік саясатын іске асыру элементтерінің бірі бола отырып, өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру Экономикалық қызмет стандарттарының ESG талаптарына толық сәйкес келеді.

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру (өндірістік жарақаттану және кәсіптік аурулар) барлық елдерде кең таралған әлеуметтік қамсыздандырудың тарихи қалыптасқан түрі. Қазақстан экономикасын инновациялық-технологиялық дамыту контексінде кәсіби қызметте жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін одан әрі жетілдіру мемлекеттік әлеуметтік саясаттың бірінші кезектегі бағыттарының бірі болып табылады.

Осы мақсатта жұмыскерлерді әлеуметтік қорғаудың әлемдік озық тәжірибесін зерттеу және елдің ұлттық, этно-менталдық, институционалдық, экономикалық, технологиялық және басқа да ерекшеліктерін ескере отырып, отандық әлеуметтік сақтандыру жүйесіне озық халықаралық тәжірибені неғұрлым нәтижелі енгізу қажет.

Монографияда экономиканың мемлекеттік және жеке секторлары қамтамасыз ететін кәсіби қызметте жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін іске асырудың әлемдік тәжірибесін талдау баяндалған.

Ұсынылған талдау Қазақстанда қолдану перспективаларын белгілей отырып, осы елдердегі кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың әртүрлі модельдерінің, схемалары мен бағдарламаларының мүмкіндіктері мен шектеулерін анықтауға мүмкіндік береді.

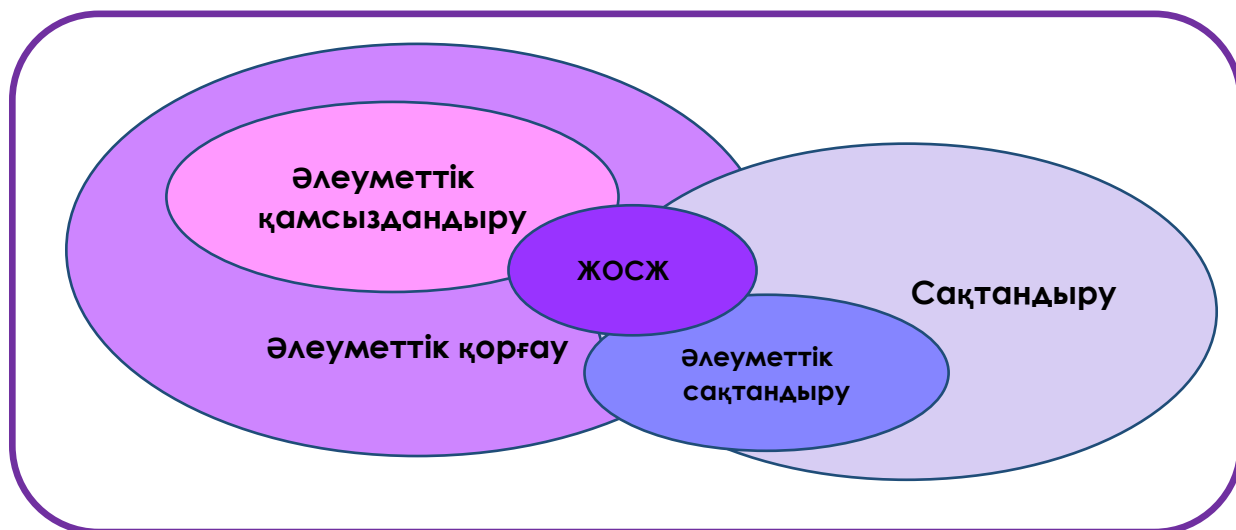
1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру теориясының негіздері және оларды практикалық түсіндіру

1.1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың әлеуметтік-экономикалық мәні мен принциптері (КҚЖОмКАС)

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру (ЖОС) Халықты әлеуметтік қорғаудың күрделі жүйесін құрайтын элементтердің бірі болып табылады. Кәсіптік қызметте (ЖОСЖ) жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйелерінің пайда болуы мен дамуы техникалық прогрестің көрінуіне, азаматтық жауапкершілік құқығының қалыптасуына және кәсіптік одақтардың жалдамалы жұмысшылардың мүдделерін қорғауының нәтижесі ретінде байланысты.

ЖОСЖ әлеуметтік қорғаудың бір бөлігі ретінде өзінің кәсіби қызметін атқару кезінде денсаулығынан айырылуына байланысты еңбек ету қабілетін жоғалтқандарды қаржылық қолдау бөлігінде әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен тікелей өзара байланысты.

Көптеген экономикалық жүйелердегі ЖОС-дың қолданыстағы тәжірибесі міндетті болып табылады, заңнамалық нормалармен негізделген, осылайша әлеуметтік сақтандыру нысанын алады (1.1-сурет).

1.1-сурет- Әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік сақтандыру, сақтандыру және ЖОСЖ қатынасы

ЖОС-дың қазіргі заманғы отандық формасы әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен байланыста бола отырып, онымен онымен бірге халықты әлеуметтік қорғаудың неғұрлым жалпы жүйесіне біріктірілген. Әлеуметтік қорғаудың негізгі мақсаты-әлеуметтік тәуекелдерді басқару, соның ішінде адамдардың әл-ауқатының нашарлауына әкелетін жағымсыз жағдайлардың алдын алу және жеңу болып табылады. Әлеуметтік тәуекел адамның және жалпы қоғамның өмір сүру жағдайларын нашарлататын оқиғалардың ықтималдығымен сипатталады. Теріс жағдайлардың факторы

ретінде тәуекел қорғаудың әртүрлі формаларының пайда болуы мен енгізілуінің негізгі шарты болып табылады.

Әлеуметтік тәуекелдерді басқарудың негізгі әдістері:

- әлеуметтік тәуекелді сіңіру: зиянның шамасына және кепілдіктің белгіленген сомасына сәйкес әлеуметтік тәуекелдерді іске асыру салдарын тікелей мемлекеттік қаржыландыру (әлеуметтік қамсыздандыру);

- тәуекелді бөлу: арнайы сақтандыру қорларынан келтірілген залалды қаржыландыру арқылы әлеуметтік тәуекелдерді бөлуге негізделген әлеуметтік сақтандыру;

- әлеуметтік тәуекелдердің алдын алу: қажетті шараларды қаржыландыру арқылы әлеуметтік тәуекелдерді шектеу және/немесе жою.

Мемлекеттің әлеуметтік саясатының элементі ретінде әлеуметтік қорғаудың әсер ету саласы Әр адамның өмір сүру стандарттарын сақтауға байланысты тәуекелдермен шектеледі. Егер әлеуметтік қорғау адами капиталды молайтудың әлеуметтік тәуекелдерінің барлық кешеніне бағытталған болса, онда әлеуметтік қамсыздандыру әлеуметтік осал халықты, оның ішінде күтпеген жағдайлардың салдарынан денсаулыққа қолайсыз салдарлар болған жағдайда мемлекеттік қолдаудың институционалдық нысаны болып табылады.

Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінде әлеуметтік сақтандыру маңызды орын алады, оның пайда болуы еңбек қызметі процесінде тәуекелдердің көрінуіне тікелей байланысты болады.

Әлеуметтік сақтандыру жұмыс істейтін халықтың қаржылық мүдделерін қорғауға кепілдік берудің институционалдық нысаны болып табылады. Қаржы тетігі жұмыс берушілер мен қызметкерлердің ақша қаражаттарының арнайы нысаналы қорларын қалыптастыру кезінде бірлесіп қатысуына негізделеді. Әлеуметтік сақтандыру жүйесімен қамтылатын тәуекелдер тізбесіне жұмысшылардың еңбекке қабілеттілігін уақытша және/немесе тұрақты жоғалтуға әкеп соғатын өндірістегі ықтимал қолайсыз оқиғалар жатады. Тәуекелдердің бұл санаты өндірістік қызмет процесінде жазатайым оқиғалардың салдарынан көрінеді және арнайы сақтандыру арқылы қаржылық қолдаумен қамтамасыз етіледі. Осылайша, ЖОСЖ жұмыс істейтін халықты қаржылық қамтамасыз етудің ерекше нысаны ретінде тек еңбек немесе өндірістік қызмет салдарынан болатын әлеуметтік тәуекелдермен шектеледі және халықтың экономикалық белсенді бөлігін кәсіптік тәуекелдерден әлеуметтік қорғау құралы ретінде әрекет етеді (1.1-кесте).

Жұмыс істейтіндердің денсаулығына зиян келтіру қаупінің артуы, оның ішінде ұйымдардың жұмыс істейтін персоналының кәсіптік тәуекелдерінің едәуір пропорционалды ұлғаюы азаматтардың жұмыс істейтін санаттарының әлеуметтік қорғалуын қолдайтын және арттыратын уақтылы және барабар

шараларды қажет етеді. Мемлекет жұмыс істейтін азаматтардың әлеуметтік қорғалуының негізгі кепілі болады¹.

ЖОСЖ мемлекеттік сақтандыру нысандарының бірі болып табылады. Бұл өндірістік жаракаттану ықтималдығының өсуіне әкелетін өнеркәсіптік өндірістің белсенді дамуының салдары ретінде пайда болды.

ЖОСЖ негізгі мақсаты өндірістегі жазатайым оқиға немесе кәсіптік ауру салдарынан туындаған мүгедектік немесе еңбекке жарамсыздық жағдайында қызметкерлер мен олардың отбасыларына табыстың белгілі бір деңгейін қамтамасыз ету болып табылады. Өтемақының бұл түрі негізгі еңбек құқықтарының бірі болып табылады.

1.1 кесте – Әлеуметтік қорғау және сақтандыру тәуекелдері.

Әлеуметтік қорғау		Сақтандыру	
Ықтималдықпен байланысты әлеуметтік тәуекелдер адамның өмір сүру стандарттарына сәйкес келмеуі және өмір сүру жағдайларының нашарлауы		Қолайсыз жағдайлар тәуекелі	
Халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдау, оның ішінде кәсіптік аурулар салдарынан туындайтын тәуекелдер	Өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың туындайтын тәуекелдер	Еңбек табысынан, еңбекке қабілеттілігінен, оның ішінде өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан айырылу тәуекелдері	Коммерциялық сақтандыру
Әлеуметтік қамсыздандыру	ЖОС	Әлеуметтік сақтандыру	

Технологиялық және техникалық прогресті кеңейту және тереңдету жаракаттанудың ауырлығымен және жиілігімен сипатталатын өндірістік қызмет процесінде жазатайым оқиғалар қаупінің күшеюіне әкеледі, ЖОС институтын жаңғыртудың жекелеген аспектілері бойынша да жетілдіру қажеттілігін туғызады.

ЖОСЖ жүзеге асыруға қаржылық қамтамасыз етуді оңтайландыру мәселелері ерекше өзекті болып отыр, оның ішінде зардап шеккен қызметкерлердің жазатайым оқиғалардан денсаулығын қалпына келтіруді

¹ Селиверстова Е.В. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыруды дамыту: эконом. ғылым. канд. дис.: 08.00.10. - Байкал мемлекеттік экономика және Құқық Университеті, Иркутск, 2009 - 170 б.

қаржыландыру тетігін және зардап шеккендер мен еңбекке қабілеттілігін жоғалтқандарды азайтуға бағытталған іс-шараларды жетілдіру талап етіледі.

ЖОСЖ сақтандыру институты болып табылады және жалпы сақтандыруға қатысты, өйткені ол тәуекелді бөлу жүйесіне негізделген. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтік сақтандырудың элементі ретінде ол іс жүзінде бірдей принциптер мен тәсілдермен сипатталады, әлі де нақты мазмұнға ие және оның реттелуін қамтамасыз ететін арнайы принциптермен реттеледі.

Сақтандыру, қаржылық қорғаудың бір түрі ретінде, физикалық және/немесе материалдық шығын келтіретін қолайсыз жағдайлардың қаупі болған жағдайда ғана мүмкін болады. Ол сақтандыру қорына қатысушылар арасында шығынды орналастыру арқылы ықтимал тәуекелді іске асыру нәтижесінде кездейсоқ қолайсыз оқиғалардан зардап шеккендерге өтемақы төлеуді қамтамасыз етеді. Басқаша айтқанда, шығынды өтеу зардап шеккендердің пайдасына алдын ала арнайы сақтандыру қорларында жинақталған барлық қатысушылардың сақтандыру жарналары түріндегі ақшалай қаражатты қайта бөлу есебінен жүзеге асырылады. Сақтандыру қоры коммерциялық сақтандыру компаниясы негізінде құрылған кезде сақтандыру тек әлеуметтік емес, сонымен қатар коммерциялық сипатта болуы мүмкін. Соңғы жағдайда сыйлықақылар негізінен ерікті болып табылады.

Әлеуметтік сақтандыру мемлекет тарапынан міндеттеме, мәжбүрлеу арқылы бөлінеді. Әлеуметтік сақтандыру нормалары, ережелері, тәртібі мен құралдары мемлекеттің тиісті нормативтік құқықтық актілерінде бекітіледі. Әлеуметтік сақтандырудың қаржылық тетігі еңбек кірістеріне негізделген жарналар мен төлемдерді анықтау принципіне негізделген.

В. Беверидж өзінің «Social Insurance and Allied Services» (1942)² атты еңбегінде алғаш рет жұмысшылардың жалақысынан мерзімді аударымдардың орнына белгілі бір оқиғалардың басталуына байланысты төлемдерді қамтамасыз ету тәсілі ретінде әлеуметтік сақтандырудың негіздерін баяндады. Бұл механизм ХЕҰ құжаттарында одан әрі қолданылды және оны болашақта басқа ғалымдарда дамытты.

Әлеуметтік сақтандыруды әлеуметтік қорғаудың басқа түрлерінен ажырататын негізгі белгілері:

- еңбек табысының толық және ішінара жоғалуына әкеп соқтыратын әлеуметтік тәуекелдердің болуы;
- еңбекке қабілетті жұмыс істейтін халыққа тарату;
- жұмыс берушілер мен қызметкерлердің жарналарынан қорларды қалыптастыру;
- жарналар мен төлемдерді есептеу кезінде шекараларды белгілеу;

---

² Social insurance and allied services. Report by Sir William Beveridge. London, HMSO. Bulletin of the World Health Organization, 2000, 78 (6) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2560775/pdf/10916922.pdf>

- жарналарды төлеу жөніндегі міндеттерді орындау кезінде өтемақы алу құқығының пайда болуы;

- жұмыс беруші мен қызметкердің жарналарды төлеу негізінде сақтандыру қорын қалыптастыруға бірлескен қатысуы;

- өтемақыларды жүзеге асыру үшін мемлекеттік қаражатты тарту мүмкіндігі.

Әлеуметтік сақтандыру институты қаржы қаражатының дербестігіне негізделеді, бұл қатаң нысаналы мақсаты бар бюджеттен тыс сақтандыру қорларын қалыптастыруды көздейді. Әлеуметтік сақтандыру жүйесінің ұйымдастырушылық аспектілері тарихи, ұлттық және саяси факторларға, сондай-ақ елдің қаржы жүйесінің ерекшеліктеріне байланысты.

Әлеуметтік тәуекелдердің әртүрлі сипатына және функционалдық мақсатына байланысты әлеуметтік сақтандыру мыналарға бөлінуді қамтиды:

- Әлеуметтік медициналық сақтандыру;

- Әлеуметтік зейнетақымен қамсыздандыру;

- Жұмыссыздықты әлеуметтік сақтандыру;

- ЖО оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру.

Осылайша, ЖОС жалпы белгілер мен принциптермен сипатталатын жалпы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің бөлігі болып табылады, айырмашылық ұйымдық аспектілерде, оның ішінде әлеуметтік тәуекелдердің тізімі мен мазмұнында, жүйеге қатысушыларда, олардың қарым-қатынастарының сипатында және жарналар мен төлемдерді есептеу ерекшеліктерінде байқалады.

Көптеген елдердің ғалымдары кәсіби қызметте жазатайым оқиғалар тәуекелдерін сақтандыру мәселелерімен айналысты. ТМД елдерінің зерттеушілерінің арасында Бойко О.В., Ильина С.М., Каминский К.П., Роика В.Д., Туринова Т.И., Шевченко Л.А., Яшина С.Н. және т. б., сондай ақ, отандық ғалымдар – Еселханова Г.А., Мұқанова Д.Б. және т. б. шетелдік зерттеушілер арасында Р. Батлерді, Дж. ЛаДу, Г. Яхрома, Д. Скотт, Дж. Бьонг, К. Хунга, К. Парсонс, Д. Уолтерс, Р. Клейн, С. Вальцербахер, М. Брончеттилерді атап өтуге болады.

Дереккөздерді талдау отандық зерттеушілердің әлемнің әртүрлі елдеріндегі өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесіндегі айырмашылықтардың сипаттамалық сипаттамасына көбірек көңіл бөлетінін көрсетеді. Ал, шетелдік зерттеушілер зардап шеккендердің пайдасына төлемдердің барабарлығы немесе өндірістік жарақаттану деңгейі мен жұмысқа қайта оралу мәселелерін зерттеп жатыр.

ЖОС – өндірістегі ықтимал жазатайым оқиғалар мен кәсіптік ауруларға байланысты қызметкерлердің де, жұмыс берушілердің де мүліктік мүдделерін қорғауға бағытталған сақтандыру түрі. Сақтандырудың осы түрінің басты міндеті сақтандырылушыларды сақтандыру жазатайым оқиғасы немесе кәсіптік еңбек ету қабілетінен уақытша немесе тұрақты айырылуға әкеп соққан ЖО әлеуметтік қорғау болып табылады. Сақтандырылушы қайтыс болған жағдайда асыраушысының қайтыс болуына байланысты сақтандыру бойынша қамтамасыз етуге құқығы бар

асырауындағы адамдар мен басқа да азаматтарды әлеуметтік қорғау қамтамасыз етіледі.

Басқаша айтқанда, әлеуметтік қорғаудың туынды институционалдық нысаны бола отырып, әлеуметтік қамсыздандырумен қиылысады және әлеуметтік сақтандырудың құрамдас элементі ретінде ЖОС әлеуметтік қорғау идеологиясына негізделеді, әлеуметтік сақтандырудың белгілері мен негізгі принциптерін көрсетеді.

Қолданыстағы шетелдік және отандық арнайы әдебиеттер мен тәжірибелерді талдай отырып, ЖОС, сондай-ақ әлеуметтік сақтандырудың басқа түрлері сияқты, ақша қаражаттарының қозғалысына негізделген қаржылық механизм болып табылады, бұл оларды тиімді басқаруды қажет етеді.

ЖОС басқаруды оңтайландыру міндеті жұмысшылардың, жұмыс берушілердің және мемлекеттің мүдделерін кешенді үйлестіру арқылы шешіледі. ЖО тәуекелін көтеретін қызметкерлер тиісті қорғауды қажет етеді, өз кезегінде жұмыс беруші еңбек ресурстарымен қамтамасыз етуге және сонымен бірге жауапкершілікті шектеуге мүдделі және мемлекет әлеуметтік міндеттемелерді барынша тиімді орындауға ұмтылады. Аталған мүдделер белгілі бір дәрежеде қайшылықта болады. Мүдделер қақтығысын шешу оңтайлы ЖОС құру нәтижесінде мүмкін болады.

Осылайша, ЖОС-ты жетілдіру әлеуметтік бағдарланған қоғамның объективті қажеттілігі мен қажеттілігі болып табылады. Әлеуметтік тиімді нәтижеге қол жеткізу ұлттық ЖОСЖ кезең-кезеңімен эволюциялық дамуы есебінен қамтамасыз етіледі.

1.2. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйелерінің дамуы

Халықты әлеуметтік қорғаудың тарихи тәжірибесі негізінен екі модельге негізделген:

- Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру маңызды рөл атқаратын патерналистік;

- Әлеуметтік сақтандыру жүйесі басым болатын сақтандыру.

Көптеген елдердің экономикаларында нарықтық негіздердің дамуы әлеуметтік сақтандыруды әлеуметтік қорғаудың басым формасы ретінде анықтады. Өндірістегі әлеуметтік тәуекелдердің күрделенуі мен ұлғаюы өндірістік тәуекелдерден сақтандыруды алдыңғы қатарға шығарды. ЖОС өзінің тарихи дамуында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, тәсілдер, формалар, құралдар өзгерді. Осы уақытқа дейін әртүрлі ұлттық экономикалық жүйелерде жұмысшыларды өндірістік функцияларды орындау кезінде сақтандыруды қорғаудың өзіндік модификациялары бар. Еңбекшілердің әлеуметтік жауапкершілігі мен мүліктік мүдделерін қорғау мемлекеттіліктің алғашқы белгілерімен туындайды.

Месопотамия мен Египетте алғашқы мемлекеттердің пайда болуымен адамдардың өндірістік қызметіндегі қатынастарын реттейтін функциялар пайда болғаны сөзсіз. Белгілі бір өнімді функциялардың орындалуына

байланысты мүліктік мүдделер мен тиісті тәуекелдер пайда болды. Құқық нормаларын ең көне біріздендіруде - Хаммурапи заңдары (шамамен б.з. д. 1750 ж.)³. сақтандыру қатынастарының бастапқы нысандары болып табылатын саудагерлердің қызметіне және мертігуге байланысты төлемдерді реттейді. Өндірістегі алғашқы жарамды сақтандыру жағдайлары Ежелгі Египет пирамидаларының құрылысында реттелді. Алғашқы негізгі ЖО, біздің эрамызға дейінгі 1 мың жылдан бастап осы үлкен құрылыстарды салушылар арасында өзара көмек кассаларының бар екендігі белгілі болған. Қайтыс болған немесе жарақат алған жағдайда жәбірленушіге немесе оның отбасына сақтандыру сыйлықақысының бір түрі, оның ішінде уақыт бойынша бөлінген сыйлықақы төленді.⁴

Әрі қарай, орта Ассирия мен Хетт заңдары мен финикиялық отарлаушылар мен саудагерлер арқылы сақтандыру жағдайларын реттейтін құқықтық қатынастар ежелгі және классикалық Элладаға еніп кетті. Коммерциялық теңіз тасымалы кезінде өзара сақтандыру жүйесі ерекше дамыды. Сирияның Угарит қаласынан біздің эрамызға дейінгі 13 ғасырға жататын, теңіз несиелерімен байланысты сот құжаттары сақтандыру кепілдігі ретінде қызмет етті жоғалған жүк сақтанушының өмірі мен жеке бостандығы қызмет етті⁵. Ұқсас өзара сақтандыру жауапкершілігі жүйесі Ежелгі Эллада сақтандыру құжатында көрсетілген - біздің эрамызға дейінгі 916 жылдан бастап кеме апатына келтірілген залалды өзара бөлу туралы Родос актісін айтуға болады. Бұл теңіз құқығы жүйесі кейіннен «Түсініксіз *lex Rhodes*» немесе жай «Родос заңы» деп аталды. Родос теңіз құқығы жүйесі ұзақ уақытқа созылды. Ол алдымен Грецияда қабылданды, кейінірек римдіктер де қабылдады.

Ежелгі дәуірдегі сақтандыру жүйесі республикалық және империялық Римде айтарлықтай дамуға қол жеткізді. Айта кету керек, қазіргі заманғы азаматтық құқық жүйесі Рим құқығына негізделген. Рим республикасында кәсіби мүдделер негізінде біріктірілген алқалар жүйесі дамыды, олар өз мүшелерін сақтандыру сыйлықақылары негізінде сақтандырумен де айналысты. Мысалы, б.з. б. і ғасырдың екінші жартысында рим қоғамында пайда болған діни және саяси сипаттағы алқалар арасында ерекшеленетін жерлеу алқалары Римде оларды *collegia tenuiorum* деп атады. Бұл алқалар туралы тарихи мәліметтерді Дигесттердегі заңгер марципанның үзіндісінен алуға болады⁶. Негізінде олар жерлеу алқалары болды, олардың мүшелері

³ Бузескул В.П. Открытия XIX и начала XX века в области истории Древнего мира. Часть I. Восток. - Пг.: Academia, 1923. - 222 с.

⁴ Страхование в 2 ч. Часть 1 : учебник для вузов / С.В. Ермасов, Н.Б. Ермасова. - 7-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство Юрайт, 2023. - 617 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-534-14972-2. — Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/516380>

⁵ Турчаева, И.Н. Страхование в АПК : учебник и практикум для вузов / И.Н. Турчаева. - 2-е изд. - Москва : Издательство Юрайт, 2023. - 268 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-534-13597-8. - Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/516427>

⁶ Штаерман Е.М. Құлдық әріптестер мен тектер. - ВДИ, 1950, № 3.

алқаның пайдасына ай сайынғы шағын жарна үшін жерлеу орнын сатып алу құқығын алды. Мүшелік жарналар арқылы алқа шеңберінде жерлеу кассасы құрылды, одан мүше қайтыс болған жағдайда оны жерлеуге қажетті сома берілді, осылайша *collegia tenuiorum* оларды құрайтын адамдардың өзара көмек принципіне негізделген.

Рим легионерлерінің әскери колледждері туралы толығырақ ақпарат алынды. Гай Мариус Римдегі әскери қызметті азаматтардың ауыртпалық міндеті емес, табыс әкелетін кәсіпке айналдырғаннан бері өз өмірін солдат қолөнеріне арнағысы келетіндердің тапшылығы болған жоқ.

750 денарийге жоғары кіру жарнасынан (легионердің шамамен екі жылдық жалақысы) ай сайын төленетін легионер жұмыстан шығарудан, басқа провинцияға көшуден, мүгедектікке және өлімге әкеп соқтырған шайқаста мертігуден сақтандырылды. Соңғы жағдайда сақтандыру сыйлықақысы марқұмның отбасына төленді.

Орта ғасырларда гильдия – цех деп аталатын кәсіби негізде біріктірілген мүшелерді корпоративтік сақтандыру жүйесі одан әрі дамыды. Қолөнершілердің шеберханалары өндірісте және өндірістік кәсіптік аурулар пайда болған жағдайда алған жарақаттарынан сақтандырылды.

Көпестер гильдиялары және әсіресе Орта ғасырлар тарихындағы ең ірі көпестер республикалары (Ганза, Генуя, Венеция) ежелгі заманнан бері белгілі бодмерея – теңіз несиесі квази-сақтандыру институтын дамытты. XIV ғасырдың ортасында Генуяда келісімшарттардың жаңа түрлері пайда болады, онда сақтандыру алғаш рет инвестициялық компоненттен бөлінеді. Мұндай шарттың мысалы ретінде сауда кемесіне қатысты берілген 1347 жылғы сақтандыру полисі бүгінгі күнге дейін сақталған бірінші болып табылады. Полис XIX ғасырдың соңында Италияда табылды және жарияланды. Орта ғасырларда сауда қатынастарының дамуымен Еуропада теңіз саудасын реттейтін жаңа заңдар пайда болды. Ұлы географиялық ашылулар дәуірінің басталуымен (XV-XVII ғасырлар) теңіз саудасының көлемі экспоненциалды түрде өсе бастайды және бодмереяның өте жоғары құны кеме иелеріне сәйкес келе алмады. XIX ғасырдың ортасына қарай оны кеме мен жүкті сақтандырудың заманауи және арзан әдістері толығымен вытыстырды, бұған жауапкершілікті сақтандыру да қосылды⁷.

Сақтандыру институтының одан әрі дамуы 18 ғасырдың басынан бастап алғашқы жинақтау дәуірінде қаржылық және өндірістік капиталдың орталығына айналған Лондон қаласына жатады. Дәл осы жерде Ллойд кофеханасында 17 ғасырдың аяғында алғашқы андеррайтерлер – тәуекелді қабылдауға мүдделі сақтандыру агенттері тұрақты сыйлықақы үшін пайда болды. Олар тауарларды тасымалдау туралы келісімшарттың соңында қол қойды, олардың міндеттемелерін сызықпен бөліп, жүктің қай бөлігі үшін жауапкершілікті өз мойнына алғанын көрсетті. Осыдан андеррайтер атауы шықты. Бір келісімшартта бірнеше андеррайтерлер болуы мүмкін, олар

---

⁷ Назарова А.Н., Орлова-Шейнер М.Е. Логистикадағы жүктерді сақтандыру, оқу құралы, Санкт-Петербург, 2017.

өздерінің тәуекелдерін көптеген келісімшарттарға бөлді, бұл әр жағдайда үлкен шығындар ықтималдығын азайтты.

1794 жылы Ллойдтың андеррайтерлері Наполеон соғысы кезінде қарсылас елдердің әрекеттеріне байланысты голландиялық және ресейлік Кемелерді сақтандыруда жүздеген мың фунт жоғалтты. Алайда Джон Ангерштейн мүлікті құтқару құқығын сатып алды және екі жылдан кейін шығын андеррайтерлерге төленді. Бұл сақтандыру тарихында андеррайтер сақтандыру төлемін төлегеннен кейін мүліктің тарату құнымен сәтті алыпсатарлық жасаған алғашқы белгілі жағдай⁸.

Сақтандыру қатынастарының одан әрі эволюциясы индустриалды дәуір деп аталатын өнеркәсіптік революциядан кейінгі дәуірмен байланысты. Жазатайым оқиғалардан сақтандыру (accident insurance), өзінің өмір сүруіне бу немесе бу тарту энергиясын ашуға міндетті, өйткені 1840 жылдардың басында теміржол байланысының дамуымен жазатайым оқиғалардан қорқу және сақтандырудың осы саласының қажеттілігін түсіну пайда болды.

Жазатайым оқиғалардан сақтандыру ағылшын тілінен шыққан деген тұрақты пікір. «Арнайы accident risks» («ерекше жазатайым оқиғалар», яғни адамның өмірі мен денсаулығына байланысты) деп аталатын алғашқы сақтандырудың дәлелі бар. Алайда, тек 1845 жылы екі компания құрылды, олар жеке (жеке) жазатайым оқиғалардан сақтандыру (жеке акциденттік сақтандыру) жүргізуге арналған. Қалай болғанда да, жазатайым оқиғалардан сақтандыруға маманданған алғашқы компания «Railway Passengers Assurance Company» болып саналады⁹.

19 ғасырдың аяғында өндірістегі жұмысшылардың көптеген класы жазатайым оқиғалардан сақтандырудың дамыған жүйесін қажет ететіні белгілі болды. Германия империясында мұндай бағдарламаны бірінші болып жүзеге асырған канцлер Отто фон Бисмарк болды, ол «жұмысшы табының жоғалуын болдырмаудың жалғыз жолы – социалистердің бастамасын ұстап қалу және олардың әлеуметтік сақтандыруды енгізу туралы талаптарын жүзеге асыру, заңды түрге ие және мемлекет пен қоғамдық тәртіпті нығайту мүддесі үшін жүзеге асырылуы мүмкін», - деп мәлімдеді. Осы тұжырымдамаға сүйене отырып және Рейхстагтың қарсылығына қарамастан, канцлер Бисмарк он жылдан аз уақыт ішінде аяқталған әлеуметтік сақтандыру жүйесін құрды: медициналық сақтандыру туралы заң (1883), өндірістік жазатайым оқиғалардан сақтандыру туралы заң (1884), кәрілік пен мүгедектікті сақтандыру туралы заң (1889).

---

⁸ Архипов А.П., Сақтандырудағы Андеррайтинг. Теориялық курс және практикум: 08.01.05 мамандығы бойынша оқитын ЖОО студенттеріне арналған оқу құралы. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007ж. - 240 б.

⁹ Walford Cornelius. The Insurance Guide and Hand Book, The Insurance Guide and Handbook. Being a Guide to the Principles and Practice of Life Assurance; And a Hand-Book of the Best Authorities on the Science. London, Charles and Edwin Layton // <https://catalog.hathitrust.org/Record/006906684>

Бисмарк жүйесі төрт негізгі қағидамен белгіленеді:

- қамтамасыз ету тек еңбекке негізделген, сондықтан бұл құқықты өз еңбегімен жеңіп алған адамдармен ғана шектеледі;

- міндетті қамтамасыз ету жалақысы белгілі бір минималды сомадан төмен жалдамалы жұмысшылар үшін ғана бар, яғни жеке сақтандыруды пайдалана алмайтындар үшін;

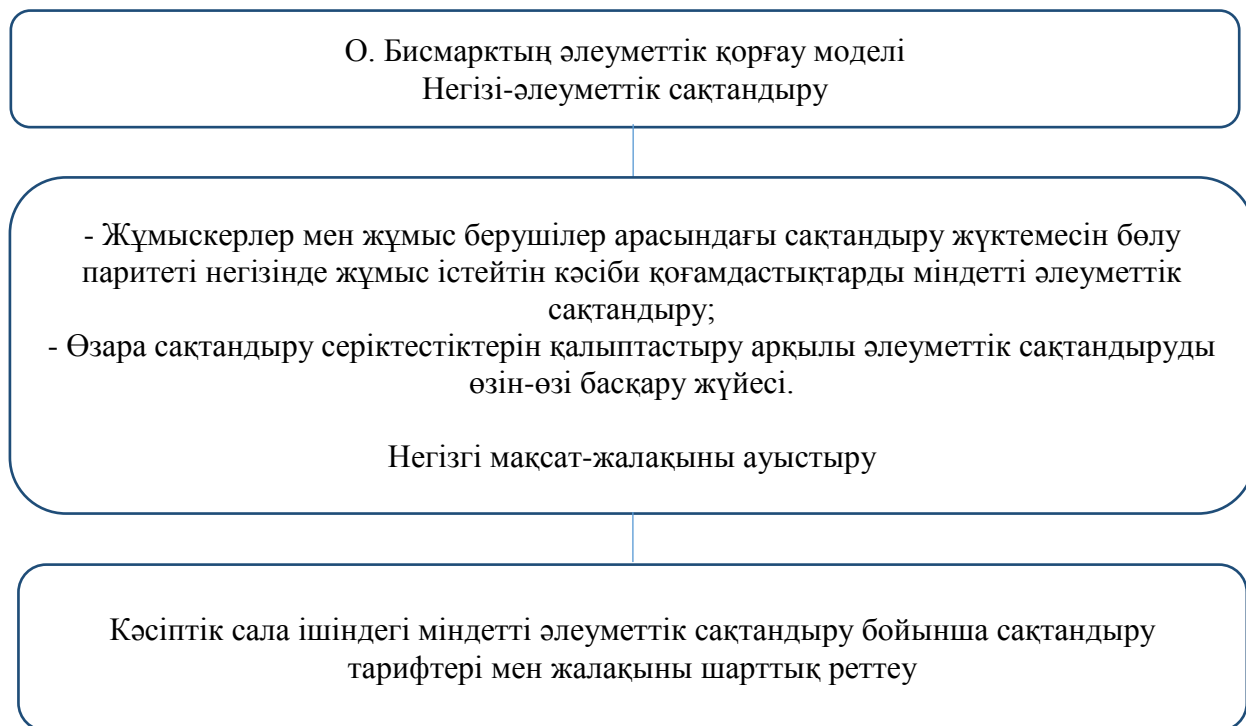
- қамтамасыз ету сақтандыру әдіснамасына негізделген, жалдамалы қызметкерлер мен жұмыс берушілердің салымдары, сондай-ақ төлемдер мен жарналар арасындағы тепе-теңдік қатынасты белгілейді;

- қамтамасыз етуді жұмыс берушілер мен қызметкерлердің өздері басқарады.

Ағылшын лорд Уильям Беверидж атап өткендей, «әлеуметтік сақтандырудың саяси баламасы тек отбасының материалдық жағдайын тексеру болған кезде (яғни, соңғы үміт құралы ретінде мемлекеттік көмек), жарналар принципі үлкен тартымдылыққа ие болады», - деді. Беверидждің идеялары ХХ ғасырдың қырқыншы жылдарында әлеуметтік сақтандыруға сақтандыру тәсілін қорғауда маңызды рөл атқарды.

Сақтандыру модельдерін дамытудың екінші кезеңінің басты артықшылығы-әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік көмек, еңбекті қорғау, кәсіптік білім беру және денсаулық сақтау жүйелерінің қалыптасуы мен жұмыс істеуіндегі мемлекеттік сектордың рөлін күшейту.

маңызды жаңалығы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің міндетті сипатын енгізу туралы ереже болды (1-сурет)¹⁰.

1 – сурет – О. Бисмарктың әлеуметтік қорғау моделі

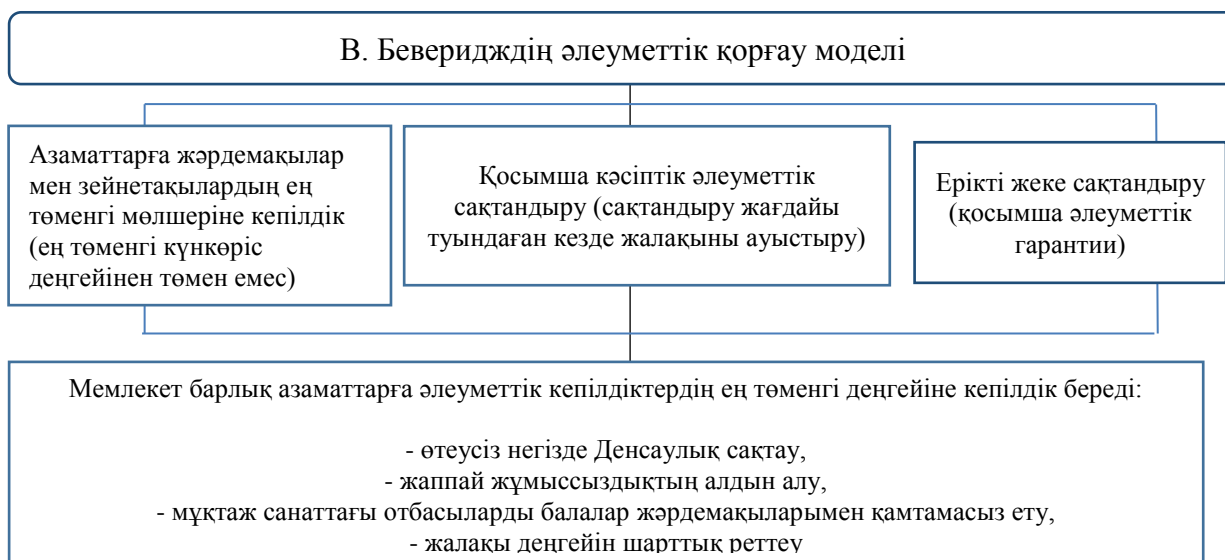
¹⁰ Бисмарк О. Ойлар мен естеліктер. Т. 1. Неміс тілінен аударма. / Редакциялаған Ерусалимский А.С., М., 1950.

Сонымен, Беверидж әлеуметтік қорғау жүйесінің келесі ерекшеліктерін анықтайды:

- әлеуметтік қорғаудың үш деңгейлі түрі: мемлекет (бүкіл халыққа базалық кепілдіктер); жұмыс беруші (жалдамалы қызметкерлерді сақтандыру); қызметкер (жеке сақтандырудың қосымша түрлері);

- мемлекеттік кепілдіктер ең төменгі күнкөріс деңгейіне бағдарланған; қосымша кәсіптік сақтандыру – жалақыны өтеуге (алмастыруға); қосымша жеке сақтандыру – жеке әлеуметтік қорғау мүддесінде жұмыскерлердің жеке мүмкіндіктерін іске асыруға;

- мемлекеттің азаматтарды әлеуметтік қорғаудың ең төменгі базалық стандарттарын қамтамасыз етуі: Денсаулық сақтау, жәрдемақылар арқылы табысы әртүрлі отбасыларға балаларды туу және тәрбиелеу үшін тең мүмкіндіктер, жаппай жұмыссыздық қаупін азайту¹¹.

2 – сурет – В. Беверидждің әлеуметтік қорғау моделі

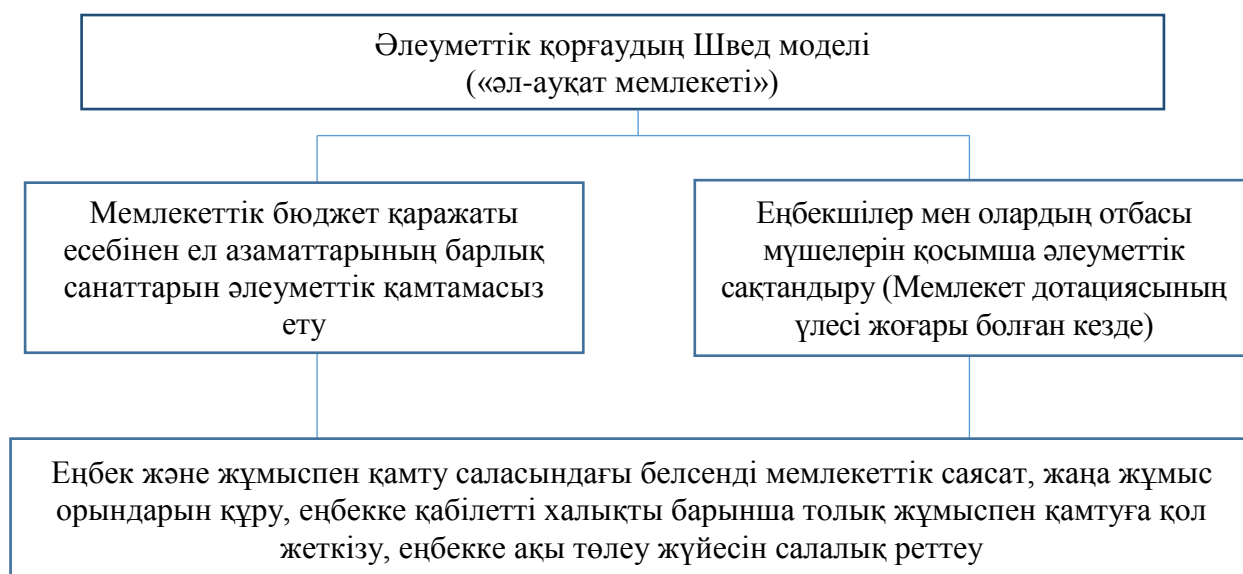
20 ғасырдың 60-жылдарынан бастап қазіргі заманға дейін өндірістегі сақтандыру модельдерін дамытудың үшінші кезеңі басталады. Ол әлеуметтік бағдарламалар санының өсуімен сипатталады, оларды мемлекеттік қаржыландыру көлемі ұлғаяды (Скандинавия елдерінде және Еуропалық Одақтың бірқатар елдерінде – ЖІӨ-нің 30% немесе одан да көп), әлеуметтік сақтандыру және қамтамасыз ету жүйесі дамуда, оларды қаржыландыру көлемі ұлғаяуда. Әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік және жеке секторларының үйлесіміне негізделген әлеуметтік амортизацияның жаңа моделі қалыптасуда, әлеуметтік қорғау жүйесіндегі қызметтер спектрін әртараптандыруға арналған әлеуметтік сақтандыру саласындағы фирмалық

¹¹ Булгаков И.Н., Овчинникова Т.И., Оценка рисков в работе с персоналом в системе экономической безопасности предприятия // Экономика и предпринимательство. 2017. №8, с. 903.

қызметтер пайда болады. Еуропада Халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің қалыптасуының үшінші кезеңі 60-шы жылдардан бастап XX ғасырдың соңына дейін созылады.

Осы мемлекеттердің тәжірибесі көрсеткендей, Халықты әлеуметтік қорғаудың тиімді жүйесі мемлекет әл-ауқатының өсуінің жетекші факторларының бірі, саяси тұрақтылықтың, экономикалық әл-ауқаттың кепілі, азаматтардың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру болып табылады. Батыс Еуропа елдерінің көпшілігінде әлеуметтік бағдарламалар саны өсуде, оларды мемлекеттік қаржыландыру көлемі ұлғаюда (Скандинавия елдерінде және Еуропалық Одақтың бірқатар елдерінде – ЖІӨ-нің 30% немесе одан да көпі), әлеуметтік сақтандыру және қамтамасыз ету жүйесі дамуда, оларды қаржыландыру көлемі ұлғаюда. Әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік және жеке секторларының үйлесіміне негізделген әлеуметтік амортизацияның жаңа моделі қалыптасуда, білім беру, денсаулық сақтау, қосымша зейнетақылық сақтандыру, тұрғын үй сатып алуға көмек, заң көмегі және т. б. қоса алғанда, әлеуметтік қорғау жүйесіндегі қызметтер спектрін әртараптандыруға арналған әлеуметтік сақтандыру саласында фирмалық қызметтер пайда болады.

Сонымен, Швед моделінің негізгі мақсаттары – теңдік және толық жұмыспен қамту, ал маңызды компоненттері-әлеуметтік қамсыздандырудың әмбебап (әмбебап) жүйесі, әлеуметтік қызметтердің дамыған және ауқымды мемлекеттік секторы, жалақы саласындағы ынтымақтастық саясаты және белсенді жұмыспен қамту саясаты. Міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі осы Жүйенің жұмыс істеуін қамтамасыз етуде белсенді рөл атқаратын мемлекеттің қатаң бақылауында және тиісінше шығыстардың едәуір бөлігі (мемлекеттік бюджеттен субсидиялар). Жалақы саласындағы ынтымақтастық саясаты жоғары және төмен жалақы алатын жұмысшылар арасындағы Табыс айырмашылығын азайтуға мүмкіндік береді (3-сурет).

3 – сурет – Әлеуметтік қорғаудың Швед моделі

Оңтүстік Еуропа елдері (Испания, Италия, Греция, Португалия) әлеуметтік қорғаудың салыстырмалы түрде төмен деңгейімен сипатталады, оның негізгі элементі зейнетақымен қамсыздандыру болып табылады.

Ресейдің әлеуметтік қорғау жүйесі халыққа негізгі әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз етудің негізі ретінде кезең-кезеңімен дамыды, дегенмен Батыс Еуропаның неғұрлым прогрессивті және қарқынды дамып келе жатқан мемлекеттерінен белгілі бір уақыт артта қалғанын атап өткен жөн.

Әлеуметтік қамсыздандыру модельдерінің заманауи типологиясы қолданыстағы жүйелерді жіктеудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Ең алғашқы жіктеулердің бірі 1958 жылы британдық әлеуметтанушылар Харольд Виленский мен Чарльз Натан Лебо ұсынған деп санауға болады.¹²

Бұл классификацияда екі модель болды:

1. Қалдық әлеуметтік қамсыздандыру моделі жеке қажеттіліктерді қанағаттандырудың екі табиғи арнасы бар деген болжамға негізделген: отбасы және нарықтық экономика институттары (негізінен сақтандыру сипатындағы). Тиісінше, мемлекет әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерін шешуге ең төтенше жағдайларда ғана қосылады: егер адам ауру немесе кәрілік себебінен отбасылық немесе коммерциялық қолдауды пайдалана алмаса немесе отбасы әлеуметтік қолдауды қамтамасыз ете алмаса, мысалы, асыраушысынан айрылу салдарынан немесе экономикалық дағдарыс жұмыссыздық деңгейінің тез өсуіне әкеліп соқтырса, онымен бірге емес нарықтық институттар жеңе алады. Сонымен қатар, мемлекеттік көмекке деген қажеттілік уақытша деп танылады және үнемі растауды қажет етеді.

Негізінде, бұл модель Бисмарктың классикалық моделін қайталайды, оның дамуын көрсетеді және оған біршама заманауи түсінік береді. Бүгінгі таңда бұл модельге Ұлыбритания, Ирландия, Швейцария, Австралия және Канада әлеуметтік қамсыздандыру жүйелері де кіреді.

2. Институционалдық қайта бөлу моделі мемлекеттің заңнамада біркелкі белгіленген қажеттілік қағидаты бойынша әлеуметтік қамсыздандыруды ұсынуын көздейді. Бұл модельде әлеуметтік қамсыздандыру – бұл адамдарға өмір мен денсаулықтың қанағаттанарлық деңгейіне жетуге көмектесетін әлеуметтік қызметтер мен институттар жүйесі. Бұл модель кез-келген адам әлеуметтік көмек пен қолдауды қажет ететін жағдайға тап болуы мүмкін екенін мойындайды, оны ұсыну мемлекеттік функциялардың бірі ретінде қарастырылады. Осылайша, мұқтаж адамдар әлеуметтік сақтандыру жүйесіне, зейнетақы қорларына және т.б. аударымдарына қарамастан әлеуметтік көмек алады.

Бұл модель мемлекеттің нарықтық тетіктерге араласуының ең үлкен дәрежесін, сондай-ақ азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен барынша қамтуды көрсетеді. Бұл жағдайда әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі іс жүзінде әмбебап және сындарлы болады: мұқтаждарға пассивті ақша

---

¹² Григорьев И.В., Шайхатдинов В.Ш. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы, жоғары оқу орындарына арналған оқулық және практикум //М.: Юрайт, 2020, б. 22.

төлеудің орнына, жүйе қажеттіліктің алдын алуға және алушылардың өзін-өзі қамтамасыз ету қабілетін қайтару үшін оңалтуға бағытталған. Осы модельге сәйкес мемлекет әр түрлі міндетті төлемдер арқылы мемлекеттік бюджетке жиналған ақшаны әр түрлі мемлекеттік міндеттерге, соның ішінде әлеуметтік қамсыздандырудың әр түрлі түрлерін ұсыну міндетіне қайта бөледі. Бұл модельде Беверидждің классикалық моделінің ерекшеліктерін өзгеріссіз оңай анықтауға болады. Бұл модельдің белгілерін Швеция, Норвегия, Люксембург, Жаңа Зеландия және белгілі бір дәрежеде Дания мен Нидерланды әлеуметтік қамсыздандыру құрылымында байқауға болады.

Уақыт өте келе Виленски және Лебо жіктеуі басқа элементпен толықтырылды. 1970 жылдары британдық экономика мектебінің профессоры Ричард Моррис Титмусс бұл классификацияны жетістіктер мен өнімділікті өнеркәсіптік бағалау моделін (немесе кәсіби/корпоративті модельді) қосу үшін кеңейтуді ұсынды¹³. Оның атауынан көрініп тұрғандай, осы модель шеңберінде әлеуметтік қамсыздандырудың негізгі көзі жұмыс берушілер болып табылады, ал негізгі және іс жүзінде жалғыз алушы – жұмыс істейтін адамдар. Жұмыс берушілер алушының еңбек жетістіктері мен Еңбек өнімділігі сияқты критерийлерді басшылыққа ала отырып, өз жұмыскерлері үшін тауарларды және (немесе) қызметтерді сатып алуды тікелей қамтамасыз ете алады немесе субсидиялай алады. Белгілі бір дәрежеде Германияның әлеуметтік қамсыздандыруы, әсіресе оның классикалық түрінде, сондай-ақ Бельгия, Франция, Испания, Португалия, Австрия және Жапонияның әлеуметтік қамсыздандыру жүйелері осы модельдің мысалы бола алады.

Кейінгі жіктеулер Виленски, Лебо және Титмусс ұсынған бір дәрежеде көшірілді немесе түзетуге тырысты, бірақ содан бері ешқандай түбегейлі инновациялық жіктеу ұсынылмады. Бүгінгі күнге дейін ең танымал және кеңінен келтірілген – 1990 жылы Дат әлеуметтанушысы Геста Эспинг-Андерсен тұжырымдаған жіктеу болып табылады.

Өзінен бұрынғылардың идеяларын дамыта отырып, Эспинг-Андерсен ұқсас үштік құрылымды тұжырымдап, қалдық әлеуметтік қамсыздандыру моделін либералды модельге, институционалды қайта бөлу моделін әлеуметтік-демократиялық модельге, ал өнеркәсіптік бағалау моделін консервативті модельге өзгертті.¹⁴ Бұл жіктеуде модельдерді ажыратудың негізгі критерийі адамның өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін нарықтық қатынастарға түсу қажеттілігінің дәрежесі болып табылады. Тиісінше, либералды модельде мұндай қатысу абсолютизацияланады және әлеуметтік қолдаудың (өзін-өзі қамтамасыз етудің) қажетті және табиғи түрі ретінде қарастырылады, ал әлеуметтік-демократиялық модельде еңбек

¹³ Ермакова Ж.А., Свечникова В.В., Өсуді бағалау, корпоративтік құрылымдардың инновациялық дамуын бағалау әдістемесі. Шығармашылық экономика, 7, б. 99 // <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-innovatsionnogo-razvitiya-korporativnyh-struktur/viewer>

¹⁴ Вахромов Е.Н., Маркарян Д.Ю. Кәсіпорынның дамуы мен жұмыс істеуінің тұрақтылығын бағалау: факторлар, критерийлер, ерекшеліктер, АМТУ хабаршысы, 2008, №4, 52 б.

«декоммодификацияланған»: әл-ауқаттың қолайлы деңгейін қамтамасыз ету үшін өз еңбегіңізді сатудың, оны нарықта ұсынудың қажеті жоқ.

Сипатталған модельдер идеалдандырылған және жеңілдетілген конструкциялар болып табылады, олар нақты өмірде әртүрлі факторлармен толықтырылады және түзетіледі. Сонымен қатар, жаһандану жағдайында мемлекеттер бір-бірінен әр түрлі заңнамалық шешімдерді толығымен немесе ішінара алады, нәтижесінде аралық аралас модельдер қалыптастырады, бұл сонымен қатар жіктеулерді қолданбалы қолдануға анықтама бермейді¹⁵.

Қазақстанда өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың қолданыстағы моделі негізінен елдің әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктерімен айқындалған. Көп жағдайда қазақстандық модель посткеңестік кеңістік елдеріндегі жазатайым оқиғалардан міндетті әлеуметтік сақтандыруды ұйымдастырумен корреляцияланады, әдетте, жалпыәлемдік негізде жасалған.

2005 жылғы 1 шілдеден бастап Қазақстан Республикасында «Жұмыс берушінің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» 07.02.05 ж. № 30-III Заң қолданысқа енгізілді. Содан кейін, тақырыпқа 2009.12.30 №234-IV Заңымен өзгерістер енгізілді және бүгінгі күні оның атауы мынадай – «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

«Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» ҚР Заңына сәйкес, қызметкердің кәсіби еңбекке қабілеттілігінен айрылу дәрежесін белгілеуге не оның қайтыс болуына әкеп соққан жазатайым оқиға нәтижесінде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген кезде, зардап шеккен қызметкердің кінәсі болған не болмаған кезде зиян өтелетін болады¹⁶. Зиянның мөлшері Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің талаптарына сәйкес айқындалады. Сонымен қатар, өндірістегі жазатайым оқиғадан зардап шеккен қызметкер және жазатайым оқиға салдарынан қаза тапқан адамның отбасы мүшелері моральдық зиянды өтеуге құқылы. Сақтандыруды ұйымдастырудың бұл тәсілімен жұмыс беруші мен жұмысшылар арасында туындауы мүмкін жанжалды жағдайлардан аулақ болу мүмкіндігі көрінеді. Бұл жұмыс берушінің өндірісте зардап шеккен жұмысшылардың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу міндетіне байланысты мүліктік мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді. Сақтандыру шарты компанияға пайда әкелетін құнды қызметкерлерді тарту үшін ынталандырудың қосымша әдісін сатып алуға көмектеседі.

¹⁵ Приймак Ю.А. Мемлекеттің мәні, формасы мен функциялары арасындағы байланыс, сондай-ақ мемлекет функциясының эволюциясына әсер ететін факторлар, Заңның күші, 2019, №3(39), 214 б.

¹⁶ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

Әрине, жарақаттанудан сақтандырудың қолданыстағы және қолданыстағы тәсілдері белгілі бір дәрежеде зардап шеккен жұмысшыларды өздерінің өндірістік функцияларын орындау кезінде қаржылық қорғаудың бірыңғай идеологиясын көрсете отырып, бір-бірімен үндеседі. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың ұлттық модельдерінің айырмашылығы негізінен тарихи, экономикалық және қаржылық жағдайларға, сондай-ақ мемлекеттің экономикада болу дәрежесіне және жекелеген елдердегі мемлекеттік құрылымның ерекшелігіне байланысты екен.

1.3. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың алдын алудағы сақтандырудың рөлі

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және әртүрлі экономикалық жүйелердегі кәсіптік аурулардан сақтандыру институтының мазмұны мен эволюциясын зерттеу қоғамда жұмысшыларды әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қажеттілігі мен тұрақтылығына берік сенім қалыптастыруға мүмкіндік берді. Жүйені ұйымдастыру, қамту дәрежесі, кепілдіктер көлемі және елдердің әлеуметтік-экономикалық даму процесінде қаржылық өтемақы беру тәртібі өзгерді, жетілдірілді, нақты шекаралар анықталды және іске асыру тетігі күрделене түсті. Алайда, өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың негізгі мазмұны мен мақсаты сақталды, оның рөлі Өндірістік тәуекелдің сипаты мен дәрежесіне байланысты жаңартылды. Мамандығына қарамастан, әр адам жұмыс орнында, тіпті егер оның кәсібі қауіпті қызмет түріне жатпаса да жарақат алуы мүмкін. Алайда, жарақат алу фактісі басталғанға дейін қауіп пен оның ықтимал салдары туралы нақты түсінік жоқ.

Қолайсыз әлеуметтік тәуекелдерден қорғаудың әлемдік тәжірибесінде формалар белгілі:

- Мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру;
- міндетті әлеуметтік сақтандыру (жария-құқықтық мәртебесі бар);
- ерікті әлеуметтік сақтандыру;
- жеке сақтандыру бастамасы.

Сақтандыруға тән:

- нысаналы мақсаттағы сақтандыру қорларын қалыптастыру;
- келтірілген залалды өтеу және төлемдерді жүзеге асыру;
- пайда болу тәуекелін болдырмауға және/немесе азайтуға, шамасын шектеуге және залалды болдырмауға бағытталған алдын алу іс-шараларын жүзеге асыру;

- қосымша табыс алу мақсатында уақытша бос ақша қаражатын инвестициялау.

Бүгінгі таңда сақтандырудың көптеген түрлері бар, оларды әр түрлі жіктеулер бойынша міндетті және міндетті емес, коммерциялық және коммерциялық емес, жеке және мүліктік деп бөлуге болады. Сақтандырудың коммерциялық емес түрі көбінесе өзара сақтандыру деп аталады, оның мәні

ақша қаражаттарының қорын құру және әртүрлі тәуекелдерді өзара бөлу мақсатында адамдар тобының ынтымақтастығында жатыр. Бұл сақтандыру институтын құруға негіз болған өзара сақтандыру. Сақтандыру институтын дамытудың алғашқы кезеңінде азаматтардың жеке мүдделері іс жүзінде ескерілмеді, сақтандыру тәуекелдерін бағалау, тәуекелдердің түрлері бойынша қауіптерді анықтау және анықтау әдістері пысықталмады, сәйкесінше тарифтік мөлшерлеменің нақты анықтамасы және қазіргі сақтандыруға Тән басқа да маңызды белгілер болған жоқ. Келтірілген залал ұғымы тек тар мағынада болды және шамамен айтқанда, оның салдарына емес, жарақаттың физикалық мөлшеріне негізделген.

Сақтандыру, соның ішінде әлеуметтік сақтандыру, кездейсоқ оқиғалардан келтірілген зиянды өтеу тәсілі ретінде, тарихтан тыс институционалдық форма болып табылады. Басқаша айтқанда, әлеуметтік сақтандыру барлық ұлттық экономикалық жүйелерде болған және әлі де бар.

Халықтың мүліктік мүдделерін зиянмен қатар жүретін кездейсоқ оқиғалардан қорғауға арналған ақшалай қаражаттың нысаналы қоғамдық қорларын құру кез келген мемлекеттің қаржы жүйесінің міндетті құрамдас бөлігі болып табылады. Барлық қатысушылардың сақтандыру төлемдерін жинақтау нысаналы сақтандыру қорлары қалыптастырылады, олардың есебінен өндірістік қызметті орындау процесінде қолайсыз кездейсоқ оқиғалардың салдарынан зардап шеккендерге қаржылық көмек көрсетіледі. Жалпы жүйеде өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру әлеуметтік тәуекелдермен, ең күрделі және ауыр зардаптармен байланысты және сәйкесінше айтарлықтай қаржылық ағындармен делдал болады.

Дәстүр бойынша сақтандыру кезінде сақтандыру қорларын қалыптастырудың екі негізгі әдісі қолданылады: бюджеттік және сақтандыру. Сонымен қатар, ірі апаттар мен апаттардың салдарын жою жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру үшін қайырымдылық қайырымдылықтарын жинаудың немесе белгілі бір оқиғаға ұшырамаған қатысушылар арасында қаражат бөлудің көмекші әдістері қолданылуы мүмкін. Өзін-өзі сақтандыру негізінде, яғни бір шаруашылық жүргізуші субъект шегінде ақша қаражатын қалыптастыру әдісі де мүмкін.

Қорларды қалыптастырудың бюджеттік әдісі бюджет қаражатын, яғни бүкіл қоғамның қаражатын пайдалануды қамтиды.

Сақтандыру әдісі кәсіпорындардың, ұйымдардың және халықтың жарналары есебінен қорлар құруды көздейді; жарналардың мөлшері, төлеу тәртібі сақтандыру тәуекеліне байланысты айқындалады, заңнамалық нормативтік талаптармен немесе жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы арнайы шартпен реттеледі. Сақтандыру қатынастарының бірінші бөлігінде – қоғамдық қорғауда бюджеттік әдіс, екінші бөлігінде – әлеуметтік сақтандыруда-екі әдіс те, үшінші бөлігінде – жеке сақтандыруда-тек сақтандыру әдісі қолданылады.

Қоғам, жекелеген өндірушілер, олардың топтары (салалық немесе аумақтық аспектілерде) өндіріс процестерін жалғастыру, азаматтардың

жекелеген санаттарының тыныс-тіршілігін немесе әл-ауқатын қолдау мақсатында қажетті қаражатқа, ақшалай ресурстарға ие болуға тиіс. Мұндай ақшалай қаражат арнайы сақтандыру қорлары түрінде қалыптасады. Бұл қатынастар мен қорлар байланысты және төтенше жағдайлардың салдарынан зардап шеккендерді қамтамасыз етуге және олардың алдын алуға бағытталған. Тұрақты жұмыс істейтін қорлардан басқа (жалпы мемлекеттік нысаналы қорлар) кәсіпорындар, ұйымдар есебінен қосымша қаражат жұмылдырылуы мүмкін. Бұл қорлар жәбірленушілерге зиянды өтеу үшін, денсаулықты қалпына келтіру шараларын жүзеге асыру үшін қолданылады.

Қатынастардың екінші бөлігі салыстырмалы түрде тар мақсаттағы – әлеуметтік сақтандыру қорларын қалыптастыру және пайдалану негізінде азаматтардың әлеуметтік жағдайын қорғауға бағытталған. Бұл қатынастардың әсері Халықты әлеуметтік қорғау қажеттілігімен байланысты.

Әлеуметтік сақтандыру еңбекке қабілеттілігінен, жұмысынан айырылған және олардың денсаулығын қорғаған жағдайда азаматтарды материалдық қолдау үшін қоғамдық өнімнің құнын қайта бөлу жөніндегі экономикалық қатынастар жүйесі болып табылатындығына байланысты ол неғұрлым жалпы жүйе – әлеуметтік қамсыздандыру нысандарының бірі болып табылады. Алайда, бұл екі жүйенің арасындағы айырмашылық азаматтардың еңбек қызметіне және еңбекке жарамсыздар үшін қорларды қалыптастыру әдістеріне қатысты.

Әлеуметтік сақтандыру сақтандыру әдісін қолдана отырып, еңбекке қабілеттілігін уақытша немесе тұрақты жоғалтқан азаматтар үшін қорлардың қалыптасуы мен пайдаланылуына байланысты туындайтын қатынастарды білдіреді. Бұл ретте ауру себебінен жұмыс істеген немесе уақытша жұмыс істемейтін азаматтардың контингенті айтылады; осылайша, әлеуметтік сақтандырудың маңызды ерекшелігі оның қазіргі немесе бұрынғы қызметкерлердің еңбек қызметімен тікелей байланысты болуы болып табылады.

Әлеуметтік қамсыздандыру еңбек ету қабілетінен айырылған немесе оны иемденбеген азаматтарды қолдау үшін қорларды қалыптастыруға және пайдалануға байланысты қатынастарды білдіреді, яғни олардың еңбек қызметіне қатысуына қарамастан барлық азаматтар үшін, бұл үшін аталған қорларды қалыптастырудың бюджеттік әдісі пайдаланылады.

Әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру санаттарының объективті қажеттілігі кеңейтілген көбею процесінің талаптарынан туындайды, атап айтқанда оның құрамдас бөліктерінің бірі – жұмыс күшін көбейту. Әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру қорлары өндірістің осы түрі үшін негізгі қаражат көзімен – еңбекақы төлеу қорымен, сондай-ақ басқа да жеке кірістермен қатар жұмыс істейді.

Әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік сақтандыру қорлары жедел-ұйымдастырушылық басқаруда. Әлеуметтік сақтандыру қорларын басқалардан ерекшелендіретін ерекшелік: оларды тұтыну қорларына да, жинақтау қорларына да алдын ала жатқызуға болмайды. Табыс ретінде тұтынылмайтын және міндетті түрде жинақтау қоры ретінде қызмет етпейтін

табыстың бұл жалғыз бөлігі. Әлеуметтік сақтандыру қорлары өндірістегі әртүрлі күтпеген диспропорциялардың алдын алуға арналған Қоғамның резервтік қорларының кең жүйесінің қажетті құрамдас бөлігі болып табылады.

Әлеуметтік қорғау шеңберіндегі сақтандыру қорлары экономикалық субъектілердің жарналары есебінен құрылады және адамдардың еңбек қызметіне қатысуынан, қызметтің әртүрлі түрлеріне (жарақаттар, мүгедектік, кәсіптік аурулар), авариялар мен кездейсоқ апаттарға (жарылыстар, апаттар, өрттер), ұлттық экономиканың дамуындағы осындай қатысудың тәуекелдік сипатынан туындайды күтпеген жағдайлар, сондай-ақ, қате есептеулер, қателер туындаған сәйкессіздіктерге байланысты өзгереді.

Әлеуметтік мақсаттағы қорларды қалыптастырудың екі қағидасы бар:

1) жұмыс істейтін ұрпақ жұмыс істемейтін ұрпақты қамтамасыз ететін ұрпақтар ынтымақтастығы негізінде, ал өз кезегінде еңбек ету қабілетінен айырылған кезде оларды еңбек қызметіне кіретін жаңа ұрпақ алмастырады;

2) азаматтардың әлеуметтік қорларға дербес аударымдары, негізінен зейнетақымен қамсыздандыру негізінде; осы қағида қолданылған кезде төлемдер мөлшері оның барлық жұмыс уақыты үшін нақты адамның салынған сомасына байланысты болады.

Қоғам мүшелері жүргізетін салық аударымдары барлық қажетті «оңалту» рәсімдерін жүргізу үшін қажетті шығыстарды жабуға жеткіліксіз. Осыған байланысты, бұл сақтандыру институтының тетіктері жазатайым оқиғаның жағымсыз салдарын азайтуға байланысты рәсімдерді іске асыруға ықпал етеді. Атап айтқанда, алдын алу және оңалту арқылы жүзеге асырылады. Бұл жағдайда өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру институты адамдарды әртүрлі қауіптерден сақтандыру арқылы қорғауды қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік қорғаудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Сонымен қатар, осы институттың жалпы тетіктері Мемлекеттік әлеуметтік – экономикалық саясат векторының, қалыптасқан дәстүрлердің, осы немесе елдің географиялық ерекшеліктерінің әсерін ескере отырып, ғасырлар бойы даму процесінде жасалды.

Сақтандырудың негіздері іс жүзінде Ежелгі Греция мен Римдегі және ежелгі Қытайдағы өндірістік қатынастардың ажырамас бөлігі бола отырып, әлеуметтік жүйенің қалыптасуы мен дамуының басында қаланғанына қарамастан, сақтандыру институтының әлеуметтік бағытын дамыту XVIII ғасырда өнеркәсіптің жандануына, халықтың құқықтық санасының өсуіне байланысты қаланды. Саудагерлер жолда болуы мүмкін шығындарды азайту мақсатында бұл шығындарды өзара бөлуге келісті. Қазіргі жүйеге ұқсас ақша қорын қалыптастыру жүйесі Ежелгі Римде табылған. Қор оның қатысушыларының ай сайынғы төлемдері есебінен құрылды, одан кейін қатысушылардың бірі қайтыс болған жағдайда төлемдер жасалды. Коммерциялық сақтандыру Италияда теңіз саудасының өркендеуі және теңіз жүктерін сақтандыру жүйесінің дамуы тек XIV ғасырда пайда болды.

Бастапқыда әлеуметтік тәуекелдер қолөнершілер мен саудагерлер арасында (цех кассалары), содан кейін жалдамалы жұмысшылар арасында

(жұмысшылардың өзара сақтандыру кассалары) өзара көмек қорларын құру арқылы ерікті түрде жабылды. Индустрияландыру және одан туындаған халықты жаппай пролетаризациялау, жұмысшылардың өмір сүру деңгейінің төмендігі XIX ғасырдың аяғында жұмыс берушілер мен мемлекеттің қатысуымен және тиісті азаматтық және еңбек заңнамасын ресімдеумен міндетті әлеуметтік сақтандырудың пайда болуына әкелді. Осылайша, сақтандыру қорларда орасан зор ақша жинаудың арқасында пайда көздерінің біріне айналды.

Әлеуметтік сақтандыру жүйесін, сақтандыру мәдениетін дамытуды өзектендіру XVII ғасырдың аяғында басталды. өнеркәсіптік революция дәуірінің басталуымен. Өндірісте жұмыс істейтін жұмыскерлерді өндірістік жарақаттардан және кәсіптік аурулардан қаржылық қорғаудың бірінші және кең таралған жүйесі бола отырып, өндірістік жарақаттанудың алдын алуға бағытталған алдын алу шараларын қаржыландыру, сондай-ақ зардап шеккендерге және қаза тапқан жұмыскерлердің отбасы мүшелеріне жәрдемақы төлеу жатады.

Германияда өндірістік қауіптерден сақтандыру жүйесі пайда болған сәттен бастап жазатайым оқиғалардың салдарынан зардап шеккендерге өтемақы төлеу қажеттілігі туралы ғана емес, сонымен қатар алдын алу шараларын жүргізу қажеттілігі туралы мәселе туындайды. Экономикалық тұрғыдан алғанда, жазатайым оқиғалардың алдын алу үшін барлық мүмкін шараларды қабылдаған жөн, өйткені жазатайым оқиғаға байланысты өтемақы төлеу міндеті оған жүктелгендер үшін ауыр жүктеме болып табылады. Сондықтан алдын алу шараларын жүргізу қажет. Өтемақылардың нақты жүйесінің тиімділігі жазатайым оқиғалардың алдын алу бойынша көзделген шаралардың тиімділігіне байланысты. Өтемақы мен алдын алу шараларын ұсынудың үйлесіміне негізделген өтемақы жүйесі оңтайлы болып табылады.¹⁷

ЖОМС даму тарихын шартты түрде төрт негізгі кезеңге бөлуге болады (1-кесте).

---

¹⁷ Өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың алдын алу мотивациясы: оқу. оқу құралы / Сердюк В.С., Кузнецов В.П., Бакико Е.В.; Ресейдің Білім және ғылым министрлігі, ОмГТУ. - Омбы: ОмМТУ басылымы, 2016.
https://omgtu.ru/general_information/institutes/institute_of_life_safety/IBGD/Book_TBBT_Motivaciyz_predotvrasheniya_NS.pdf

1 кесте - Шет елдердің өндірісіндегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру институтын дамытудың негізгі кезеңдері

Кезең	Ел	Алғышарттар
I кезең		
19 ғасыр	АҚШ, Түркия, Италия, Германия, Финляндия, Ұлыбритания, Жапония, Қытай, Ресей, Испания, Канада, Беларусь, Норвегия	Индустрияландыру және одан туындаған халықты жаппай пролетаризациялау, жұмысшылардың өмір сүру деңгейінің төмендігі XIX ғасырдың аяғында жұмыс берушілер мен мемлекеттің қатысуымен және тиісті азаматтық және еңбек заңнамасын ресімдеумен міндетті әлеуметтік сақтандырудың пайда болуына әкелді. Қауіпті және кенеттен болған оқиғалардан зиянды өтеуге әлеуметтік сұраныс, сақтандыру ісін кәсіби деңгейде және заңнамалық негізде ұйымдастырудың жаңа әдістері.
II кезең		
1900 ж. - 1950 ж.	Польша, Германия, Ресей Федерациясы, АҚШ, Канада, Жапония, ҚХР, Норвегия, Франция, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Түркия, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Мемлекеттің әлеуметтік рөлін қайта бағалауға сәйкес қалыптасқан сақтандыру институттарын тарату және кейіннен сақтандыруды біртіндеп жандандыру. Міндетті әлеуметтік сақтандырудың негізгі идеясы-әлеуметтік ынтымақтастық қағидатына сәйкес жұмыс беруші, қызметкер және мемлекет арасында әлеуметтік тәуекелдерді сақтандыру бойынша жауапкершілікті бөлу.
III кезең		
1950 ж. - 2000 ж.	Польша, Германия, Ресей Федерациясы, АҚШ, Канада, Жапония, ҚХР, Норвегия, Франция, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Түркия, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Технологиялық инновацияларды енгізу және өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру институтын жандандыруды өзектендіру, қауіпсіз еңбек саласындағы ең төменгі стандарттарды ерікті түрде сақтау негізінде қаржылық қатынастарды және әлеуметтік қорғауды жария-құқықтық реттеуде жаңа тәсілдерді іздеу.
IV кезең		
2000 ж. - қазіргі уақытта.	Польша, Германия, Ресей Федерациясы, АҚШ, Канада, Жапония, ҚХР, Норвегия, Франция, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Түркия, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Экономикалық өсудің жеделдетілген қарқыны және өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың алдын алу, сақтандырылғандардың медициналық, кәсіптік және әлеуметтік оңалтуын қамтамасыз ету, сондай-ақ сақтандыру өтемін төлеу (алдын алу, оңалту және өтемақы функцияларын орындау) саласындағы әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушылардың күш-жігерін шоғырландырудың жаһандық тренді.

Кестеде келтірілген мәліметтерден өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру саласындағы ең маңызды эволюциялық жаңғырту екінші кезеңмен және ХЕҰ-ның оның қалыптасуындағы, дамуындағы және одан әрі жетілдірудегі маңызды рөлімен байланысты екендігі шығады. Бұл прогресс ХЕҰ-ның өндірістегі жазатайым оқиғалардың салдарынан дене жаракатын алған жұмысшылардың немесе олардың асырауындағы адамдардың өтемақысын қамтамасыз ету жөніндегі конвенцияларын ратификациялаудың әсерінен көптеген еуропа елдерінің заңнамасында көрініс тапты. Осылайша, жаңа әлемдік тренд ХЕҰ-ның 1921 жылғы № 12 «Ауыл шаруашылығы қызметкерлеріне сыйақы беру туралы», 1925 жылғы № 17 «Өндірістегі жазатайым оқиғалар кезінде еңбекшілерге өтемақы төлеу туралы», № 18 «Кәсіптік аурулардың салдарынан еңбекке жарамсыз болып қалған қызметкерлерге өтемақы төлеу туралы» конвенцияларының қабылдануымен немесе 1925 жылғы № 19 «Жазатайым оқиғалар кезінде еңбекшілерді өтеу саласындағы ел азаматтары мен шетелдіктердің тең құқығы туралы», олар осындай аурулардан қайтыс болған жағдайда берілді.¹⁸

1993 жылы Халықаралық еңбек конференциясының 80-ші сессиясында: «XX ғасырдың басында әлеуметтік сақтандыру жүйелерін құру, олардың одан әрі дамуы және әлеуметтік қамсыздандырудың жан - жақты жүйелеріне айналуы, содан кейін іс жүзінде әмбебап әлеуметтік қорғау жүйесінің эволюциясы XX ғасырдағы әлеуметтік дамудың негізгі кезеңдерінің бірі болып табылады», - делінген хабарламада¹⁹.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру үшін тән белгілер:

- 1) қарым-қатынастың ықтималдық сипаты;
- 2) қатынастардың төтенше (ерекше) сипаты (кез келген ауқымда - мемлекеттік, өңірлік, кәсіпорын немесе оның бөлімшесі, жеке адам деңгейінде).

Өндірістік қатынастар өндірістік қызметтің қауіпті сипатымен байланысты, кездейсоқ, көп жағдайда бұрын күтпеген сипатта болады. Әлеуметтік міндеттемелер, өндірістік процестің үздіксіздігінің объективті

¹⁸ 1921 жылғы «Ауыл шаруашылығы қызметкерлеріне сыйақы беру туралы» ХЕҰ № 12 конвенциясы. - URL:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c012_ru.htm;

1925 жылғы «Өндірістегі жазатайым оқиғалар кезінде еңбекшілерге өтемақы туралы» ХЕҰ № 17 конвенциясы. - URL:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c017_ru.htm;

ХЕҰ-ның №18 «Кәсіптік аурулар кезінде еңбекшілерді өтеу туралы» Конвенциясы.- URL:<http://base.safework.ru/safework?print&nd=33302117&spack=110listid%3D010000000100%26listpos%3D18%26lsz%3D168%26nd%3D808000004%26nh%3D0%26>;

1925 жылғы «Жазатайым оқиғалар кезінде ел азаматтары мен шетелдіктердің еңбекшілерді өтеу саласындағы тең құқығы туралы» ХЕҰ № 19 конвенциясы.- URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c019_ru.htm

¹⁹ ХЕҰ Халықаралық Еңбек Бюросының Бас директорының баяндамасы (1-бөлім). Халықаралық Еңбек Конференциясы. 80-сессия. Женева: Халықаралық Еңбек Бюросы, 1993. 106 б.

талаптары бір жағынан осындай жағдайлардың жағымсыз салдарларынан қорғау, қорғау және екінші жағынан осы құбылыстардан болған шығындарды өтеу қажеттілігін тудырады. Экономикалық құбылыс ретінде әлеуметтік сақтандыру және оның құрамдас бөліктері өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру жалпы сақтандыру сияқты іс жүзінде бірдей функцияларды орындайды.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру зардап шеккен азаматтарға ықтимал залалды өтеуге және оларға материалдық көмек көрсетуге арналған нысаналы сақтандыру қорларын ақшалай жарналар есебінен қалыптастыруға қатысты оның қатысушылары арасындағы ерекше тұйық қайта бөлу қатынастарының жиынтығы болып табылады. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың экономикалық мәні әлеуметтік тәуекелдерді басқару және өндірістік қызметпен байланысты төтенше шығындарды өтеу арқылы экономикалық, өндірістік және басқа да теңгерімсіздіктерді жою әдісі ретінде сақтандыруға тән ерекше функцияларда – тәуекелдік (бөлу), бақылау, алдын алу болып табылады.

Бірқатар зерттеушілер сақтандыруды сипаттау үшін тәуекелдік функцияны анықтаушы ретінде қарастыруды ұсынды, өйткені сақтандыру тәуекелі сақтандырудың негізгі мақсатымен – қолайсыз оқиғалардан келтірілген залалды өтеумен тікелей байланысты. Бұл өте орынды. Сақтандырудың шартсыз алғышарты зиянның ықтималдығы ретінде тәуекел болғандықтан, өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың тәуекелдік функциясы сақтандырудың негізгі мақсатымен – өндірістік авариялардың басталуының қолайсыз салдарын жоюмен тікелей байланысты басты функция болып табылады. Тәуекел функциясын іске асыру кезінде зардап шеккендерге ақшалай көмек көрсету арқылы мақсатты түрде қалыптасқан сақтандыру қорлары қайта бөлінеді. Бұл функцияның ерекшелігі оның қайта бөлу ретінде әрекет ететіндігінде көрінеді. Бақылау функциясы Тараптардың сақтандыру төлемдерін жұмылдыруды және сақтандыру қорын қатаң мақсатты пайдалануды қамтамасыз етуге қатысты нақты қатынастарында көрінеді.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың бақылау функциясы тәуекел-менеджмент (тәуекелдерді басқару) жүйесін іске асыруда, нақты жағдайларда тәуекелді бақылауды жүзеге асыруда көрінеді және тәуекелдік бейінін бағалаудан немесе кәсіпорынның тәуекелдік портретін жасаудан, сақтанушының қауіпсіздік техникасы шарттарын инспекциялаудан және орындаудан, сақтандыру тарифін анықтаудан және тұтастай алғанда өндірістік қызметті дұрыс жүзеге асырудан тұрады.

Тәуекелдік (тарату) және бақылау функциялары да сақтандыру іс-шараларын қаржыландыру арқылы сақтандыру жағдайының туындау мүмкіндігін болдырмауға бағытталған алдын алу функциясына бөлінеді. Алдын алу функциясы бақылау функциясымен тығыз байланысты, өйткені ол сақтандыру оқиғасының басталуының алдын алу және оған қарсы іс-қимыл бойынша алдын алу шараларын жүзеге асыруды қамтамасыз етуді көздейді, яғни сақтандыру тәуекелін азайтуға бағытталған.

Әлеуметтік сақтандырумен қамтамасыз етілетін әлеуметтік тәуекел түбегейлі маңызды белгіні - қоғам мүшелері еңбекке қабілеттілігін жоғалтқан жағдайда қолдауды қамтитынын ескеру қажет. Сонымен қатар, қолдау екі жақты, өйткені өндірісте болған жазатайым оқиға және оның салдары қызметкерге ғана емес, жұмыс берушінің өзіне де теріс әсер етеді.

Тәуекел санаты табиғи түрде оның менеджментімен, оның барлық функцияларымен – жоспарлаумен, ұйымдастырумен, жедел басқарумен, персоналды ұйымдастырумен, бақылаумен байланысты. Бұл функциялардың әрқайсысы белгілі бір тәуекел өлшемімен байланысты және оған бейімделген басқару жүйесін құруды талап етеді, яғни оның мәнін түсінуге, тәуекелдерді бағалау және басқару стратегиясын әзірлеуге және іске асыруға негізделген арнайы тәуекелдерді басқару қажет.

Өндірістегі жазатайым оқиғалар қаупін басқару ұйымның барлық деңгейлерін қамтиды. Жоғары деңгейде мақсат – кәсіпорынның тұрақты дамуын сақтау, төменгі деңгейде-осы кәсіпорын үшін қолайлы шекараларда тәуекел деңгейін ұстап тұру. Тәуекелдерді басқару функцияларының екі түрі бар: объект және басқару субъектісі. Басқару объектісінің функцияларына тәуекелді шешуді, минимизациялау бойынша салымдарды, тәуекел мөлшерін азайту жөніндегі жұмыстарды, тәуекелдерді сақтандыру процесін ұйымдастыру жатады. Басқару субъектісінің функцияларына жалпы басқару қызметіне тән функциялар жатады: болжау, ұйымдастыру, реттеу, үйлестіру, ынталандыру, бақылау.

Өндірістегі жазатайым оқиғалар тәуекелін басқару мынадай қағидаттарға негізделеді:

- масштабтылық-тәуекелдің ықтимал салаларын барынша толық қамтуға ұмтылу;

- минимизация – ықтимал тәуекелдер спектрін және олардың дәрежесін азайтуға ұмтылу;

- реакцияның барабарлығы-тәуекелді жүзеге асыру ықтималдығы немесе фактісі арқылы көрінетін ішкі және сыртқы өзгерістерге барабар және жылдам жауап беру, яғни ол шындыққа айналатын жағдайларда;

- ақылға қонымды қабылдау-тәуекелді ол негізделген жағдайда ғана қабылдау.

Осылайша, өндірістегі жазатайым оқиғалардың тәуекелін басқару деп еңбек жаракаты мен кәсіптік аурудың ықтималдығын төмендетуге, сондай-ақ кәсіптік тәуекелді іске асыруға байланысты туындайтын қызметкер үшін жағымсыз материалдық және әлеуметтік салдарларды азайтуға байланысты басқарушылық шешімдерді қабылдау және орындау процесін айту керек.

Кәсіпорын қызметіндегі тәуекелдерді басқарудың орны мен рөлін барабар түсіну үшін «тәуекелге бағдарланған көзқарастың» қолданылу мәселелерін шешу үшін тәуекелдерді басқарудың пайда болу себептері мен генезисі туралы оның қазіргі түрінде, оның экономикадағы орны мен рөлі туралы нақты түсінік қажет.

«Тәуекелдерді басқару» терминінің өзі 50 жыл бұрын пайда болған. Х. Феликс Кломан, 1974 жылдан 2007 жылдың наурызына дейін 30 жастан

асқан, халықаралық тәуекелдерді басқару институтының (IRMI) тәуекелдерді басқару жөніндегі жетекші әлемдік және зерттеу орталықтарының бірінің жетекші сарапшысы болды және бірегей «тәуекелдерді басқару тарихының» (Risk басқару тарихы) авторы болып табылады. термин в анықтау және сақтандыру құқығын алу жағдайлары анықталған кезде тәуекелдерден қорғауды қолданады. Тәуекелдерден қорғауды ұйымдастыру және олармен сақтандыру оқиғаларын іске асыру кезінде туындау себептерінің туындау қаупін тудыратын белгісіздікті қамту процесінде. Тәуекелдерді басқару тәуекелдерден-қауіптерден, яғни болжанбайтын оқиғалардан қорғау процесінде сақтандыру қатынастарын басқару ретінде, бұл тек зиянмен байланысты және кәсіпкерлердің ақылға қонымды бақылауынан тыс пайда болды²⁰.

Тәуекелдерді басқару теориясында тәуекелдерді басқарудың төрт әдісі ерекшеленеді:

- тәуекелден жалтару (іске асырылуы елеулі деңгейдің теріс салдарының пайда болуына әкеп соғуы мүмкін қадамдар мен қызметтен бас тарту);

- тәуекелді азайту (тәуекелдің ықтималдығын немесе салдарын азайтуға бағытталған іс-шаралар жүргізу, мысалы, қауіпсіздік жүйелерін жетілдіру, тәуекелдерді хеджирлеу);

- тәуекелді бөлу/беру (серіктесті тарту, әртүрлі бірлестіктер құру, бизнесті қайта құрылымдау);

- тәуекелді қабылдау (тәуекел оқиғаларын іске асыру ықтималдығы мен салдарын төмендетуге бағытталған қандай да бір іс-қимылдың болмауы, егер тәуекелдің әсерін төмендету жөніндегі жұмыстардың құны оны іске асыру салдарларының шамасынан асып кетсе, қолданылады).

Тәуекелдерді азайтудың барлық қолданылатын тәсілдері сақтандыруды да қамтиды-қауіпті жағдайлар туындаған кезде елеулі шығындарды болдырмау мақсатында кәсіпорынның/кәсіпкердің өз кірістерінің бір бөлігінен бас тартуға дайындығы. Сақтандыру тәуекелді бөлу әдісінің жеке бағыттарының бірі болып табылады, өйткені сақтандыру арқылы кәсіпорындар өз тәуекелдерін береді. Бұл ретте сақтандыру тәуекелдің қолданыстағы параметрлерін өзгертпейді, бірақ тәуекелді іске асырудың ықтимал қолайсыз қаржылық салдарларынан қорғауды қамтамасыз етеді. Көбінесе сақтандыру құралы тәуекелдерді азайтудың әртүрлі әдістерімен бірге қолданылады.

Сақтандыру мен тәуекелдерді аутсорсингті қолдануға жақын, оны пайдалану кезінде қолайсыз оқиғалардың туындау мүмкіндігін азайту үшін жауапкершілік үшінші тарап ұйымына жүктеледі (көбінесе жауапкершілікті беру шарт негізінде жүзеге асырылады). Тұтастай алғанда, тәуекелдерді басқару әдісі ретінде аутсорсинг қауіптерді нақты анықтау мүмкін болған жағдайда ғана қолданыла алады, тиісті тәуекелге ұшырауды біржақты

---

²⁰ Лайков А.Ю. Тәуекелдерді басқару: тиімсіздік генезисі, пациенттер үшін «үздік тәжірибелер» және шығу тегіне оралу, <https://www.insur-info.ru/analysis/991/#b1>

ажыратады, осалдыққа әсер ететін факторларды қатаң бақылайды және жауапкершілікті берудің тиімді тетіктері болады.

Әлеуметтік сақтандыру коммерциялық сақтандырудан өте жақсы-ол пайда табуға бағытталмаған. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың функцияларын іске асыру немесе орындау оның әлеуметтік-экономикалық мәнін көрсетеді. Жазатайым оқиғадан және кәсіптік аурулардан сақтандыру сақтандыру төлемдерін белгіленген сомада не жазатайым оқиға немесе ауру салдарынан сақтандырылған адамның қайтыс болуы, еңбекке қабілеттілігінен (жалпы немесе кәсіптік) айырылуы (толық немесе ішінара) немесе денсаулығына өзге де зиян келтірілген жағдайларда сақтандырылған адамның қосымша шығыстарының ішінара немесе толық өтемақысы мөлшерінде жүзеге асыруды көздейді.

Қазіргі уақытта міндетті әлеуметтік сақтандыру әлеуметтік тәуекелдің үш түрін қамтиды-мүгедектік, асыраушысынан айрылу және жұмысынан айрылу. Осылайша, жұмыс істейтін зейнеткерлерді қоспағанда, барлық жұмысшылар еңбек ету қабілетінен айырылған, асыраушысынан айырылған немесе жұмысынан айырылған жағдайда әлеуметтік сақтандыру жүйесі есебінен әлеуметтік төлемдер алуға құқылы. Еңбекке қабілеттілігінен айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем медициналық-әлеуметтік сараптама нәтижелері бойынша еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесін ескере отырып тағайындалады. Бұл ретте, еңбек ету қабілетінен айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем мөлшері әлеуметтік аударымдар төленген табыстың мөлшеріне, еңбек ету қабілетінен айырылу дәрежесіне және жүйеге қатысу өтіліне байланысты болады.

Асыраушысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем қайтыс болған (сот хабар-ошарсыз кеткен деп таныған) оның асырауындағы міндетті сақтандыру жүйесіне қатысушының отбасы мүшелеріне тағайындалады. Асыраушысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем мөлшері әлеуметтік аударымдар төленген табыс мөлшеріне, асырауындағы адамдардың санына және жүйеге қатысу өтіліне байланысты болады. Жұмысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыға, егер ол үшін кемінде 6 ай әлеуметтік аударымдар жүргізілсе және ол жұмыспен қамту органдарында жұмыссыздарға ресми тіркелсе тағайындалады. Осылайша, міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушы жұмысқа орналасуға жәрдемдесуден, кәсіптік қайта даярлаудан, жергілікті бюджет есебінен қоғамдық жұмыстарды ұсынудан басқа, мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан жұмысынан айырылған жағдайда әлеуметтік төлемдер алуға құқылы. Жұмысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлем мөлшері әлеуметтік аударымдар төленген табыс мөлшеріне және жүйеге қатысу өтіліне байланысты болады.

Алайда, өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардан әлеуметтік сақтандырудың негізгі мақсаты-бұл жарاقاتтанудың алдын алуға, әлеуметтік тәуекелдің орнын толтыруға және зардап шеккендерді оналтуға

бағытталған. Бұл ретте оңалту деп зардап шеккендерді медициналық қана емес, сонымен қатар кәсіптік және әлеуметтік оңалту да түсінілетінін ескеру қажет. Сақтандыру бағдарламалары, басқалармен қатар, жазатайым оқиғаның туындау ықтималдығы байқалған жағдайда шаралар қабылдауды қамтамасыз етуге бағытталған алдын алу сипатына ие болуы тиіс. Бұған жұмыс берушілерге ұсыныстар мен нұсқаулар беру арқылы қол жеткізуге болады. Бағдарламалар репрессиялық сипатта болмауы керек, яғни сақтандыру оқиғасы орын алғаннан кейін шаралар қабылданған кезде және зардап шеккен жұмысшыларға өтемақы төлеу қажет болған кезде болған жазатайым оқиғаларға жауап беру принципiне ғана негiзделуi керек. Жұмыс беруші қажетті және оңтайлы алдын алу шараларын іске асыруы керек, ол үшін ұқсас өндірістермен салыстыру мақсатында (оның ішінде туысқан ұйымдардың топтары, салалар бойынша және тұтастай алғанда мемлекеттегі орташа деректерді ескере отырып) ұйымдағы өндірістік тәуекел дәрежесі туралы толық ақпаратты иеленуі тиіс, яғни сандық (статистикалық) зерттеулерді (талдауды) жүзеге асыруы тиіс. өткізу кезінде жүзеге асырылады:

- өндірістегі жазатайым оқиғалардың жиілігі мен ауырлығы мен орындалған жұмыстың жалпы көлемі, оны орындаған қызметкерлер саны мен жұмыс істеген адам-сағат саны арасындағы байланысты анықтау;

- нақты өндірістік тәуекел дәрежесін анықтау, оны бағалаудың дұрыстығына өндірістегі жазатайым оқиғалардың жиілігі мен ауырлығының көрсеткіштері кезінде қол жеткізіледі, жұмыс істелген адам-сағаттардың жеткілікті үлкен санының және орындалатын жұмыстар көлемінің басқа да бағалау көрсеткіштерінің негізінде алынған;

- тек салыстырмалы шамаларды салыстыру және факт, әдетте, бір кәсіпте (немесе біртекті кәсіптерде).

Сонымен қатар, жазатайым оқиғалардың тікелей себептерін зерттеу немесе сапалы талдау жүргізу ең маңызды болып саналады.

Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы елеулі өзгерістерге ұшырағанына қарамастан, өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру мәселелері Еңбек құқығы ғылымындағы осы проблемаларды жеткіліксіз зерттеу себебінен түпкілікті шешілген жоқ, өйткені міндетті сақтандырудың ұлттық практикасында бұл сала кәсіптік тәуекелді басқару контекстінде емес, оқшауланған дербес сақтандыру өнімі ретінде қарастырылады. Айта кету керек, мемлекеттің қазіргі рөлі:

- әлеуметтік-экономикалық процестерде қатысуды күшейтумен;
- өндірістегі жазатайым оқиғалардың алдын алуға әлемдік жұртшылықты шоғырландырумен;

- сақтандырылған қызметкерлерді оңалтуды және өндірістегі жазатайым оқиға немесе кәсіптік ауру басталғаннан сақтандыру өтемін төлеуді қамтамасыз етумен;

- ғылыми-техникалық реформаларға сәйкес сақтандыруды реттеумен сипатталады.

Қызметкерлерді өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті сақтандыру әлеуметтік сақтандыру жүйесінің туынды өнімі ретінде ҚР Конституциясында бекітілген әлеуметтік кепілдіктерге жатады және әлеуметтік мемлекеттің сипаттамалары белгілейтін өлшемдерге сәйкес келуі тиіс. Соған қарамастан, Қазақстанда өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың ауқымы экономикалық дамыған елдерге қарағанда әлдеқайда жоғары. Бұл проблема, ең алдымен, өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыруды дамытуды тәжірибеде тиімсіз іске асырумен, атап айтқанда, оның алдын алу рөлінің көрінуімен, еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі талаптардың сақталуымен, сондай-ақ сақтандыру мәдениетінің болмауымен байланысты, яғни осы институт туралы консервативті идеялардың болуын куәландырады. Кәсіптік тәуекелдердің, аурулар мен жұмыссыздық тәуекелдерінің алдын алу тетіктері өз арсеналына қауіпсіздік техникасын, еңбек медицинасын, оңалту іс-шараларын, еңбек нарығын реттеуді, кәсіптік қайта даярлауды және жұмысқа орналасуға жәрдемдесуді қамтиды.

Ұлттық еңбек құқығында еңбекті қорғау кең мағынада жұмысшылардың еңбек құқықтарын, олардың еңбек саласындағы ережелерін қорғауға және қорғауға бағытталған еңбек заңнамасының нормаларының жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Басқаша айтқанда, Қазақстан Республикасы дамудың демократиялық деңгейіне ұмтылатын мемлекет ретінде қызметкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін ескереді және қорғайды, оларды қорғауды жүзеге асырады және әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз етеді. Баптың ережесі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабында: «әркімнің еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасы талаптарына сай келетін еңбек жағдайларына құқығы бар»²¹, сол арқылы еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың қауіпсіз еңбек жағдайларын жасауға және еңбекті қорғаудың басымдығы мен стратегиялық маңыздылығына іргелі (стратегиялық) бағдарын бекітіп, тұтастай алғанда, қауіпсіз еңбекті лайықты еңбектің негізгі факторы ретінде жариялай отырып, ҚР Еңбек кодексі және онымен байланысты еңбек қатынастарды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік әріптестік қатынастарын және еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қатынастарды реттейді.

Жоғарыда айтылғандардан еңбек қауіпсіздігінің артуы еңбек өмірінің сапа деңгейінің жоғарылауына әкеліп соқтырады және сайып келгенде экономика объектілерінің Әлеуметтік және экономикалық көрсеткіштерінің өсуіне әкеледі. Бұл қызметкерлерді өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру кәсіпорындағы еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі шараларды жүргізуге ынталандырудың негізгі экономикалық құралы болып табылатындығын және еңбекті қорғауды басқару жүйесінің ажырамас бөлігін білдіретіндігін растайды.

Еңбекті қорғаудың негізгі принциптеріне мыналар жатады:

²¹ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

- қауіпсіздік және гигиена талаптарына сай келетін еңбек жағдайларына құқықты қамтамасыз ету;
- жұмыскердің өмірі мен денсаулығының басымдығы;
- мемлекеттің әлеуметтік әріптестікті нығайтуға және дамытуға жәрдемдесуі;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелерін мемлекеттік реттеу.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды, бақылауды және қадағалауды Қазақстан Республикасының Үкіметі, еңбек жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган және өзге де уәкілетті мемлекеттік органдар өз құзыретіне сәйкес жүзеге асырады. Жұмыс орындарындағы еңбек жағдайларын кешенді бағалау, өндірістік жарақаттануды азайту және өндірістегі жазатайым оқиғалардың алдын алу мақсатында еңбек жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган және оның аумақтық бөлімшелері еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы тәуекелдерге мониторинг пен бағалауды ұйымдастырады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда еңбекті қорғауды басқарудың ұлттық моделі еңбек жағдайларын қауіпсіз (оңтайлы, рұқсат етілген) және қауіпсіз емес (зиянды және қауіпті) санатқа жатқызудың өтемдік қағидатына негізделген, бұл ішінара жұмыскерлерді қолайсыз еңбек жағдайларында жұмыспен қамтуға ынталандыруға ықпал етеді, ал жұмыс беруші еңбек жағдайларын жақсартуға, жұмыс орындарын азайтуға мүдделі емес. зиянды еңбек жағдайлары, өндірісті жаңғырту, өндірістік және технологиялық процесті автоматтандыру және т. б.²²

Еңбекті қорғау ұғымы еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасының негізгі принциптерін іске асыруға бағытталған көптеген салалардың симбиозы бола отырып, жұмыс орнындағы жазатайым оқиғалар мен аурулардың алдын алу мен алдын алуды біріктіреді. «Қауіпсіздік» және «еңбек гигиенасы» туралы ең танымал анықтаманы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы береді, оның жарғысында «Денсаулық - бұл ауру мен физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқаттың жағдайы»²³ делінген. Еңбекті қорғау саласындағы өзгерістер Еңбек және еңбекті қорғау туралы заңнаманың сақталуын бақылауды күшейтуге, еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етудің нарықтық әдістерін, ең алдымен кәсіптік тәуекел деңгейі жоғары өнеркәсіп салаларында – көмір және тау-кен өнеркәсібі, құрылыс және агроөнеркәсіптік кешенде кеңінен қолдануға бағытталған. Балалар еңбегі, жас қызметкерлер, еңбекші-мигранттар сияқты ерекше мәселелерге назар аударылады.

²² Қауіпсіз еңбек тұжырымдамасы 2030. 2022 жылғы 20 қаңтардағы Әлеуметтік әріптестік және әлеуметтік реттеу жөніндегі үшжақты комиссия еңбек қатынастары Республикалық бюджеттің шешімімен бекітілген // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/285862?lang=ru>

²³ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жарғысы (Конституциясы) (Нью-Йорк, 1946 ж. 22 шілде) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30242930&pos=4;-106#pos=4;-106

Халықаралық еңбек ұйымының бағалауы бойынша, еңбек қауіпсіздігін арттыру дамыған елдер саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. АҚШ, Германия, Ұлыбритания және басқа елдердің жұмыс берушілері жоғары білікті қауіпсіздік менеджерлерін тартуға жоғары ынталы, өйткені олар алдын алу шараларын уақтылы жүзеге асыра отырып, жоспардан тыс Елеулі шығындардың алдын алуға қабілетті. ХЕҰ өзара байланысты үш функцияны орындайтын біртұтас механизмді құруды ұсынады: алдын-алу, оңалту және өтемақы, қауіпсіз еңбекке инвестиция көзі болып табылатын қаржылық сақтандыру ағындарын оңтайлы пайдалану арқылы.

Жалпы, әлемдік тәжірибе жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесіне алдын алу шараларын тартуды көрсетеді. Бірқатар Еуропа елдерінің (Австрия, Германия, Испания, Польша, Швейцария), Азия елдерінің (Жапония) және Солтүстік Америка континентінің (Канада) мысалындағы жаһандық тренд алдын алу шараларын қаржыландырудың сақтандыру ағындарымен қамтамасыз ету болып отыр. Қазіргі уақытта сақтандыру қорын бөлу құрылымында алдын алу шаралары 0,1-ден 6,9%-ға дейінгі көлемді алады.

Өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың толық залалын есептеу кезінде ұйымда орын алуы мүмкін барлық көптеген компоненттер ескеріледі. Зиянның құрамдас бөліктерін барынша толық көлемде есепке алу еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралардың тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шараларды қаржыландыру жоспарын негізді қалыптастыруға, сондай-ақ еңбек қауіпсіздігін арттырудың ұйымның қаржы-экономикалық көрсеткіштеріне әсерін барынша объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда әлемдік тәжірибеде өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың бірнеше модельдері қалыптасты. Сонымен қатар, көптеген елдерде біз жұмыспен қамту түрлерінің, жұмыспен қамтылғандардың кәсіби қызметінің сипатының, кәсіптік тәуекелдер көздерінің өзгеруінің әсерінен сақтандыру жүйесін реформалау процесінің өзектілігін көріп отырмыз.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саясатын іске асырудағы тәуекелге бағдарланған тәсіл ұйымдарға үш бағытты жүзеге асыруға мүмкіндік береді: коммерциялық, Әлеуметтік және өзін-өзі сақтандыру. Алайда, барлық ұйымдар осы үш бағыт арасындағы тепе-теңдікті сақтай алмайтындығын атап өткен жөн. Әрине, жүйелердің әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар және қолдану елінің әлеуметтік-экономикалық саясатына байланысты қолданылады. Алайда, барлық ұйымдар негізгі мақсатқа – еңбекті қорғау қағидаттарының тиімділігін арттыруға ұмтылады. Осыған байланысты мемлекет халықтың өмірінің осы саласын императивті нормалар арқылы қорғауға ықпал етуі керек.

Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы 2015 жылы Еңбек кодексінің айтарлықтай жаңаруына байланысты елеулі өзгерістерге ұшырады, алайда бірқатар мәселелер түпкілікті шешілген жоқ. Олардың кейбіреулері қызметтік (еңбек) міндеттерін атқару кезінде жазатайым

оқиғалар туындаған кезде өтемақы төлеу мәселелері, жазатайым оқиғаларды тергеу, сондай-ақ өтемақы төлемдерін тағайындау кезінде аралас жауапкершілікті қолдану мәселелері болып табылады. Өтемақы төлемдерін белгілеу жөніндегі құқықтық қатынастарды құқықтық реттеу мәселелерін қарау кезінде аралас жауапкершілікті қолдану, жазатайым оқиғаларды тергеу, сондай-ақ шет елдердің тәжірибесі егжей-тегжейлі талдауға ұшырады. Қызметтік (еңбек) міндеттерін орындау кезінде жазатайым оқиғалар туындаған кезде өтемақы төлемдерін реттеудегі заңнаманың қазіргі жай-күйін және практиканың талаптарын ескере отырып, еңбек құқығы ғылымында жоғарыда аталған құқықтық қатынастарды зерттеу қажет болып көрінеді. Жоғарыда айтылғандар өтемақы төлемдері және өндірісте жазатайым оқиға болған кезде қызметкер мен жұмыс берушінің аралас жауапкершілігін қолдану проблемасы сақтандыру саласының өзекті және жеткілікті зерттелмеген проблемаларының қатарына жатқызылуы тиіс деп айтуға негіз береді.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру ұлттық мемлекеттік әлеуметтік саясатты қалыптастыру шеңберіндегі өзекті бағыт және қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің алдын алу шараларын әзірлеу кезінде өмірлік қажетті шарт болып табылады. Осыған байланысты өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыруды дамытудың негізгі кезеңдерін ғылыми негіздеу қажеттілігі туындайды.

Әлеуметтік сақтандыру өндірістік белсенділікті ынталандырудың және салауатты өмір салтын қамтамасыз етудің маңызды факторы ретінде қызмет етеді, өндіріске қосқан жеке үлесіне сәйкес еңбек өнімділігінің өсуіне жаңа ынталандырулар жасайды және өз әл-ауқатын қамтамасыз етеді. Экономиканы дамыту, еңбек өнімділігін арттыру жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру инфрақұрылымының сапасын арттыру бағытында заңнаманы одан әрі жетілдіру қажеттігін көрсетті.

2. Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру: қалыптасуы және дамуы

2.1. Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық негіздері

Жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардан әлеуметтік сақтандыру міндетті түр ретінде және дербес институт ретінде оның институционалдық негізін құрайтын тиісті заңнамалық және нормативтік құқықтық актілермен реттеледі. Сонымен қатар, институционалдық негіз өте қатаң құрылымдалған.

Қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру саласында туындайтын және оны жүргізудің құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық негіздерін белгілейтін еңбек қатынастары тараптарының құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған, еңбек қатынастарына тікелей байланысты қоғамдық қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының негізгі құқықтық актілері:

- Қазақстан Республикасының Конституциясы;
- Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі;
- Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі (бұдан әрі – Еңбек кодексі);
- «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны

жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және бірқатар заңға тәуелді нормативтік-құқықтық актілер.

Базалық құқықтық құжат, әрине, азаматтардың еңбекке және оның қауіпсіздігіне құқықтарын айқындайтын Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылады.

Осы құқықтық қатынастардың негізінде Қазақстан азаматтарының еңбек бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауға, **қауіпсіздік пен гигиена талаптарына жауап беретін еңбек жағдайларына**, сондай-ақ жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғауға (Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабы²⁴), сондай-ақ жасы бойынша, ауырған, **мүгедек болған жағдайда әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдіктерге** мызғымас құқықтары жатыр, **асыраушысынан айрылу** және өзге де заңды негіздер бойынша (Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабының 1-тармағы²⁵).

Ағымдағы жылы Конвенцияның (№ 187) және ұсынымның (№ 197) талаптарына сәйкес, оған сәйкес әрбір ел Үкімет пен әлеуметтік әріптестердің бірлескен күш - жігері шеңберінде еңбекті қорғаудың тиімді ұлттық жүйесін әзірлеуге тиіс, 2022 жылғы 20 қаңтарда бекітілген Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейін әлеуметтік әріптестік және әлеуметтік және еңбек қатынастарын реттеу жөніндегі республикалық үшжақты комиссияның шешімімен Қауіпсіз еңбек тұжырымдамасы (бұдан әрі-БиОТ тұжырымдамасы) әзірленді.

²⁴ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

²⁵ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

ҚЕ тұжырымдамасы қызметкерлердің қауіпсіз еңбек жағдайларына құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ететін еңбекті қорғауды басқарудың тәуекелге бағдарланған ұлттық жүйесін дамытуға бағытталған. Аталған мақсатты іске асыру Қазақстан Республикасында қауіпсіз еңбек тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспарына сәйкес 2030 жылға дейін жүзеге асырылатын болады²⁶. ҚЕ тұжырымдамасын іске асыру нәтижесінде 2030 жылға қарай: зиянды өндірістер қызметкерлерінің үлес салмағы 15%-ға дейін төмендейді; анықталған бұзушылықтардың жалпы санына 15%-ға дейін еңбекті қорғау саласындағы анықталған бұзушылықтардың үлесі азаяды деп күтілуде; сонымен, 1000 жұмысшыға шаққанда 0,24-ке дейін өндірістегі жазатайым оқиғалардан зардап шеккендердің саны азаяды (2020 жылы бұл көрсеткіш 1000 жұмысшыға шаққанда 0,39-ны құрайды).

Жұмыс істейтін азаматтар жұмыс берушімен өзара қарым-қатынастарын еңбек қызметінің негізгі қағидаларын белгілейтін Еңбек кодексінің негізінде, оның ішінде қызметкердің денсаулығы мен өміріне нұқсан келген, жарақат алған және кәсіптік ауруға шалдыққан, еңбекке қабілеттілігінен айырылған жағдайда құрады. Басқаша айтқанда, Кодексте өндірістегі жазатайым оқиға ұғымы айқындалған, еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға нәтижесінде залал алуға байланысты жағдайды реттеудің негізгі қағидаттары мен рәсімдері баяндалған.

Еңбек заңнамасында қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар көзделген. Көрсетілген шараларға: өндірістік объектілер үшін еңбек жағдайлары бойынша міндетті мерзімді аттестаттау; жұмыс орындарының қауіпсіздік талаптарын белгілеу; қызметкерлерді міндетті медициналық тексеру жатады. Бұл тізім толық емес.

Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 1 - бабы 1-тармағының 27) тармақшасына сәйкес өндірістегі жазатайым оқиға - бұл қызметкердің еңбек (қызметтік) міндеттерін немесе жұмыс берушінің тапсырмаларын орындауы кезінде зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторға әсер етуі, оның нәтижесінде өндірістік жарақат, денсаулығының кенеттен нашарлауы немесе жұмыскердің улануы, оны жұмыскерге әкеліп соқтыруы еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айырылу, кәсіптік ауруға шалдығу не қайтыс болу²⁷.

Еңбек жарақаты (жарақаты) жағдайында дене жарақатының сипаты әрдайым медициналық-әлеуметтік сараптама комиссиясы белгілейтін кәсіби еңбек ету қабілетінің жоғалуымен байланысты. Жұмыс қабілеттілігінің жоғалуын бағалау негізінде оның жоғалу дәрежесі пайызбен анықталады. Бұдан басқа, тиісті негіздер болған кезде медициналық-әлеуметтік сараптама мекемелері зардап шеккен қызметкерді медициналық, әлеуметтік немесе кәсіптік оналтуды қолдану немесе қолданбау, сондай-ақ оны мүгедек адам деп тану туралы қорытындыларды айқындайды.

²⁶ <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/285862?lang=ru>

²⁷ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

Жазатайым оқиғаның анықтамаларын оқиғалар ретінде де, сақтандыру жағдайы ретінде де ажырату керек.

Сақтандыру құқығында жағдай, егер ол келесі критерийлерге сәйкес келсе, бақытсыздық санатына жатқызылуы мүмкін:

- әсердің кенеттен болуы; бұл жағдайда кенеттен оқиға адам ағзасына зиянды әсерімен салыстырмалы түрде қысқа мерзімді болуы керек деп болжайды;

- сақтандырылушының еркіне тәуелді емес әсер, яғни сақтандырылушының өмірі мен денсаулығына кездейсоқ, сақтандырылушының еркімен емес зиян келтіру;

- әсер сыртқы сипатқа ие; сыртқы әсер деп адамдардың әрекеттері де, табиғат құбылыстары да, адамның анатомиялық және физиологиялық тұтастығына зиян келтіретін механикалық әсерлер де түсініледі;

- пайда болу уақыты мен орны бойынша анықталатын әсер; бұл сақтандыру жағдайының басталу фактісін анықтаудың өте маңызды аспектісі;

- әсер дененің ішкі немесе сыртқы функциясының бұзылуынан көрінеді.

Бұл критерийлер тізімінде жазатайым оқиғаның белгілері оқиғалар ретінде де (кенеттен, әсердің сыртқы сипаты, дене функцияларының бұзылуы) және бір мезгілде қауіп ретінде де (адамның еркінен тәуелсіздік, уақыт пен орын бойынша сәйкестендіру) бар. Сондықтан, С. А. Удаловтың пікірімен келісуге болады, ол жазатайым оқиға ретінде, біліктілік белгілерін көрсетпестен, кенеттен және қазірдің өзінде болған оқиғаны, әсердің сыртқы сипаты арқылы адамның (адамдардың) өмірі мен денсаулығына теріс әсер ететін оқиғаны анықтауға болатындығын атап өтті²⁸.

Дегенмен, әрбір жарақат қызметкердің еңбек қызметімен байланысты емес және әрбір жазатайым оқиға өндірістегі жазатайым оқиғаға айналмайтынын ескеру қажет. Ол үшін қызметкермен болған жазатайым оқиға өндірістік сипатта болуы керек, сондай-ақ еңбекке қабілеттілігін жоғалту фактісі анықталуы керек, өйткені денсаулыққа зиян келтірген, бірақ уақытша немесе тұрақты еңбекке жарамсыздықты тудырмаған жазатайым оқиға сақтандыру жағдайы деп таныла алмайды.

Еңбек кодексіне сәйкес **еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға**²⁹ - деп қызметкердің еңбек (қызметтік) міндеттерін немесе жұмыс берушінің (қабылдаушы Тараптың) тапсырмаларын орындауы кезінде

²⁸ Удалов С.А. Ресей Федерациясындағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру: дис рефераты. ... экономика ғылымдарының кандидаты: 08.00.10 / Ресей Федерациясының Үкіметі жанындағы Қаржы академиясы. - Мәскеу, 2005. // <https://www.dissercat.com/content/strakhovanie-ot-neschastnykh-sluchaev-na-proizvodstve-v-rossiiskoi-federatsii>

²⁹ Қызметкер (еңбек кодексіне сәйкес) деп жұмыс берушімен тікелей еңбек қатынастарында тұрған қызметкерді (іссапарға жіберілген жағдайда қабылдаушы тарапты қоса алғанда), сондай-ақ жіберуші Тараптың қызметкерін (іссапарға жіберілген жағдайда) түсінген жөн.

зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік фактордың әсер етуі түсініледі, нәтижесінде **өндірістік жарақат, денсаулығының кенеттен нашарлауы немесе қызметкердің улануы оларды уақытша немесе еңбек ету қабілетінен тұрақты айырылу не қайтыс болу** (Еңбек кодексінің 1-бабы 1-тармағының 27) тармақшасы).

Сонымен бірге, егер адамның өмірі мен қоғам қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті материалдық, рухани және басқа құндылықтарды құруға бағытталған адамның қызметі еңбек деп анықталса (Еңбек кодексінің 1-бабы 1-тармағының 14) тармақшасы), онда еңбекке қабілеттілік дегеніміз-бұл қызметті мазмұнына, көлеміне және орындалу шарттарына қойылатын талаптарға сәйкес жүзеге асыру мүмкіндігі медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидаларының 3-тармағының 3) тармақшасы³⁰). Тиісінше, еңбек ету қабілетінен айырылу деп қызметкердің жұмыс істеу, қызмет көрсету қабілетінен айырылуы түсініледі, оның дәрежесі жоғалған еңбекке қабілеттілікке пайыздық қатынаста көрсетіледі (медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидаларының 3-тармағының 2) тармақшасы).

Еңбек кодексінде қызметкердің еңбек міндеттерін атқаруына байланысты оның өміріне және (немесе) денсаулығына зиян келтірілген кезде жұмыс беруші зиянды Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген көлемде және тәртіппен өтеуге міндетті екендігі көзделген (Еңбек кодексінің 122-бабының 1-тармағы). Бұл ретте, егер жәбірленушінің денсаулығының зақымдануынан (емделуге, қосымша тамақтануға, дәрі-дәрмек сатып алуға, протездеуге, бөгде адамның күтіміне, санаторий-курорттық емделуге, арнайы көлік құралдарын сатып алуға, басқа мамандыққа даярлауға және т. б.) **туындаған шығыстар**, сондай-ақ жәбірленуші зардап шегуші деп танылса, жоғалған табысы өтелуге тиіс көмек пен күтімнің осы түрлеріне мұқтаж және оларды тегін алмайды (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 937-бабының 1-тармағы (ерекше бөлігі). Бұл ретте өтелуге жататын жоғалған табыстың мөлшері мертігуге дейін немесе денсаулығына өзге де зақым келгенге дейін не жәбірленушінің кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесіне сәйкес келетін еңбекке қабілеттілігінен айырылу басталғанға дейін орташа айлық табысқа пайызбен, ал ол болмаған кезде - жалпы еңбекке қабілеттілігімен айқындалады (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 938-бабының 1-тармағы (ерекше бөлігі)³¹.

Жазатайым оқиғаның анықтамаларын оқиғалар ретінде де, сақтандыру жағдайы ретінде де ажырату керек.

Сақтандыру құқығында жағдай, егер ол келесі критерийлерге сәйкес келсе, бақытсыздық санатына жатқызылуы мүмкін:

³⁰ Медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидалары Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 44 бұйрығымен бекітілген

³¹ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K9900000409_

- әсердің кенеттен болуы; бұл жағдайда кенеттен оқиға адам ағзасына зиянды әсерімен салыстырмалы түрде қысқа мерзімді болуы керек деп болжайды;

- сақтандырылушының еркіне тәуелді емес әсер, яғни сақтандырылушының өмірі мен денсаулығына кездейсоқ, сақтандырылушының еркімен емес зиян келтіру;

- әсер сыртқы сипатқа ие; сыртқы әсер деп адамдардың әрекеттері де, табиғат құбылыстары да, адамның анатомиялық және физиологиялық тұтастығына зиян келтіретін механикалық әсерлер де түсініледі;

- пайда болу уақыты мен орны бойынша анықталатын әсер; бұл сақтандыру жағдайының басталу фактісін анықтаудың өте маңызды аспектісі;

- әсер дененің ішкі немесе сыртқы функциясының бұзылуынан көрінеді.

Бұл критерийлер тізімінде жазатайым оқиғаның белгілері оқиғалар ретінде де (кенеттен, әсердің сыртқы сипаты, дене функцияларының бұзылуы) және бір мезгілде қауіп ретінде де (адамның еркінен тәуелсіздік, уақыт пен орын бойынша сәйкестендіру) бар. Сондықтан, С. А. Удаловтың пікірімен келісуге болады, ол жазатайым оқиға ретінде, біліктілік белгілерін көрсетпестен, кенеттен және қазірдің өзінде болған оқиғаны, әсердің сыртқы сипаты арқылы адамның (адамдардың) өмірі мен денсаулығына теріс әсер ететін оқиғаны анықтауға болатындығын атап өтті³².

Дегенмен, әрбір жарақат қызметкердің еңбек қызметімен байланысты емес және әрбір жазатайым оқиға өндірістегі жазатайым оқиғаға айналмайтынын ескеру қажет. Ол үшін қызметкермен болған жазатайым оқиға өндірістік сипатта болуы керек, сондай-ақ еңбекке қабілеттілігін жоғалту фактісі анықталуы керек, өйткені денсаулыққа зиян келтірген, бірақ уақытша немесе тұрақты еңбекке жарамсыздықты тудырмаған жазатайым оқиға сақтандыру жағдайы деп таныла алмайды.

Еңбек жарақаты (жарақат) жағдайында дене жарақатының сипаты арқашан еңбекке жарамсыздықпен байланысты. Бұл ретте жалпы және кәсіптік еңбекке қабілеттілігін жоғалтуды бөлу керек, оның дәрежесін (пайыздық қатынаста) медициналық-әлеуметтік сараптама комиссиясы белгілейді. Қызметкердің белгілі бір біліктіліктегі, көлемдегі және сападағы жұмысты орындау қабілеті дәл кәсіптік еңбекке қабілеттілікке жатады (медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидаларының 3-тармағының 7) тармақшасы)³³.

³² Удалов С.А. Ресей Федерациясындағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру: дис рефераты. ... экономика ғылымдарының кандидаты: 08.00.10 / Ресей Федерациясының Үкіметі жанындағы Қаржы академиясы.. - Мәскеу, 2005. // <https://www.dissercat.com/content/strakhovanie-ot-neschastnykh-sluchaev-na-proizvodstve-v-rossiiskoi-federatsii>

³³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589>

Еңбек кодексінде еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға салдарынан жарақат алған (мертіккен) қызметкерге жоғалған жалақысын өтеу көзделгенін атап өткен жөн:

- еңбекке жарамсыздықтың бірінші күнінен бастап еңбекке жарамдылығын қалпына келтіру күніне дейінгі немесе мүгедектік белгіленгенге дейінгі кезең үшін толық көлемде (Еңбек кодексінің 133-бабы, 1-қосымшаның 1-тармағы³⁴);

- зардап шеккен қызметкерге кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесі белгіленген кезде мөлшері кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылудың белгіленген дәрежесі мен қызметкердің мертігуге дейінгі (денсаулығына зақым келгенге дейін немесе еңбекке қабілеттілігінен айырылғанға дейін) орташа айлық жалақысы негізге алына отырып айқындалады және кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесі белгіленген бірінші күннен бастап және оны қалпына келтіргенге дейін не зардап шеккен қызметкер зейнеткерлік жасқа жеткенге не ол қайтыс болғанға дейін жүзеге асырылады. Кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесі бес пайыздан жиырма тоғыз пайызды қоса алғанда белгіленген кезде жоғалған жалақыны өтеуді жұмыс беруші тікелей жүзеге асырады. Кәсіптік еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесі отыз пайыздан және одан жоғары болған кезде өтеу қызметкерді жазатайым оқиғалардан сақтандыру³⁵ шарты есебінен сақтандыру компаниялары сақтандыру төлемдері арқылы жүзеге асырылады. Сақтандыру төлемдері болған кезде жұмыс беруші қызметкерге сақтандыру сомасы мен зиянның нақты мөлшері арасындағы айырманы өтеуге міндетті (Еңбек кодексінің 120 және 122-баптары)³⁶. Бұл ретте еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесін белгілеу кезеңінде жұмыс беруші денсаулығының зақымдануынан туындаған, өтейтін шығыстардың мөлшері төлеу сәтінде республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген екі жүз елу айлық есептік көрсеткіштен аспауға тиіс (Еңбек кодексінің 122-бабы 3-тармағының үшінші абзацы)³⁷.

Қызметкер қайтыс болған жағдайда зиянды өтетуге қайтыс болған адамның асырауында болған немесе ол қайтыс болған күні одан мазмұн алуға құқығы бар еңбекке жарамсыз адамдардың құқығы бар (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 940-бабы (ерекше бөлігі)³⁸.

³⁴ Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 28 желтоқсандағы № 1103 «Еңбекке уақытша жарамсыздық бойынша әлеуметтік жәрдемақы мөлшерін айқындау туралы» қаулысымен бекітілген "еңбекке уақытша жарамсыздық бойынша әлеуметтік жәрдемақы мөлшері" 1-қосымша.

³⁵ 2005 жылғы 7 ақпандағы № 30 «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шарты.

³⁶ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

³⁷ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

³⁸ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_

Жұмыс берушінің жұмыскерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан сақтандыру міндеті Еңбек кодексінде (еңбек Кодексінің 23-бабы 2-тармағының 15) тармақшасында)³⁹ тікелей белгіленген, ал осы міндет орындалмаған жағдайда тиісті әкімшілік жаза көзделеді. Осылайша, Қазақстан Республикасының міндетті сақтандыру туралы заңнамалық актісіне сәйкес міндетті сақтандыру шартын жасасуға міндетті тұлғаның міндетті сақтандыру шартын жасаспауы Жеке тұлғаларға – 10, лауазымды адамдарға, жеке нотариустарға, жеке сот орындаушыларына, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға - 160, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – ірі кәсіпкерлік субъектілеріне 400 мөлшерінде – 1000 АЕК мөлшерінде(Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 230-бабының 2-тармағы)⁴⁰.

Еңбекке қабілеттілігін (оның ішінде кәсіптік еңбекке қабілеттілігін) жоғалтуды бағалау негізінде және тиісті негіздер болған кезде медициналық-әлеуметтік сараптама мекемелері зардап шеккен қызметкерге **медициналық, әлеуметтік немесе кәсіптік оңалтуды** қолдану немесе қолданбау, сондай-ақ оны мүгедек адам деп тану туралы қорытындыларды айқындайды. Оңалту деп – мүгедектігі бар адамның тұрмыстық, қоғамдық, кәсіптік және өзге де қызметке қабілеттерін толық немесе ішінара қалпына келтіруге бағытталған шаралар кешені (Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы Заңның 1-бабының 17-1) тармақшасы)⁴¹ түсініледі. Оңалту, егер аталған адам мүгедектігі бар адам деп танылған жағдайда, зардап шеккен қызметкерге бейімдеу мен оңалтудың жеке бағдарламасына сәйкес қолданылады. Бұл ретте, егер медициналық оңалтуды⁴² денсаулық сақтау ұйымдары жүргізсе, онда әлеуметтік оңалтуды⁴³ денсаулық сақтау, білім беру және халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мекемелер (ұйымдар) жүзеге асырады. Кәсіптік оңалтуды⁴⁴ іске асыру білім беру ұйымдарының және халықты әлеуметтік қорғаудың аралас өзара іс-қимылы

³⁹ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

⁴⁰ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

⁴¹ «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы// adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039

⁴² «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес медициналық оңалту - ағзаның бұзылған және (немесе) жоғалған функцияларын сақтауға, ішінара немесе толық қалпына келтіруге бағытталған медициналық қызметтер кешені.

⁴³ мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік оңалту «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес - мүгедектігі бар адамдардың тыныс-тіршілігінің шектеулерін еңсеруі үшін жағдайлар жасауға, әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге, олардың әлеуметтік-тұрмыстық және қоршаған ортаға бейімделуіне бағытталған шаралар кешені.

⁴⁴ мүгедектігі бар адамдарды кәсіптік оңалту «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес - мүгедектігі бар адамдардың бұзылған немесе жоғалған кәсіптік дағдыларын, білімі мен дағдыларын алуға немесе қалпына келтіруге, оларды бейімдеуге және жұмысқа орналастыруға бағытталған шаралар кешені.

кезінде де жүзеге асырылады. Мүгедектігі бар адамдарға жатпайтын зардап шеккен қызметкерлерге медициналық-әлеуметтік сараптама мекемелері айқындаған көмектің қосымша түрлеріне мұқтаждық шаралар, оңалту және көмектің (көрсетілетін қызметтердің) қосымша түрлері тиісті қорытынды негізінде⁴⁵ көрсетіледі (медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу Қағидаларының 39-тармағы).

Қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру саласында туындайтын қатынастарды реттеу, оны жүргізудің құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық негіздерін қоса алғанда, 2005 жылғы 7 ақпандағы № 30 «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленеді. 2022 жылдан бастап қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы Заңға сәйкес⁴⁶ осы Заң бойынша сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорына⁴⁷ (бұдан әрі - СТКБҚ) міндетті қатысу көзделген кепілдендірілген сақтандыру түрлеріне (сыныптарына) жүзеге асырылатын аннуитеттік сақтандыру. Сақтандыру ұйымы лицензиядан айырылған жағдайда сақтандыру портфелі (олар бойынша СТКБҚ кепілдігі беріледі) лицензиядан айырылған күннен бастап 30 жұмыс күні ішінде басқа сақтандыру ұйымына берілуі тиіс.

Алайда, егер «өмірді сақтандыру» саласы бойынша қызметті жүзеге асыратын сақтандыру ұйымдарының ешқайсысы уәкілетті органның нормативтік құқықтық актісінде белгіленген талаптарға сәйкес келмесе не олардың ешқайсысы мәжбүрлеп таратылатын сақтандыру ұйымының сақтандыру портфелін қабылдау ниеті туралы мәлімдемесе, сақтандыру портфелін беруді **«Өмірді сақтандыру» саласы бойынша қызметті жүзеге асыратын сақтандыру ұйымы жүзеге асырады, мемлекеттің қатысуымен, яғни «Мемлекеттік аннуитеттік компания» АҚ** (бұдан Әрі-МАҚ).

Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру **Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің еңбекшілеріне** де қолданылады. Мүше мемлекеттің еңбеккері осы Шартқа және жұмысқа орналастырушы мемлекеттің заңнамасына сәйкес танылатын, білімі туралы құжаттарда, ғылыми дәреже беру және (немесе) ғылыми атақ беру туралы құжаттарда көрсетілген мамандығы мен біліктілігіне сәйкес

---

⁴⁵ Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 44 «Медициналық-әлеуметтік сараптама жүргізу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы.

⁴⁶ Аннуитеттік сақтандыру шарты бойынша, оған сәйкес сақтандырушы шартта белгіленген мерзім ішінде (қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы Заңға сәйкес) пайда алушының пайдасына мерзімді төлемдер түрінде сақтандыру төлемін жүзеге асыруға міндетті.

⁴⁷ Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры-акционерлік қоғам нысанындағы коммерциялық емес ұйым, Қазақстан Республикасының аумағында сақтандырудың кепілдік берілетін түрлері бойынша сақтандыру төлемдерін жүзеге асыруға кепілдік беретін жалғыз ұйым болып табылады.

кәсіптік қызметпен айналысуға құқылы. Бұл ретте мүше мемлекеттің еңбек қызметі Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың ережелерін ескере отырып, жұмысқа орналастырушы мемлекеттің заңнамасымен реттеледі⁴⁸. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан, мүше мемлекеттердің және отбасы мүшелерінің еңбекшілерінен міндетті сақтандыруды қоса алғанда, әлеуметтік қамсыздандыру (әлеуметтік сақтандыру) (зейнетақыдан басқа) жұмысқа орналастырушы мемлекеттің азаматтарымен бірдей шарттарда және тәртіппен жүзеге асырылады (Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың 96-бабы)⁴⁹.

Осылайша, Қазақстанда еңбек қызметімен байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық негіздері қаланды деп сеніммен айтуға болады, атап айтқанда:

Осы қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін, олардың: еңбек жаракаттануының алдын алу/алдын алу және қолайлы еңбек жағдайларын жасау; еңбек егжей-тегжейін жүзеге асыру нәтижесінде алынған қызметкердің зиянын өтеу; зардап шеккен қызметкерді медициналық, әлеуметтік және кәсіптік оңалту; сондай-ақ субъектілер осы құқықтық қатынастарды орындамаған жағдайда жауапкершілік мәселелері бойынша өзара іс-қимыл тәртібін белгілейтін заңнамалық база қалыптастырылды өз міндеттемелерін орындайды. Ұсыныс ретінде еңбек қызметі нәтижесінде алынған зиян үшін жауапкершілікті, сондай-ақ оны өтеу шарттары мен тәртібін анықтау кезінде тікелей қолданылатын жекелеген терминдерді тиісті заңнамалық актілер деңгейіне ауыстыруды ұсынуға болады. Мысалы, «еңбекке қабілеттілік», «еңбекке қабілеттіліктен айырылу» және т. б. сияқты анықтамаларды айтуға болады.

Бұдан басқа, әлеуметтік сақтандырудың инфрақұрылымдық негізі қамтамасыз етілген. Елде тиісті тәуекел туындаған жағдайда сақтандыру төлемдерін қамтамасыз ететін сақтандыру институттары құрылды және жұмыс істейді. Сақтандыру қызметін қайта сақтандыру қарастырылған. Зардап шеккен қызметкерлерге аннуитеттік сақтандыру төлемдерін қоса алғанда, сақтандырудың жекелеген түрлері бойынша кепілдендірілген төлемдер бойынша сақтандыру ұйымдарының өзара сақтандыру институты (КТБҰ) енгізілді.

Мемлекеттік бақылау функциялары бөлінді. Сақтандыру ұйымдарының қызметіне мемлекеттік бақылауды және қадағалауды Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті орган жүзеге асырады⁵⁰. Еңбек заңнамасы және қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы заң талаптарының орындалуын

⁴⁸ 2014 жылғы 14 қазанда Қазақстан Республикасы ратификациялаған Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт («Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы» № 240-V Қазақстан Республикасының Заңы. // adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240

⁴⁹ adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240

⁵⁰ Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі.

бақылауды мемлекеттік еңбек инспекторлары және тиісті уәкілетті орган жүзеге асырады⁵¹.

Қалыптастыру және жүргізу функциялары тиісті коммерциялық емес ұйымға ("Мемлекеттік кредиттік бюро" АҚ (бұдан әрі – МКБ), дауыс беретін акциялардың 100 пайызы берілген міндетті (қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандырудың жасалған шарттары және жүзеге асырылатын аннуитеттік сақтандыру төлемдері туралы мәліметтерді қоса алғанда) және сақтандырудың ерікті түрлері (бұдан әрі – БСДБ, ҚР Ұлттық Банкіне тиесілі) бойынша бірыңғай деректер базасы енгізілді.

Ұсынымдар ретінде көрсетілгенге байланысты келесі мәселелерді қарастыру ұсынылады:

1) енгізілген өзара сақтандыру институтын ескере отырып, басқа сақтандыру ұйымдары тарапынан тиісті ерік білдіру болмаған жағдайда, МАК-тың мәжбүрлеп таратылатын сақтандыру ұйымының портфелін қабылдау міндеті туралы норманы алып тастау мәселесін одан әрі қарау ұсынылады. Осылайша, міндеттемелерді өтемейтін таратылатын сақтандыру ұйымдарының активтерін резервке қою жөніндегі қаржылық тәуекелдер сақтандыру ұйымдарының өздеріне жүктелетін болады, бұл сақтандыру ұйымын «қабілетсіз» басқару нәтижесінде туындаған залалды жабу бойынша мемлекеттік бюджеттің ықтимал шығыстарын автоматты түрде жояды.

2) БСДБ-да сақтауға жататын мәліметтердің тізбесі мен көлемін кеңейту, сондай-ақ қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шарттарын жасасу кезінде дербестендірілген тәсілді енгізу:

1.1) МКБ деректемелері арқылы сақтандыру сыйлықақыларын төлеуді қоса алғанда, қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шарттарын жасасудың электрондық форматына көшуді қамтамасыз ету, бұл еңбек заңнамасы талаптарының орындалуына толық бақылауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, сондай-ақ сақтанушыға бонустар түріндегі сақтандыру сыйлықақыларының бір бөлігін шығарудың сыбайлас жемқорлық схемасын болдырмайды;

1.2) әрбір сақтандырылатын қызметкердің атауы (бүгінде жұмыс бірлігі сақтандыруға жатады), бұл өтініш берушіден сақтандыру төлемдері бойынша міндеттемелерді жүзеге асырудың проактивті форматына көшуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Нормативтік құқықтық реттеуге инновацияларды енгізу арқылы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық негіздерін жетілдіру бойынша ұсынылатын шаралар сақтандырушылардың қаржылық жауапкершілігін күшейтуді және әлеуметтік қорғауды дербестендіруді қамтамасыз етуді көздейді. Бұл ретте жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесіне қатысушылардың түзетулерін, нақтылауларын енгізу және функционалдығын кеңейту экономикалық конъюнктураның нашарлауы, техникалық және технологиялық

---

⁵¹ Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау комитеті.

инфрақұрылымның күрделенуі, кәсіпорындардағы, салалардағы және тұтастай экономикадағы тәуекелдік ахуалдың нашарлауы сияқты объективті факторлармен негізделуге тиіс.

2.2. Қазақстан Республикасындағы кәсіптік қызметтің негізгі түрлерінің тәуекелдік бейіні

Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандырудың институционалдық негіздерін дамыту және жетілдіру және осы институтқа атаулылық беру жөніндегі қызмет осы және өзге де кәсіби қызметке тән тәуекелдердің сипатын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Сақтандыруды қорғаудың дұрыстығы, барабарлығы мен тиімділігі кәсіпорында, ұйымда тәуекелдік жағдайдың толық және айқын көрінісі ұсынылған жағдайда ғана мүмкін болады. Сақтандыру тәуекелдерді басқарудың ең заманауи әдістерінің бірі бола отырып, ықтимал шығынды қаржыландырумен қатар ықтимал тәуекелдерді шектеуге және азайтуға бағытталған. Осы мақсатта ұйымның, кәсіпорынның және олардың бизнес-процестеріне байланысты кәсіби қызметтің жекелеген түрлерінің тәуекелдік профилі (бейіні) қалыптасады.

Тәуекел профилі (бейіні) - бұл кәсіпорындағы кәсіби қызметке тән тәуекелдер шеңберін анықтаудың, тиісті сақтандыру қорғанысын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін кәсіби қызметтің белгілі бір түріне тән әртүрлі қауіп факторларын диагностикалаудың нәтижесі.

Рисковый профиль или «risk profiling» (в переводе с глоссария Агентства по охране труда и технике безопасности Великобритании как «профилирование рисков») – это система профилирования рисков, которая информирует обо всех аспектах подхода к руководству и управлению рисками для здоровья и безопасности.

Тәуекел профилі немесе «risk profiling» (Ұлыбританияның еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау агенттігінің глоссарийінен «тәуекелдерді профильдеу» деп аударылған) – денсаулық пен қауіпсіздік тәуекелдерін басқару және басқару тәсілінің барлық аспектілері туралы хабардар ететін тәуекелдерді профильдеу жүйесі.

Дамыған елдерде жалпыға бірдей белгіленген тәжірибе негізінде әрбір индустриялық кәсіпорынның өзіндік тәуекел профилі болады. Бұл кәсіпорындағы ең үлкен денсаулық пен қауіпсіздік мәселелерін анықтаудың бастапқы нүктесі. Кейбір компанияларда тәуекелдер сезілетін және қауіпсіздікке тікелей қауіп төндіреді, ал басқа ұйымдарда тәуекелдер денсаулыққа байланысты болуы мүмкін және аурудың пайда болуына көп уақыт кетуі мүмкін, бұл аурудың жасырын ағымы деп аталады.

Тәуекелдерді сипаттауда мыналар қарастырылады:

1. ұйымның алдында тұрған қауіптердің сипаты мен деңгейі;
2. жанама әсерлердің пайда болу ықтималдығы;
3. тәуекелдің әр түріне байланысты сәтсіздік деңгейі және шығындар;
4. осы тәуекелдерді басқару үшін қолданыстағы бақылау

механизмдерінің тиімділігі.

Денсаулық пен қауіпсіздікке қауіп-қатерді профильдеу - бұл толық циклдің астында берілген «Do» - «әрекет ету» компонентіне қатысты PDCA (plan-do-check-act) функционалды-құрылымдық моделі мен циклінің бөлігі (сурет 2.1). Қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге жауапты адам тәуекелдерді бағалауға, «жұмыс орнында не зиян тигізуі мүмкін?», «Бұл кімге зиян тигізуі мүмкін?» және «қалай?», сондай-ақ оны төмендету рәсімін анықтауы керек. Сонымен қатар, жұмыс орнындағы қауіптер мен тәуекелдердің тізімін жасап және қызметкерге әсер ету критерийлері бойынша қауіптердің басым шаралары мен ранжирлеуі анықтауы тиіс.

Тәуекелдерді профильдеудің нәтижесі - бұл кейінгі іс-шаралар үшін анықталған және басымдыққа ие тәуекелдер, ал кішігірім тәуекелдер назардан тыс қалады. Бұл тәсілдің нәтижесі тәуекелдерді бақылау және осы тәуекелдерді сақтандыру бойынша шешімдер қабылдауға ықпал етеді.

Халықаралық тәжірибеде сақтандыру кәсіби тәуекел түріне және экономикалық қызмет түріне қарай жіктеледі.

Сурет 2.1. – PDCA циклі

2009/138⁵² директивасының 44-бабының 1-тармағына сәйкес сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарында тәуекелдерді анықтау, өлшеу, бақылау, басқару және есеп беру олар ұшырайтын немесе ұшырауы

⁵² 2009 жылғы 25 қарашадағы Еуропалық Парламент пен Кеңестің 2009/138/ЕС сақтандыру және қайта сақтандыру қызметін бастау және жүзеге асыру туралы директивасы (Solvency II) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02009L0138-20210630> (Дата обращения - 22.09.2022)

мүмкін жеке және жиынтық деңгейде және олардың өзара тәуелділігі үшін қажетті стратегияларды, процестерді және есеп беру процедураларын қамтитын тәуекелдерді басқарудың тиімді жүйесі болуы керек. Осыған сүйене отырып, директива жұмыс берушіге қысқа және ұзақ мерзімді перспективада кездесетін және оған ұшырайтын немесе ұшырауы мүмкін тәуекелдерді тиісті түрде анықтауға және бағалауға мүмкіндік беретін өз бизнесіне тән тәуекелдердің күрделілігі бойынша тәуекелдерді бағалауды реттейді.

Кәсіпорын осы бағалауда қолданылатын әдістерді көрсетуі керек. Сонымен қатар, сақтандыру компанияларының жұмысын күшейте отырып, осы құжаттың бөлімдерінің бірі (6-бөлім, 207-бап және «Өмірді сақтандырумен байланысты емес сақтандыру сыныптары» директивасының 1-қосымшасы) сақтандырудағы, оның ішінде еңбекті қорғау саласындағы тәуекелдердің барлық түрлерін қарастыратын өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыруға толығымен арналған және мынадай үлкен тәуекелдер, атап айтқанда 1 және 2 сыныптар: «Жазатайым оқиғалар мен аурулардан сақтандыру».

Еуропалық жалпыға бірдей танылған және реттелетін тәжірибеге сүйене отырып, кәсіптік тәуекел класы өндірістік жарақат пен кәсіптік аурушандық дәрежесі болып табылады. Осылайша, кәсіптік тәуекелдің класы (деңгейі) табыстың жоғалу ықтималдығына және денсаулыққа келтірілген зиянды өтеуге бағытталған материалдық шығындардың талап етілетін көлеміне байланысты болады.

Осы реттеуші құжаттан айырмашылығы, тәуекелдерді жіктеу және оны профильдеу бойынша басқа халықаралық тәжірибені қарастыру қажет. Жапондық ЖО жіктеу жүйесіне сәйкес кәсіби тәуекелдер мен жазатайым оқиғалардың түрлеріне байланысты, жекеден жалпыға қарай келесі типтер бойынша жіктеледі:

1) Өндірістік жарақат;

2) кәсіптік ауру (зиянды физикалық, химиялық және еңбек қарқындылығының болуы);

3) көлік жарақаты. Бұл жерде қазақстандық тәжірибеден айырмашылығы, жұмысқа бару кезінде және одан кейінгі тәуекел, тәуекел ретінде де жіктелетінін атап өткен жөн. «Жол жүру» дегеніміз - жұмысқа немесе төмендегі (а) - (в) тармақтарында көрсетілген жұмыстан шығатын жұмысшылар қолданатын ақылға қонымды маршруттар мен әдістер.

(а) тұрғылықты жері мен жұмыс орны (жұмысшылар жұмысты бастайтын және аяқтайтын орын) арасында алға-артқа жылжу;

(б) Денсаулық сақтау, Еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру министрлігінің қаулысымен қарастырылған жұмыс орны мен басқа жұмыс орны (көп жұмыс орны бар жұмысшы) арасындағы жол жүру;

(в) отбасынсыз ауыстырылған қызметкер үшін тұрғылықты жері мен үй арасындағы жол жүру. Егер қызметкер қозғалыс бағытынан ауытқып кетсе немесе сапарды тоқтатса, ауытқу немесе үзіліс кезіндегі уақыт және одан кейінгі сапар жол жүру ретінде қарастырылмайды.

Алайда, егер мұндай ауытқудың немесе үзілістің минималды мөлшері күнделікті өмір үшін қажет болса, мысалы, күнделікті заттарды сатып алу, содан кейін бұл жол жүру ретінде қарастырылады.

4) психикалық бұзылыс;

5) жоғарғы аяқтың немесе қолдың бұзылуы;

6) арқадағы ауырсыну. Өндірістегі жазатайым оқиғалар үшін өтемақы жабатын арқадағы ауырсынудың 2 түрі бар және оларды медициналық емдеу қажет: жазатайым оқиғадан туындаған арқа ауруы және эргономикалық факторға байланысты арқа ауруы.

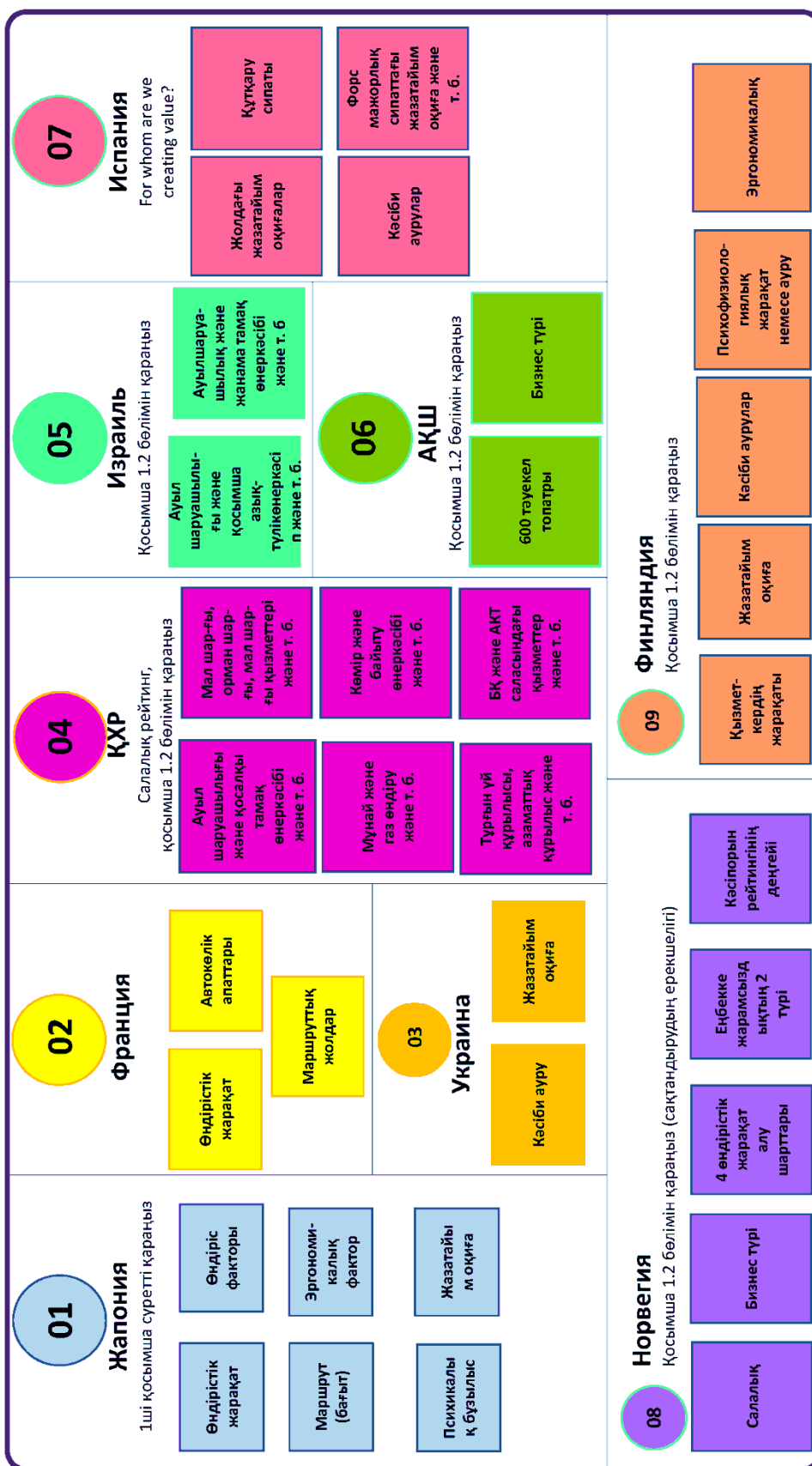
Францияда кәсіптік тәуекелдерден қорғау барлық жұмысшылар үшін жалпы әлеуметтік қорғау жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады және оны мемлекеттік әлеуметтік қамсыздандыру институты басқарады. Әлеуметтік қамсыздандыру әдетте жұмыс берушілер мен жұмысшылардың жарналарымен қаржыландырылады, бірақ кәсіптік тәуекелдерді сақтандыруда жарналарды тек жұмыс берушілер жүзеге асырады. Мұны жұмысшылардың ауруларын сақтандыру жөніндегі Ұлттық қор (CNAMTS), жалпы міндетті сақтандыру жүйесіне жататындар үшін монополиялық жағдайға ие мемлекеттік институт қамтамасыз етеді. CNAMTS жалпы әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі атынан сақтандыру қорларына инвестиция салады. Шахталар, ауылшаруашылық жұмысшылары және т.б. үшін арнайы жүйелер бар және олардың қорларын әлеуметтік серіктестер әлеуметтік істер министрлігінің бақылауымен басқарады. Ауылшаруашылық емес сектордағы жұмысшылар үшін кәсіптік тәуекелдерді сақтандыруды бастапқы қорлар (CPAMs), аймақтық ауруларды сақтандыру қорлары (CRAMs) және жалпы қорлар жүзеге асырады, бірақ қаржылық тұрғыдан тәуекелдерді *snamts* бөлек басқарады. Францияда жеке сектор кәсіптік тәуекелдерді сақтандыруға жұмыс беруші өзінің «кешірілмейтін қателіктерінің» қаржылық салдарын өз мойнына алып, сақтандыруға жазылуға шешім қабылдаған кезде ғана қатысады.

Франциядағы кәсіби тәуекелдерге байланысты жіктеу 2.2-суретте көрсетілген.

Жәбірленуші мүгедектіктің екінші күнінен бастап толық қалпына келгенге немесе қайтыс болғанға дейін төленетін күнделікті жәрдемақы алуға құқылы. Жәрдемақы мөлшері бастапқыда орташа күнделікті жалақының 60%, ал 28 күннен кейін 80% құрайды.

Ұзақ мерзімді еңбекке жарамсыздық жағдайында жәбірленуші еңбекке жарамсыздық бойынша зейнетақы алуға құқылы, оның мөлшері сақтандыру жағдайы басталғанға дейінгі соңғы 12 айдағы жалақы негізінде анықталады. Сонымен қатар, зейнетақыны есептеу кезінде қалдық еңбекке қабілеттілік, жарақаттың немесе аурудың сипаты, зардап шеккен адамның физикалық жағдайы, жасы, білімі және жұмыс тәжірибесі ескеріледі. Осылайша, толық еңбекке жарамсыздық кезіндегі зейнетақының ең үлкен мөлшері алдыңғы жалақының 100% құрайды (шектеудің төменгі және жоғары деңгейі сақталған жағдайда). Бұдан әрі төленетін зейнетақы мөлшері жәбірленушінің еңбекке жарамсыздық дәрежесіне тікелей байланысты болады, оның төмендеуі зейнетақының тиісті төмендеуіне әкеледі: еңбекке

жарамсыздықтың 75% - жалақының 62,5%, жарамсыздықтың 50% - жалақының 25% құрайды

2.2 – сурет – Әлемдік тәжірибе сақтандырудағы кәсіптік тәуекелдерді жіктеу

Францияда 1200 кәсіби тәуекелден тұратын тізім жасалды, олардың біреуі әрбір өндірісті өзінің негізгі қызметіне сәйкес жіктейді. Мұндай жіктеу ұқсас тәуекелдері бар өндіріске тән элементтерді анықтауға мүмкіндік береді. Жарна тарифі әрбір кәсіпорын бойынша жеке белгіленеді. Бір кәсіпорынға кіретін және географиялық тұрғыдан бөлінген өндірістердің тарифтері әртүрлі, бірақ бір кәсіпорынға тиесілі барлық өндірістерге қолданылатын тарифті белгілеу әдістері тұтастай алғанда кәсіпорын қызметкерлерінің жалпы санына байланысты. Белгілі бір өндірістің тәуекел құны жазатайым оқиғалар үшін өтемақы төлемдерінің жалпы сомасына тең. Француз жүйесі ең күрделі жүйелердің бірі болып саналады, бірақ ол жалпы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің бөлігі ретінде жазатайым оқиғалардан сақтандыру схемасын енгізу принциптерін белгілейді. Сақтандырудың осы түріндегі сақтандыру сыйлықақыларының мөлшері өндірістегі жазатайым оқиғалардың алдын алу үшін жеткілікті қаражатты қамтамасыз етуге және сонымен бірге өндірістегі жазатайым оқиғалар қауіпімен байланысты негізгі шығындарды қамтамасыз етуге тиіс. 1946 жылдан бастап Францияның жұмыс берушілері төлейтін жарналар осы жағдайлар мен аурулар үшін өтемақы шығындарын жабады⁵³.

Экономикалық қызмет түрлері бойынша өндірістің кәсіби тәуекел класын анықтауды Украинаның Министрлер Кабинеті белгілеген тәртіппен жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру Қоры жүзеге асырады.

Кәсіпорынның сақтандыру жарнасының мөлшері кәсіпорын экономикалық қызмет түріне жататын өндірістің кәсіби тәуекел класына байланысты. Егер сақтанушы өз қызметін экономикалық қызметтің бірнеше түрі бойынша жүзеге асырған жағдайда, кәсіпорынды өндірістің кәсіптік тәуекел класына жатқызу оның экономикалық қызметінің негізгі түрі бойынша жүзеге асырылады.

Кәсіпорынның экономикалық қызметінің түрі өзгерген жағдайда, жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру қоры тиісінше осы кәсіпорынның өндірістің кәсіби тәуекел класына жатуын өзгертеді. Кәсіптік тәуекел сыныбын өзгерту сақтанушының өткен күнтізбелік жылдағы жұмысының нәтижелері бойынша жылына бір рет жүзеге асырылады (2.1 - сурет).

Өндірістің кәсіби тәуекел класы интегралды көрсеткіштің мәніне байланысты. Интегралдық көрсеткіштің мәні неғұрлым жоғары болса, өндірістің кәсіби тәуекел класы соғұрлым жоғары болады.

Өндірістің кәсіптік тәуекел сыныптарының санын айқындау интегралдық көрсеткіштерді топтастыру жолымен, ал экономикалық қызмет түрлерінің сақтандыру салалық жиынтығын өндірістің кәсіптік тәуекелінің тиісті сыныбына жатқызу – осындай жиынтық үшін айқындалған интегралдық көрсеткіштің мәні мен тиісті өндірістің кәсіптік тәуекел

---

⁵³ Мелехин А.И. Еуропалық Одақтың жекелеген елдеріндегі (Германия, Финляндия, Франция) өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру тәжірибесі // Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру Жаршысы. 2018. № 10. - Б. 70-77.

сыныбы үшін осы көрсеткіштің орташа мәні арасындағы айырмашылықты азайту нәтижесінде жүзеге асырылады.

ҚХР-ның әкімшілік әлеуметтік сақтандыру Бөлімі әртүрлі салалардағы өндірістік жарақаттар қаупінің дәрежесіне байланысты салалар үшін әртүрлі мөлшерлемелерді белгілейді, сондай-ақ өндірістік жарақаттарға байланысты сақтандыру сыйлықақыларын пайдалану және өндірістік жарақаттардың жиілігі негізінде әр саладағы мөлшерлемелердің бірнеше деңгейін анықтайды (2.1 - кесте). Салалық сараланған мөлшерлемелер мен салаішілік тарифтік мөлшерлемелерді ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің Әкімшілік Еңбек және әлеуметтік қорғау бөлімі ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің қаржы бөлімімен, ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің Әкімшілік Денсаулық сақтау бөлімімен, ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің өндіріс қауіпсіздігін қадағалаумен және әкімшілік бөлімімен бірлесіп белгілейді.

Кесте 2.1. ҚХР мысалында өндірістік жарақаттардан сақтандырудың салалық тәуекелдерінің жіктелуі

ЭҚЖЖ	Ставкалар	Саланың атауы
1	0,2%,	БҚ және АКТ саласындағы қызметтер, ақшалай және қаржылық қызметтер, капитал нарығындағы қызметтер, сақтандыру, басқа да қаржылық қызметтер, технологияларды ілгерілету және қолдану жөніндегі қызметтер, Әлеуметтік жұмыс, радио, теледидар, фильмдер мен бейнежазбалар шығару, Қытай КП органдары, мемлекеттік мекемелер, демократиялық партиялар, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдени-бұқаралық ұйымдар, қоғамдық топтар және басқа мүшелік ұйымдар, негізгі деңгейдегі жаппай автономды ұйымдар, халықаралық ұйымдар
2	0,4%	Көтерме сауда, бөлшек сауда, қойма өнеркәсібі, пошта өнеркәсібі, орналастыру индустриясы, қоғамдық тамақтандыру индустриясы, телекоммуникация, радио және теледидар және спутниктік қызметтер, Интернет және онымен байланысты қызметтер, жылжымайтын мүлік индустриясы, лизинг индустриясы, іскерлік қызмет көрсету индустриясы, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар, өнеркәсіптегі кәсіби және техникалық қызметтер, тұрғындарға арналған тұрмыстық қызметтер, басқа қызметтер, білім беру, денсаулық сақтау, Баспасөз және баспа дело, мәдениет және өнер
3	0,7%	Ауыл шаруашылығы және қосалқы тамақ өнеркәсібі, тамақ өнеркәсібі, шарап, сусындар және тазартылған шай өндірісі, темекі өнеркәсібі, тоқыма өнеркәсібі, ағаш және ағаш өңдеу, бамбук, ротан, пальма және

		шөп өнеркәсібі, мәдени-білім беру, эстетикалық, спорттық және ойын-сауық тауарларын өндіру, компьютерлер, байланыс құралдары және басқа да электрондық жабдықтар өндірісі, Аспап жасау, өңдеу өнеркәсібінің басқа салалары, өндіріс және сумен жабдықтау, автомобиль өндірісі, электрондық тауарлар мен күнделікті жөндеу, Су шаруашылығын басқару, қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалануды басқару, қоғамдық ойын-сауық нысандарын басқару
4	0,9%	Ауыл шаруашылығы, мал шаруашылығы, ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы, мал шаруашылығы және балық шаруашылығы қызметтері, тоқыма және киім, киім, былғары, жүн, қауырсын және олардан жасалған бұйымдар мен аяқ киім, ақпарат тасығыштарды басып шығару және жаңғырту, фармацевтикалық өндіріс, Химиялық талшықтар өндірісі, резеңке және пластмасса өнеркәсібі, металл өнімдері, жалпы жабдықтар өндірісі, арнайы жабдықтар өндірісі жабдықтар, автомобиль жасау, теміржол, кеме, аэроғарыш және басқа да көлік жабдықтарын өндіру, Электр машиналары мен жабдықтарын өндіру, қалдықтарды кешенді пайдалану, металл өнімдері, машиналар мен жабдықтарды жөндеу, Электр энергетикасы, Жылу энергетикасы, газ өндіру, теміржол көлігі, авиакөлік, құбыр көлігі, спорт
5	1,1%	Орман шаруашылығы, тау-кен өнеркәсібіндегі көмекші қызмет, жиһаз өндірісі, қағаз және қағаздан жасалған бұйымдар, Құрылыс және монтаждау, ғимараттарды әрлеу және басқа да құрылыс, автомобиль көлігі, су көлігі, тиеу-түсіру жұмыстары және көлік агенттігі
6	1,3%	Балық шаруашылығы, химиялық шикізат және химиялық өнімдер өндірісі, кенді емес пайдалы қазбалар өнеркәсібі, қара металдарды балқыту және прокаттау өнеркәсібі, түсті металдарды балқыту және прокаттау өнеркәсібі, тұрғын үй құрылысы, азаматтық құрылыс
7	1,6%	Мұнай және газ өндіру, пайдалы қазбаларды өзге де өндіру, мұнай өңдеу, кокстеу және ядролық отынды қайта өңдеу
8	1,9%	Көмір және байыту өнеркәсібі, қара металл кендерін өндіру және байыту, түсті металл кендерін өндіру және байыту, кенді емес кендерді өндіру және байыту

Қытайдың әрбір Үйлестірілген аймағының еңбек ресурстары және әлеуметтік қамсыздандыру департаменттері қаржы департаментімен бірлесіп, «шығындар мен төлем балансы бойынша тұрақты кіріс» қағидатына сәйкес аймақтағы өндірістік жарақаттардан сақтандырудың базалық ставкалары үшін нақты стандарттарды негізді түрде анықтап, кәсіподақ ұйымдары мен жұмыс беруші бөлімшелер өкілдерінің пікірлерін сұрап, оларды үйлестірілетін аймақтың халық Үкіметіне ұсынуы керек. бекіту және іске асыру. Базалық мөлшерлеменің нақты стандарттары жалпы өңірлік экономикалық және өнеркәсіптік құрылымдағы өзгерістерге, өндірістік жарақаттануға байланысты сақтандыру жарналарын пайдалануға және т. б. сәйкес уақтылы түзетілуі мүмкін.

Әрбір саладағы салашілік тарифтік ставкалар өзгермелі ставка әдісімен айқындалады. Өнеркәсіптің бір түрі үш сыныпқа бөлінеді, ал екіншіден сегізінші сыныпқа дейін өнеркәсіп түрлері бес сыныпқа бөлінеді, яғни базалық мөлшерлеме негізінде оны сәйкесінше 120%, 150% немесе 80%, 50% дейін төмендетуге болады.

Испанияда 1995 жылы қоғамды жазатайым оқиғалардан қауіпсіз түрде жеңілдету және қорғау үшін еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау туралы Жарлықты (1971) алып тастайтын еңбек тәуекелдерінің алдын алу туралы Заң қабылданды. Қауіпсіздіктің алдын алудың дәстүрлі реактивті көзқарасынан айырмашылығы, бұл құқықтық база тек жазатайым оқиғалар статистикасына негізделмеген белсенді тәсілді ұсынады. Дәстүр бойынша, алдын-алу апаттан кейін бірден тез түзетуді қолдану болды.

Кәсіптік тәуекелдерге қызметкердің еңбек қызметін орындау кезінде алған жарақаттары жатады:

1. Жолдағы жазатайым оқиғалар: қызметкер апатқа ұшырағанда, жұмысқа барғанда немесе одан оралғанда. Қызметкер кәсіптік тәуекелдердің немесе кәсіподақ алымдарының алдын алу жөніндегі уәкілдің функцияларын орындаған кезде, сондай-ақ көрсетілген қызметке кеткен немесе одан оралған кезде. Егер қызметкер компанияның дұрыс жұмыс істеуі үшін тапсырманы орындаса, мүмкін болатын жазатайым оқиғалар, тіпті егер бұл тапсырма өз бетінше немесе кез-келген бастықтың бұйрығымен орындалса да, оның жұмысының әдеттегі функциясы болмаса да. Жұмыс табиғатта болған кезде немесе бұл әрекеттер әдеттегі жұмыспен байланысты болған кезде.

2. Қызметкер өз жұмысын орындауға байланысты ғана сатып алатын кәсіптік аурулар. Қызметкер бұрын зардап шеккен, бірақ оның жұмысымен нашарлаған аурулар немесе физикалық ақаулар. Өндірістегі жазатайым оқиғаның аурулары немесе салдары немесе қызметкер жазатайым оқиғадан кейін жағдайды жақсарту үшін сатып алған қаражаттан туындаған.

3. Қызметкердің жұмысы мен функцияларына байланысты емес форс-мажорлық жағдайлардан туындаған жазатайым оқиғалар.

4. Қызметкердің абайсыздығынан туындаған жазатайым оқиғалар.

Алайда, Испанияның өндірістегі жазатайым оқиғалар туралы Заңына сәйкес, егер ол жұмысшының күнделікті іс-әрекетін жүзеге асырудан туындаған өзіне деген сенімсіздігінен немесе оның әріптестерінің бірі немесе

бастықтары аталған жазатайым оқиғаға кінәлі болса, жазатайым оқиға өндірістегі жазатайым оқиға болып саналады.

Израильдегі жазатайым оқиғалардағы жұмысшыларға өтемақы төлеу жүйесін ұлттық сақтандыру институты бақылайды және басқарады және ұлттық сақтандыру туралы заңға негізделген, жиынтық нұсқасы (1995-5755), 5-тарау, «Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру». Жазатайым оқиғалар кезінде қызметкерлерге өтемақы төлеу жүйесі өз қызметкерлерін сақтандыру үшін барлық жұмыс берушілерге (полиция қызметкерлерінен, түрме қызметкерлерінен және қорғаныс қызметкерлерінен басқа) міндетті түрде қолданылады - тұрақты немесе уақытша, күндізгі немесе айлық жалақысы үшін, толық немесе толық емес мөлшерлемен жұмыс істейтіндер, соның ішінде: өзін-өзі жұмыспен қамтығандар Израильде жұмыс істейтін адамдар, тағылымдамадан өтушілер, шетелдіктер, жұмыс істейтін тұтқындар, кәсіби оңалтудан өтіп жатқан адамдар, шетелде израильдік жұмыс берушіде жұмыс істейтін Израиль тұрғындары (белгілі бір жағдайларда) және шетелде жұмыс істейтін адамдар. кімнің жалақысы жұмысшылардың жасына немесе ұлтына қарамастан заңмен анықталады (мысалы, Кнессет депутаттары, судьялар, әкімдер). Бұл заң жұмысшыларды өндірістегі жазатайым оқиғалардан, кәсіптік аурулардан, мүгедектіктен немесе өлімнен тез және әділ қорғауға жеңілдіктер береді. Өндірістік жарақат термині жұмыс нәтижесінде жарақат алуға, мүгедектікке немесе өлімге қолданылады. «Өндірістегі жазатайым оқиға» термині «жұмыс барысында және оның салдарынан және/немесе қызметкердің жұмыс берушісінің кінәсінен болған» жазатайым оқиғаны білдіреді. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған адамның анықтамасы әртүрлі және «өз қызметімен айналысу барысында және нәтижесінде» сияқты естіледі. Сақтандыру сонымен қатар сақтандырылған адаммен көлік жүргізу, көлік жүргізу немесе үйден немесе ол түнеген жерден немесе жұмыстан үйге немесе бір жұмыс орнынан екіншісіне жұмысқа бару кезінде болған жазатайым оқиғаға, тіпті жұмысшыға келтірілген зиян жол-көлік оқиғаларынан болса да, егер қызметкердің жұмысының талаптары немесе қажеттіліктері қызметкердің оқиға орнында болуының негізгі себебі болса. Сақтандыру сонымен қатар өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың 2-бабында көрсетілген кәсіптік ауруларға қолданылады.

Кәсіптік ауру жұмыс берушілердің атынан жұмыс немесе іс-әрекет нәтижесінде немесе өзін-өзі жұмыспен қамтыған адам жағдайында оның немесе оның кәсіптік қызметпен айналысуы салдарынан алынған ауру ретінде айқындалады және институт мойындаған және Жарғыда (регламентте) жарияланған тізімде көрсетіледі. Тізімге жұмыста алған жарақаттан туындаған аурулар және физикалық, химиялық немесе биологиялық агенттерден немесе жұмысты орындаудың ерекше түрлерінен туындаған аурулар, сондай-ақ жұмыстан туындаған аурулар кіреді. Барлық жұмысшылар сақтандырылған. Әрбір жұмыс беруші өз қызметкерлерін әр санат бойынша сақтандыруы керек.

1990 жылғы 1 қаңтардан бастап Норвегияның 16.6.1989 жылғы «Өндірістік жарақаттанудан сақтандыру туралы» № 65 Заңына сәйкес жұмыс берушілер жеке сақтандыру компанияларында өз қызметкерлерінің мүддесі үшін өндірістік жарақаттанудан міндетті сақтандыруды қоршауға міндетті. Өндірістік жарақат / кәсіптік ауру кезінде жәрдемақы алу құқығын алу үшін заңмен бірқатар шарттар белгіленеді. Өндірістік жарақат дегеніміз – қызметкер өндірістік жарақатпен алған кезде пайда болатын өндірістік жазатайым оқиғадан жеке жарақат, ауру немесе өлім.

Жарақаттың сабақтастығы өндірістік жарақат (яғни дене жарақаты, ауру немесе өлім) ретінде бекітілуі үшін төрт шарт орындалуы керек. Шарттар жинақталған, яғни барлық шарттар орындалуы керек. Бұл төрт термин:

1. Жарақаттан зардап шеккен адам өндірістік жарақатпен қамтылған;
2. Өндірісте жазатайым оқиға болды;
3. Жарақат, ауру немесе өлім болды;
4. Өндірістегі жазатайым оқиға мен жарақат/ауру/өлім арасында себеп-салдарлық байланыс бар.

Жұмысқа әсер етуден, климаттық аурулардан және эпидемиялық аурулардан туындаған кейбір кәсіптік аурулар өндірістік жарақатқа теңестірілуі керек. Министрлік қандай ауруларды өндірістік жарақатпен теңестіру керектігі туралы ережелерді белгілейді.

Жарақат өндірістік жарақат ретінде мақұлдануы үшін жеке жарақат немесе ауру (немесе өлім) болуы керек. Заңда өрнектердің анықтамасы жоқ дене жарақаттары немесе аурулар (өндірістік жарақатқа тең келетін кәсіптік аурулар туралы ережені қоспағанда (13-4 бөлім). Физикалық немесе психикалық денсаулығының осындай бұзылуымен жарақат немесе ауру кезінде медициналық көмек қажет деп саналады. Кәсіптік тәуекелдерге байланысты Жіктеу 2.2 - кестеде келтірілген.

2.1 – кесте – Норвегиядағы кәсіптік тәуекелдердің жіктелуі

№	Кәсіптік тәуекел түрі	Сақтандыру жіктемесі (сақтандыру тәртібі)
1	Еңбекке уақытша жарамсыздық жағдайы	Өтемақы төлемдері жалалқы мөлшерінен 100 %
2	Тұрақты еңбекке жарамсыздықтың басталуы	Біржолғы төлемдер
3	Өндірістік жарақат	Өтемақы төлемдері уақытпен шектелмейді және аурулардан қоғамдық сақтандырудағы медициналық өтемақыларға арналған каталогқа сәйкес медициналық көмек шығындарын қамтиды. Әлеуметтік сақтандыру жүйесі бойынша ең жоғары өтемақы базалық соманың 75 % құрайды, яғни жылына 76013 Норвегиялық крон

Көптеген елдер өндірістік жарақаттар үшін әлеуметтік сақтандыруға негізделген тәсілді қолданады, дегенмен кейбіреулері жұмыс берушінің жауапкершілігіне негізделген тәсілдің элементтерін сақтап қалды. Бұл мұндай жүйелерге міндетті түрде қатыспайтын, бірақ оларға ерікті түрде қатысқысы келетін жұмысшыларды қамтуға ықпал етеді. Шет елдердің әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерін талдау әлемде өндірісте зардап шеккендерді қорғау келесі нысандарда жүзеге асырылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

1. Өндірістегі жазатайым оқиғадан және кәсіптік аурудан әлеуметтік сақтандыру (Еуропаның көптеген елдері, мысалы, Германия, Франция, Италия, сондай-ақ Израиль, Канада, Оңтүстік Корея, Түркия, Жапония, Ресей және т.б.).

2. Мұндай жүйе жұмыс істейтін көптеген елдерде жұмыс берушінің еңбек жарақаты салдарынан қызметкерге келтірілген залал үшін арнайы жауапкершілігі (Австралия, Қазақстан, Финляндия, Швейцария және т.б.) жұмыс берушілер өз жауапкершілігін мемлекеттік немесе жеке сақтандыру компанияларында сақтандыруы тиіс.

3. Жалпы әлеуметтік сақтандыру (ЕО-ға мүше барлық мемлекеттерде, Норвегияда және т.б.). Осы схема бойынша өндірістегі жазатайым оқиғадан және кәсіптік аурудан арнайы сақтандыру бағдарламасының болмауы болжанады; зардап шеккендер жазатайым оқиғаның немесе аурудың еңбек жағдайымен байланысына қарамастан, жалпы әлеуметтік сақтандыру бойынша өтемақы алады.

4. Өндірісте зардап шеккендерді әлеуметтік қорғаудың аралас түрі.

Финляндияда жазатайым оқиғалардан сақтандыруды кәсіподақтармен, жұмыс берушілермен, әлеуметтік қамсыздандыру және денсаулық сақтау министрлігімен ынтымақтасатын өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру ұйымдарының Федерациясы үйлестіретін 16 мемлекеттік емес компания жүзеге асырады. Бұл қызмет саласын бақылауды Парламент жүзеге асырады. Мемлекет 16 компанияның кез-келгені банкроттыққа ұшыраған жағдайда да, олардың міндеттемелерін қабылдай отырып, өндірісте зардап шеккендерді әлеуметтік қорғауға кепілдік береді (прецедент болған жоқ). Федерация заңнаманы бұзатын сақтандыру компаниясынан лицензия алуға құқылы.

Жоғарыда аталған Заңның мағынасында өндірістегі жазатайым оқиғаларға әкеп соққан кез келген жазатайым оқиға болып табылады:

1. Қызметкердің жарақаты немесе ауруы: жұмыс процесінде; еңбек қызметінен туындайтын жағдайларда:

а) жұмыс орнында немесе оған қатысты ауданда;

б) тұрғылықты жерінен жұмыс орнына дейін немесе керісінше жол жүру кезінде; немесе

в) жұмыс берушінің қызметтік міндеттерін басқа жерде орындау кезінде; немесе жұмыс берушінің мүлкін қорғауға немесе құтқаруға тырысқанда немесе оған байланысты жұмыспен қамту, адам өмірі.

2. Қызметкердің 1-тармақта көрсетілген жағдайларда алған, жиырма төрт сағаттан аспайтын қысқа уақыт ішінде туындаған және кәсіптік ауру ретінде өтелуге жатпайтын жарақаты жарлық шығарған ережелерге сәйкес өндірістегі жазатайым оқиға.

3. Қызметкермен болған соғыс немесе қарулы қақтығыс салдарынан болған жазатайым оқиға 1-тармақта көрсетілген жағдайлар да өндірістегі жазатайым оқиға болып саналады.

4. Бастапқыда өндірістегі жазатайым оқиғадан басқа факторлардан туындаған жарақаттың немесе аурудың айтарлықтай нашарлауы еңбектің өтелетін салдары болып саналады. егер зақым өндірістегі жазатайым оқиғадан туындауы мүмкін болса, жазатайым оқиға.

Мұндай жағдайларда өтемақы жарақаттың немесе аурудың нашарлауы сақталғанға дейін төленеді.

АҚШ-та сақтандыру ұйымдарының Ұлттық қауымдастығы үлгілік заңдарды белгілегеніне қарамастан, АҚШ-тың әрбір штаты жұмысшыларды жазатайым оқиғалардан сақтандыруды ұйымдастыру бойынша өзінің заңнамалық актілерін белгілеуге құқылы (3-кесте).

АҚШ-та жұмысшыларды ЖО-дан сақтандыруды қамтамасыз етудің бірнеше түрлі әдістері бар. Ең көп таралған әдіс-жеке сақтандыру компанияларын сақтандыру. Сақтандыру компаниялары жаңа және жоғары тәуекелді кәсіпорындарды қоспағанда, өздері қабылдағысы келетін тәуекелдерді тандауға құқылы.

Жұмыс берушілердің көпшілігі заң бойынша жұмысшылар алдындағы жауапкершілігін сақтандыруға міндетті болғандықтан, АҚШ-тың көптеген штаттарында жеке сақтандыру компаниялары қамтымайтын тәуекелдерді жабу механизмі құрылды.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру бағдарламаларының екі негізгі түрі бар: әлеуметтік сақтандыру және жұмыс берушінің жауапкершілігі. Бағдарламаның қандай түрі болмасын, ол көбінесе жұмыс беруші үшін міндетті болып табылады.

Жұмыс берушілердің жауапкершілік бағдарламалары англо-саксондық немесе американдық немесе Ұлыбритания мен АҚШ-пен тығыз байланыста. Жұмыс берушінің жауапкершілігіне негізделген жүйе қызметкердің мүгедектігіне әкелген жағдайларда жұмыс беруші жауапты болады деп болжайды. Осылайша, жұмыс берушілер өндірістегі жазатайым оқиғалардан немесе кәсіптік аурулардан зардап шеккен жұмысшыларға өтемақы төлеу үшін шаралар қабылдауы керек. Көбінесе жұмыс берушілер заңды түрде тәуекелдерді сақтандыруға міндетті, дегенмен кейбір елдерде бұл міндетті емес. Жұмыс берушілер сақтандыру полисін сатып алу арқылы тәуекелдерді сақтандырады (немесе үкіметтік ұйымдар бақылайтын арнайы шоттарда орналастырылған депозит арқылы).

2.3 – кесте – Кәсіптік тәуекелдерге байланысты сақтандырудың жіктелуі

Кәсіптік тәуекел сыныбы (түрлері)	Сақтандырудың жіктелуі (сақтандыру тәртібі)
<p>Бизнес түріне сәйкес үш коммерциялық немесе өндірістік топтың біріне жататын 600 тәуекел тобы:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Өндіріс. 2. Құрылыс. 3. Барлығы басқа. 	<p>Әр мемлекет үшін есептелген өтемақының орташа құны екі сатыда бөлінеді:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) норманың орташа өзгеруі осы үш топқа бөлінеді; 2) коммерциялық және өнеркәсіптік топтар шегінде қызметтің жеке түрлері (сыныптың жеке кодтары) бойынша бөлу. Нұсқаулықтар деп аталатын осы үлестірімнен кейінгі сыйлықақыларды NCCI белгілейді. <p>Нұсқаулықтар 600 Қызмет түрінің әрқайсысы үшін талаптардың орташа сомаларын және әр бірлік үшін орташа шығындарды (=100 АҚШ \$) көрсетеді. Мемлекетке байланысты өтемақы туралы әр түрлі заңдар бар, өйткені мемлекеттер арасындағы талаптардың ауыртпалығы (жиілігі мен дәрежесі) бойынша өзгерістер әр түрлі Штаттарда айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Жалақының жалпы сомасы тұрғысынан, мысалы, нормалар 0.1% - дан 100% - ға дейін.</p> <p>Басшылық норма айқындалды, бұдан әрі тарифтік төлем бағалау құралдарын пайдалана отырып, әрбір компанияның тәуекел бейініне бейімделуі мүмкін:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тәжірибені бағалау. 2. Жарна бойынша жеңілдіктер. 3. Тарифтік ауытқу.

Кәсіптік тәуекелдерді жіктеу бойынша әлемдік тәжірибе құқықтық және статистикалық әдістердің болуына байланысты. Негізінде жеке және жалпы жағдайларды зерттеу, сақтандырушылар әр түрлі сақтандыру жағдайларын анықтады. Алайда, ҚХР, АҚШ және Норвегия сияқты кейбір елдер жалпы қабылданған жіктеу нормаларынан ерекшеленеді. Егер жазатайым оқиғалар мен өндірістік жарақаттардың рейтингі Норвегияға тән болса, онда АҚШ пен ҚХР сияқты норвегиялық реттеу салалық санаттарды да қамтиды (2.2 суретті қараңыз). Жапондық классификацияны неғұрлым персоналға бағытталған деп санауға болады, өйткені рейтинг бизнес түрінен немесе оның түрінен емес, қызметкермен болған жағдайдан туындайды.

Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін зерттеу тек салалар мен кәсіпорындардағы тәуекелдік ахуалды талдаумен ғана шектелмейді. Көп жағдайда бұл жүйенің инфрақұрылымдық қамтамасыз ету жағдайы анықталады.

2.3. Қазақстан Республикасындағы қызметте жазатайым оқиғалардан сақтандырудың әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылымы

Ықтимал тәуекелдерді анықтау және ұйымдардың тәуекел профилін құру тәуекелдерді басқарудың кешенді жүйесін қалыптастыру мақсатында оларды азайту үшін қолайлы шараларды таңдауға мүмкіндік береді. Алайда, көп жағдайда инновация қамтамасыз ететін инфрақұрылымға тиісті қолдаусыз күтілетін нәтиже бермейді.

Практикалық қолданыста және ғылыми лексикада Инфрақұрылым ұғымы екінші дүниежүзілік соғыстан кейін индустриялық Өрлеу қажеттілігіне байланысты пайда болды. Осы термин бойынша олар өндірістік қызмет пен экономикалық жүйелердің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге арналған объектілерді, тіпті бүкіл салаларды белгілей бастады.

Қазіргі уақытта Инфрақұрылым санатына Көлік және инженерлік коммуникациялар объектілері мен жүйелері, нарықтық және қаржылық, экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымдар және т.б. кіреді. Әлеуметтік-экономикалық қызметтің барлық дерлік салаларында технологиялық, техникалық, коммуникациялық объектілер, институттар, ұйымдар және әлеуметтік-экономикалық қызмет кәсіпорындары, соның ішінде олардың нормативтік құқықтық қамтамасыз етілуі ұсынылуы мүмкін қызмет көрсететін инфрақұрылымдық элементтер бар.

Әрбір қызмет саласындағы инфрақұрылым деп кәсіпорындардың, ұйымдардың, салалардың, өңірлердің және тұтастай экономиканың тиімді жұмыс істеуіне жағдай жасайтын объектілер, субъектілер және тұтас жүйелер түсініледі. Бұл негізгі қызметтің қалыпты жұмыс істеуіне, сондай-ақ адамдардың қалыпты өмір сүруіне жағдай жасауға арналған бағытталған қызмет саласына кіретін салалардың, кәсіпорындар мен ұйымдардың жиынтығы. Инфрақұрылымдық кешенге жүйенің жұмыс істеуінің негізін құрайтын өзара байланысты қызмет көрсету құрылымдары, объект кіруі мүмкін.

Негізгі өндірістің қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ету үшін инфрақұрылым элементтері жүйелі түрде өзара байланысты болуы керек, осылайша қызмет көрсетілетін объект үшін ең қолайлы жағдай туғызады. Тек осы жағдайда олардың болуы және олардың өмір сүруіне және қамтамасыз етілуіне шығындарды қаржыландырудың негізділігі ақталады. Сонымен қатар, инфрақұрылым жалпы экономикалық жүйенің қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін бағынышты, көмекші сипаттағы экономикалық өмірдің жалпы құрылымының ажырамас бөлігі ретінде жалпы жүйеге органикалық түрде тоқылған.

Кез келген экономикалық субъектінің жұмыс істеуі қазіргі заманғы өндірістік үй-жайларға, техникалық және технологиялық қосалқы құрылғыларға, Көлік және инженерлік коммуникацияларға, құралдар мен нарық субъектілеріне, Әлеуметтік және гигиеналық объектілерге, зерттеу және қаржы құрылымдарына, сондай-ақ басқа да құрылғылар мен институттарға қажеттілікпен ұштасады. Функционалды негіздегі егжей-тегжейлі жіктеу қолдану аясын, пайдалану сипатын және бизнестің сыртқы

ортасына әсер ету механизмін сипаттауда кейбір қиындықтар туғызады. Осыған байланысты, жаңа құнды құруға қатысуға байланысты инфрақұрылымның барлық объектілері мен жүйелерін экономикалық (өндірістік қызметпен байланысты) және әлеуметтік (адами капиталды – жұмыс күшін қалпына келтіруді немесе молықтыруды қамтамасыз ететін) инфрақұрылым объектілері мен жүйелеріне бөлуге болады деп санаймыз.

Сонымен, біз экономикалық инфрақұрылымға өндірістік қызметтің элементтерін, соның ішінде Үй-жайлар мен олардың жабдықталуын, техникалық және технологиялық көмекші құрылғыларды, көлік, ақпараттық, инженерлік және басқа коммуникацияларды, нарық объектілері мен бухгалтерлік есеп және қаржы қызметтерін және т.б. әлеуметтік инфрақұрылымды, функциялары халықтың қалыпты өмірін қамтамасыз ету болып табылатын объектілердің, кәсіпорындар мен салалық кешендердің жиынтығын белгілейміз. оның ішінде жұмысшы. Қызмет көрсететін және қоғам мүшелерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етуге, қалыпты деңгей мен тиісті өмір сапасына кепілдік беруге, адами капиталдың өсімін молайтуды, оның ішінде кадрлардың білім беру кәсіптік даярлығын қамтамасыз етуге арналған салалар мен қызмет түрлері функционалдығы бойынша әлеуметтік болып табылады. Әлеуметтік инфрақұрылым - қоғамдық өндірістің және халықтың тыныс-тіршілігінің жұмыс істеу жағдайларын, физикалық және интеллектуалды дамыған, қоғамдық белсенді жеке тұлғаны қалыптастыруды қамтамасыз ететін объектілер (кәсіпорындар, мекемелер, ұйымдар мен құрылыстар) кешені⁵⁴. Дәстүр бойынша әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдениет, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, бөлшек сауда және қызмет көрсету салалары және т. б. объектілер жатады.

Әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылым-бұл ішкі жүйелер, инфрақұрылымның белгілі бір секторлары және әлеуметтік және өндірістік қызметтерді ұсынатын институттар мен олардың активтерін бірыңғай өндірістік-технологиялық тізбекке біріктіреді. Әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылымды бөлу призмасы арқылы әр түрлі салаларды, салаларды және қызмет түрлерін қарастыруға болады, өйткені ешқандай субъект оны әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылыммен қамтамасыз етпестен толық өмір сүре алмайды, қалыпты жұмыс істей алмайды және дами алмайды. Бұл өндірістік қызметпен байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру саласына толық қатысты болады.

Қазақстан Республикасында жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру әлеуметтік және экономикалық болып бөлінетін тиісті инфрақұрылымның көмегімен және қолдауымен іске асырылады. Бұл ретте экономикалық инфрақұрылым объектілеріне жұмыскерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру

---

⁵⁴ Фаттахова Р.В., Низамутдинов М.М., Орешникова В.В., Ресей аймақтарының әлеуметтік инфрақұрылымының дамуын және оның демографиялық процестерге әсерін бағалау // Қаржы: теория және практика, 2020, 24 том, №2 // <https://financetp.fa.ru/jour/article/view/986/664>

жүйесінде әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуге тікелей байланысты экономикалық қатынастарға қатысатын субъектілер, мемлекеттік органдар, ұйымдар мен институттар немесе бұрын белгіленгендей өндірістегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру жатады.

Өз кезегінде, әлеуметтік инфрақұрылымды қазіргі заманғы өмір стандарттарына сәйкес келетін халықтың қалыпты тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету функцияларын орындайтын мемлекеттік органдар, ұйымдар мен институттар ұсынатын болады. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру институтының нормаларын іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі қатынастар контекстінде әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне жұмыскерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесі шеңберінде әлеуметтік кепілдіктерді орындау процесіне қатысушылар жатқызылатын болады.

Әрі қарай, қызметкердің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесінің қатынастар субъектілерін функционалдығына қарай тиісті түрде бөлу керек (2.4-кесте).

Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін орындау кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру институтын іске асыру көптеген мемлекеттік құрылымдардың, ұйымдар мен кәсіпорындардың қызметімен байланысты. Бұл барлық қатысушылардың үйлесімді өзара іс-қимылын талап ететін өте күрделі қаржы-экономикалық механизм, өйткені бұл ұлттық байлықты құруды қамтамасыз ететін жұмыс істейтін халықтың өмірі, денсаулығы мен қауіпсіздігі туралы қарастырылады⁵⁵.

Өзара қарым-қатынастары қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру институтының негізінде жатқан негізгі қатысушылар:

1) Жұмыс берушінің, кәсіпорынның, жұмыскерлердің еңбегінің қорғалуын және қауіпсіздігін қамтамасыз етуге арналған ұйым,

2) еңбек қызметі тиісті қауіпсіздік жүйесімен қамтамасыз етілуі тиіс осы экономикалық субъектінің жұмыскері, ол Еңбек міндеттерін атқарған кезде жазатайым оқиға салдарынан жарақат алу, қайтыс болу ықтималдығынан сақтандырылған адам,

3) жұмыс берушінің сақтандыру жарналарын шоғырландыру есебінен зардап шеккендерге немесе пайда алушыларға (бенефициарларға) сақтандыру төлемдерін жүзеге асыруға міндетті сақтандырушы (сақтандыру ұйымы).

Қызметкердің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесінде аталғандардан басқа, осы саладағы осы қатынастарды реттеуді жүзеге асыратын бірқатар құрылымдар қатысады: мемлекеттік органдар (министрліктер мен ведомстволар), өнеркәсіптік және өндірістік кәсіпорындар, қаржы-кредит мекемелері мен ұйымдары, аудит және сараптама қызметтері мен ұйымдары және т. б.

---

⁵⁵ "Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы" Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 ақпандағы № 30 Заңы// https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

Кесте-2.4. Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесіндегі әлеуметтік және экономикалық инфрақұрылым⁵⁶

ИНФРАҚҰРЫЛЫМ СУБЪЕКТІЛЕРІ	ОРЫНДАЛАТЫН ФУНКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ШЕШІЛЕТІН МІНДЕТТЕР
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМ	
Жұмыс беруші - сақтандырушы	Қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шартын жасасу Сақтандыру сыйлықақысын төлеу
Еңбек жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган (бұдан әрі - уәкілетті орган) - Мемлекеттік орган – ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі	ҚР заңнамасына сәйкес еңбек қатынастары саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру
Телекоммуникация комитеті атынан ҚР цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі	Ұйымдар, кәсіпорындар, оның ішінде денсаулық сақтау және медициналық сараптама ұйымдары
Сақтандыру қатынастарын реттеуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдар – ҚР сақтандыру нарығын реттеу және дамыту агенттігі	Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруды лицензиялау
Сақтандырушы - ҚР заңнамасында белгіленген тәртіппен ҚР аумағында аннуитеттік сақтандыру сыныбы және міндетті сақтандырудың осы түрі бойынша «өмірді сақтандыру» саласында сақтандыру қызметін жүзеге асыру құқығына лицензия алған заңды тұлға	Сақтандыру қорғанысы, оның ішінде: Сақтандыру сыйлықақыларын жинақтау Сақтандыру жағдайлары басталған кезде сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру
Өнеркәсіптік, техникалық, экологиялық қадағалау және аудит саласындағы ұйымдар, кәсіпорындар	Сараптама, аудит жүргізу Өндірістегі жазатайым оқиға фактісін растау Апаттың, жазатайым оқиғаның себептерін анықтау
Ұйымдар, кәсіпорындар	Сақтандыру жағдайы басталған кезде, олар болған кезде шығындарды болғызбау немесе азайту мақсатында іс-шаралар жүргізу
Қаржы-несие мекемелері	Сақтандыру төлемін жүзеге асыруға байланысты банктік шоттармен операциялар
Банкроттық, заңды тұлғаларды тарату рәсімдерін жүзеге асыратын кәсіпорындар, ұйымдар, ЖК	Белгіленген тәртіппен зиян үшін жауапты деп танылған заңды тұлғаны тарату фактісін растау
ӘЛЕУМЕТТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМ	
Сақтандыру омбудсман-өз қызметінде тәуелсіз жеке тұлға	«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес сақтандыру нарығына қатысушылар арасындағы келіспеушіліктерді реттеу
Ұйымдар, кәсіпорындар, оның ішінде денсаулық сақтау және медициналық сараптама ұйымдары	Емдеу және медициналық сараптама жүргізу Растау іс жүзінде емдеу шығындары

⁵⁶ «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» 2005 жылғы 7 ақпандағы № 30 ҚР Заңының негізінде жасалды // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

Осылайша, жұмыс істейтін азаматтардың мүдделерін, өмірі мен денсаулығын қорғау бойынша мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық функциясын орындаудың барабарлығын қамтамасыз ету үшін процестің барлық қатысушыларының функцияларын нақты, үйлесімді және ұйымдастырылған орындау қажет. Қызметкердің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүйесіндегі әрқайсысының функционалдық мақсатын талдай отырып, әлеуметтік инфрақұрылымның шектеулілігі тұрғысынан диспропорция анықталады.

Әлеуметтік инфрақұрылымды ұстаудың дәстүрлі тәсіліне сәйкес осы санатқа кестеде көрсетілгендерден басқа объектілер де кіреді: спорт мекемелері, демалыс үйлері, санаторий-профилакториялар және т.б. жалпы алғанда, әлеуметтік инфрақұрылым объектілерінің тізімі өте кең. Біздің жағдайда қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін орындау кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруды іске асыру тетігіне жатқызу белгісін ғана басшылыққа алу қажет.

Егер экономикалық инфрақұрылым қаржылық-экономикалық функцияларды орындауға арналған болса: қауіпсіз еңбек қызметін қамтамасыз ету, жүйені ұйымдастырушылық және қаржылық қамтамасыз ету, содан кейін әлеуметтік инфрақұрылым еңбек қызметі мен жарақаттан кейінгі өмірді қамтамасыз етудің ең қолайлы жағдайларын жасауға бағытталған. Бұл салаға қызметкерді Денсаулық сақтау ұйымдарынан басқа, сондай – ақ сақтандырылушылардың құқықтарын қорғаушы-сақтандыру омбудсменінің еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру контекстінде Әлеуметтік және психологиялық оңалту жөніндегі функцияларды орындаушылар жүйесінде қарау және көздеу қажет. Белгілі факт болғандықтан, өндірістік апаттан зардап шеккендердің физикалық зақымдануы ғана емес, сонымен қатар эмоционалды және психологиялық жарақат. Соңғы жағдайда нормативтік консультацияларды басшылыққа ала отырып, қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандырудың әлеуметтік инфрақұрылым жүйесіне санаторлық, спорттық - сауықтыру емі әлеуметтік-психологиялық қолдауға дейін, оның ішінде Мәдени бос уақытты қамтамасыз ету арқылы мүмкіндігін көздей отырып, әлеуметтік оңалтуды ұйымдастыруды, яғни жатқызуға және енгізуге болады⁵⁷. Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін дамыту, ең алдымен, барабар институционалдық базаны, жұмыс істейтін халықтың мүдделерін барынша қорғайтын, олардың еңбегінің қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз ететін қағидаларды қалыптастыруды талап етеді⁵⁸. Мұндай нәтижеге өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымының болуы мен жұмыс істеу тиімділігі, қазіргі заманғы тәуекел жағдайын талдау және қызметкерлердің өндірістік функцияларын орындау процесінде барлық тәуекел факторларын есепке алу жағдайында қол жеткізуге болады.

⁵⁷ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30049726&pos=12;-36#pos=12;-36

⁵⁸ Соғыс жағдайында да жаралылар осындай оңалтуды ұйымдастырды.

3. Кәсіби қызметте жазатайым оқиғалардан сақтандыру бағдарламаларын дамытудың басымдықтары

3.1. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар тәуекелдерін басқару

Кәсіпорындағы меншік иесі мен менеджер үшін тәуекелдер бизнесті жүргізуге кедергілердің бірі болып табылады, өндірістік әлеуетті іске асыру мүмкіндігін шектейді. Осыған байланысты кез-келген кәсіпорынның басшылығы алға қойылған мақсаттарға жету үшін тәуекелдерді бейтараптандыру бойынша белгілі бір шаралар қолданады. Олардың пайда табумен немесе проблемасыз қызметті қамтамасыз етумен байланысты болуы кәсіпорынды дамытудың стратегиялық және тактикалық міндеттеріне байланысты. Сонымен қатар, тәуекелдерді басқару өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін ұйымдастырудың әдістерінің бірі болып табылады.

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін ұйымдастыру контекстіндегі сақтандыру қатынастарының субстанциясы ретіндегі тәуекел басқарудың негізгі объектісі болып табылады. XX ғасырдың ортасынан бастап менеджментте тәуекелге қатысты іс-әрекеттерді реттеуге байланысты арнайы бағыт пайда болды. Менеджмент мамандары оны тәуекел менеджменті немесе тәуекелдерді басқару (тәуекелдерді басқару) деп атады.

Кәсіпорындағы тәуекелдерді басқарудың біртұтас жүйесі ретінде тәуекелдерді ескере отырып, ұйымдарды басқару бойынша үйлестірілген шаралар кешені болып табылады. Тәуекелдерді басқару бойынша іс-қимылдарды жеңілдету үшін мамандар тиісті стандарттарды әзірлейді. Мәселен, Ұлыбританиядағы менеджмент тәуекелі мәселелерімен айналысатын жетекші ұйымдар - менеджмент тәуекелі институты (IRM), Менеджмент және сақтандыру тәуекелі қауымдастығы (AIRMIC), сондай-ақ Ұлыбританиядағы Қоғамдық сектордағы менеджмент тәуекелі ұлттық форумы тәуекелдерді басқару стандарттары (Risk Management Standard) құрылды. Бұл жағдайда кәсіпорынның барлық тәуекелдері басқару объектілері болып табылады.

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар тұрғысынан жалпы тәуекел менеджменті алгоритмін қолдана отырып, тәуекелдерді басқару жүйесін еңбек қызметін жүзеге асыру кезінде жұмысшылардың жарақат алу қаупін азайту жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру тұрғысынан қарастыру қажет.

С.Б. Богоявленскийдің көзқарасына сәйкес менеджмент тәуекелі процесі-бұл ұйымның қызметіне тәуекелдерді жүзеге асыру салдарының әсерін азайтуға бағытталған басқару шешімдерін қабылдау және орындау жүйесі.⁵⁹

---

⁵⁹ Богоявленский С.Б., Әлеуметтік-экономикалық жүйелердегі тәуекелдерді басқару: Оқу құралы. - Санкт-Петербург.: СПбГУЭФ, 2010. – 144 б.

Тәуекелдерді басқару кезеңдері:

1. Тапсырманы қою-болашақ жүйенің мақсаттарын, талаптарын анықтау және оған мүмкін шектеулер қою;

2. Тәуекелдерді талдауды, оның ішінде тәуекелдерді сәйкестендіруді, оларды сандық өлшеуді, сондай-ақ тәуекелдерді бағалауды қамтитын тәуекелді бағалау, яғни белгілерге (критерийлерге) байланысты тәуекелдерді саралау;

3. Тәуекелдерді басқару бойынша ықтимал шараларды таңдауды және оларды іске асыруды көздейтін тәуекелдерді өңдеу;

4. Басқарушылық іс-қимылдарды мониторингілеу және түзету, атап айтқанда нәтижелерді мониторингілеу және қажетті өзгерістер енгізу болып бөлінеді.

Демек, кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалар қаупін басқару жүйесін құру ұйымның жалпы стратегиялық мақсаттарындағы орынды анықтаудан басталуы керек. Ұйымның мақсаттары мен міндеттеріне сүйене отырып, тәуекелдерді басқару жүйесі үшін аналогтар анықталады. Тәуекелдерді басқарудың мақсаты тәуекел жағдайында әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз ету болып табылады. Мақсатқа жету өндірістегі белгілі бір жағымсыз оқиғалардың пайда болуына жол бермеу немесе олардың теріс әсерін азайту мәселелерін минималды шығындармен шешуге байланысты. Сонымен қатар, кез-келген кәсіпорын белгілі бір сыртқы және ішкі шектеулер жағдайында жұмыс істейді. Сыртқы шектеу факторлары әдетте тәуелсіз. Сонымен қатар, ішкі жағдайлар да жазатайым оқиғалар қаупін басқару мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін. Сонымен, бұл қаржылық жағдайларға, менеджменттің ұйымдастырушылық талаптарына байланысты болуы мүмкін.

Өндірістегі жазатайым оқиғалар мен жаракаттану тәуекелдерін жою және/немесе азайту жөніндегі міндеттер мен шаралар Даму стратегиясында тұжырымдалуы тиіс. Мұндай мақсатты ресімдеу оған қол жеткізу алгоритмін әзірлеуді білдіреді, бұл тиісті шараларды іске асырудың бастапқы нүктесі болады.

Менеджменттің әлеуметтік аспектілері БҰҰДБ Тұрақты даму Тұжырымдамасы шеңберіндегі ESG қағидаттарына сәйкес кәсіпорынның әлеуметтік жауапкершілігінің негізін құрайды. Осылайша, одан әрі дамуды жоспарлайтын кез-келген өндірістік кәсіпорын стратегиялық құжатта және оның саясатында жазатайым оқиғалар қаупін азайту қажеттілігін анықтайды. Бұл кәсіпорынның жалпы даму стратегиясындағы тәуелсіз стратегия болуы мүмкін немесе негізгі бағыттардың немесе міндеттердің бірі ретінде анықталуы мүмкін.

Тәуекел мәнмәтінін айқындау кезеңінде өндірістегі жазатайым оқиғалар тәуекелін бағалау жүргізілмейді. Алайда менеджмент әдіснамалық негіздерді тұжырымдайды және тәуекелді бағалау құралдарын анықтайды, мысалы, жіктеу, тәуекелді ұсыну форматы, тәуекелдің маңыздылық критерийлері, тәуекел тәбеті және кәсіпорынның тәуекел сыйымдылығы. Осы кезеңде тәуекелдерді басқару үшін маңызы бар кәсіпорынның жұмыс

істеуінің сыртқы және ішкі жағдайларын анықтау және талдау жүзеге асырылады. Жалпы тәуекел жағдайын түсіну тәуекел факторларын басқару қажеттілігі туралы шешім қабылдауға, мақсаттарды, міндеттерді және оны жақсарту үшін қажетті шараларды анықтауға негіз береді.

Келесі кезең-жұмысшылардың еңбек қызметінің қауіпсіздігіне қауіп төндіретін тәуекелдердің тізімін анықтау және құру. Сәйкестендіру ықтимал тәуекелдерді анықтау, оларды тану және сипаттау болып табылады. Әр түрлі өндірістік функцияларды орындауға байланысты жұмысшылар үшін қауіптер мен қауіптердің мүмкін болатын ең үлкен тізімін жасау керек. Бұл проблемалардың пайда болу сипаты белгіленеді, ең маңыздылары анықталады, шектеу шараларының басымдығы белгіленеді.

Ол үшін бұрын қабылданған жіктемеге сүйене отырып, жазатайым оқиғалардың тәуекелдерін сипаттау жүргізіледі. Осы тәуекелдерді іске асырудың себептері мен ықтимал салдарын анықтау жүзеге асырылады, қызметкерлердің өмірі мен денсаулығына зиян келтіру қаупінің шамамен деңгейі анықталады. Тәуекелдерді өлшеу немесе сандық бағалау жүргізіледі. Қиындық-апаттардың ықтималдығы мен ықтимал салдарын бағалау. Ықтималдық, егер қол жетімді болса, ұқсас өндірістердегі немесе сол кәсіпорындағы жазатайым оқиғалар туралы қол жетімді статистикалық мәліметтер негізінде есептелуі мүмкін. Әдетте олар қадағалауды жүзеге асыратын немесе осындай жазатайым оқиғаларды жоюмен айналысатын арнайы қызметтердің көмегіне жүгінеді. Салдары сонымен қатар статистикалық ақпарат негізінде анықталады, оларды өндірістің нақты жағдайларына (жұмысшылар саны, ауысым, техникалық жарақтандыру және т. б.) қатысты бағалайды.

Бұл тәуекелдерді талдау деп аталады. Сонымен қатар, мұндай есептеулер техникалық және технологиялық жағдайлардың өзгеруіне байланысты үнемі жүргізіліп отырады. Осылайша, талданған және өлшенген тәуекелдер қауіптілік дәрежесіне қарай сараланады, тәуекелдер басқарудың жарамдылық критерийі бойынша сараланады, өйткені әртүрлі тәуекелдер ауырлық дәрежесі бойынша әртүрлі салдарға әкелуі мүмкін. Басқаруға бейімділік тұрғысынан қауіп пен ауырлық критерийлерін әдетте ұйым басшылығы анықтайды.

Дәстүр бойынша, тәуекел санаттарын ажыратыңыз:

- еленбейтін аз,
- рұқсат етілген,
- өте қауіпті (өрескел).

Осылайша, басқару тұрғысынан өндірістік қызметпен байланысты жазатайым оқиғалардың оларды жою жөніндегі шараларды жүргізуді талап ететін басым тәуекелдері белгіленеді. Жоғарыда келтірілген әрекеттердің нәтижелері бойынша еңбек қызметін жүзеге асыру кезінде жұмысшыларда жазатайым оқиғалардың ықтималдығы тұрғысынан ұйымның тәуекелдік профилінің немесе тәуекелдік портретінің жалпы көрінісі қалыптасады.

Өндірістік операциялардың күрделілігі мен қауіптілігіне байланысты жазатайым оқиғалар қауіпін басқару шаралары әр түрлі болуы мүмкін. Алайда, кеңейтілген нұсқада оларды 4 негізгі тәсіл түрінде ұсынуға болады:

1) Жазатайым оқиғалардың жоғары қауіпімен байланысты қызметтің абсолютті істен шығуы – тәуекелді болдырмау деп аталады;

2) тәуекелді шектеу-тәуекелдің сипатын қолайлы деңгейге дейін өзгерту, яғни барынша қауіпсіз операцияларды жүргізу жағдайына дейін трансформациялау;

3) тәуекелді қабылдау (кейде тәуекелді сіңіру деп белгіленеді) - ықтимал залалдарды қаржыландырудың өзіндік тетіктері мен көздері болған кезде жазатайым оқиғаның ықтималдығына байланысты өндірістік қызметті жалғастыру;

4) тәуекелді беру – неғұрлым жарақаттану қауіпі бар қызмет түрлерін өндірістің жарақаттануы аз жағдайлары бар және дәстүрлі тәсілі-сақтандыру ұйымының тәуекел трансферті болуы мүмкін басқа кәсіпорындарға аутсорсингтеу.

Келесі кезең-ұйым басшылығының жазатайым оқиғалар қауіпіне әсер ету шараларын таңдау және іске асыру туралы шешім қабылдауы болады.

Ұйым басшылығының жазатайым оқиғалар қауіпін басқарудың қолданыстағы әдістерін таңдауы шығындар мен нәтижелердің арақатынасын білдіреді. Ресурстар шектеулі болған жағдайда өндірістегі жазатайым оқиғалардың Тәуекелдерін басқару басшылық қоғамдық ұйымдардың ресми талаптары мен қысымына байланысты тиісті шараларды жүзеге асыру қажеттілігіне тап болады. Жарақат алу қауіпін азайту техникалық, технологиялық тәртіп шараларын жүзеге асырумен, сондай-ақ қаржылық және еңбек ресурстарын тарту негізінде байланысты. Осы кезеңнің нәтижесі өндірістегі жазатайым оқиғалардың қауіпін жою/шектеу/азайту жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеуді көздейді.

Өндірісте бекітілген тәуекелдерді басқару жөніндегі іс-шаралар жоспары жұмысшылар үшін өндірістегі жазатайым оқиғаларды жоюдың белгіленген шараларын енгізу бойынша міндетті басшылық болып табылады.

Шараларды енгізу өндірістегі жазатайым оқиғалар Тәуекелдерін басқару процесінің өзін аяқтамайды. Тәуекелдерді басқару бағдарламасын іске асыру фактісі бойынша стандартты түрде оны енгізу нәтижелерін бағалау жүргізіледі. Алайда, қазіргі заманғы Тәуекел менеджменті практикасы бақылау мен бағалауды тек соңғы кезеңде ғана емес, сонымен қатар тәуекелдерді басқару жүйесін енгізудің барлық кезеңінде бақылауды жүзеге асыруды көздейді. Мұны аудит форматында да жүзеге асыруға болады. Бұл тәсілмен әрекеттер мен міндеттерді олардың тиімділігі мен тиімділігіне қарай жедел түзету мүмкіндігі бар.

Кейде апаттар мен жазатайым оқиғалардың болмауы мүмкін және бұл енгізілген басқару жүйесінің нәтижесі болмауы мүмкін, бірақ жағдайлардың кездейсоқ жиынтығы болуы мүмкін. Жазатайым оқиғалар басталған кезде алдын алу, шектеу, алдын алу шараларын жүргізу шығындарын жазатайым оқиғалардың нақты нәтижесімен салыстыру мүмкіндігі туындайды.

Мониторинг процесінде жазатайым оқиғалар Тәуекелдерін басқару жүйесінің кемшіліктері анықталған кезде түзету жүзеге асырылады, ол, шын мәнінде, басқару әсеріне жүйенің кері байланысы функциясын орындайды.

Әрине, кәсіби қызметтің әр түрі белгілі бір тізіммен және жазатайым оқиғалар қаупінің ауырлығымен байланысты. Оларды басқарудың әмбебап техникалық және технологиялық әдістері жоқ. Тәуекелдерді басқару әдістерінің стандартты жіктемесі болған кезде әрбір өндірістік қызметте жұмыс істейтіндердің еңбек қызметін орындау кезінде жарақат алу ықтималдығын жоюдың, шектеудің және азайтудың өзіндік құралдары қолданылуы тиіс. Алайда, қазіргі заманғы сын-қатерлер, өндірісті ұйымдастыру тенденциялары, қоғамдық талаптар БҰҰДБ Тұрақты даму мақсаттарының ESG-қағидаттарына негізделген орындалуын анықтайды.

3.2. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесінің әлеуметтік-экономикалық дамуының ESG факторлары

2015 жылғы 25 қыркүйектегі БҰҰ саммитінде қабылданған тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) әлемнің көптеген елдерінің экономикасындағы басты бағытқа айналды. «Адамдар», «Планета», «Өркендеу», «Бейбітшілік» және «Серіктестіктің» бес негізгі бағыты әлеуметтік қорғау, соның ішінде өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардан әлеуметтік сақтандыру үшін тікелей маңызы бар міндеттерді қамтиды (3.1-Кесте).

Тұрақты даму моделі ESG-қағидаттарын (Environmental, Social, Governance principles) іске асыруға негізделеді, ол арқылы бизнесті экологиялық, әлеуметтік және басқару мәселелерін шешуге қосуға қол жеткізіледі. Осы қағидаттардың орындалуы өндірісті дамыту бағытын, оның ішінде қоршаған ортаны қорғау және соның салдарынан еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз ету тұрғысынан көрсетеді. Бұл тарихи тұрғыдан БҰҰ-ның әлемнің орнықты дамуы, оның ішінде экологиялық стандарттар, корпоративтік және әлеуметтік жауапкершілік қағидаттары негізінде декарбонизацияны жүзеге асыру, қоғамдық және гендерлік теңдікті қамтамасыз ету бөлігінде жаһандық саясатын іске асыруға байланысты болады. Сөйтіп, ТБЖ іске асыру жөніндегі одан арғы қадамдар шеңберінде қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару сапасы қағидаттарына сәйкес келетін компаниялар туралы ақпаратты көрсететін рейтингті енгізу мүмкіндігін қарастыру көзделген. Қазіргі уақытта дамыған елдерде ұйымдардың ESG қағидаттарын сақтау туралы ақпаратты ашудың ерікті тәртібін белгілеу арқылы «жеңіл реттеу» нысандары қолданылады. Кейбір елдерде ESG ақпаратын жариялау компания деңгейінде, содан кейін меншік иелері мен клиенттер деңгейінде ESG стандарттарының сақталуы туралы ақпаратты кезең-кезеңімен ашуды көздейтін міндетті болып табылады. Еуропалық Одақ елдерінде орнықты даму міндеттерін іске асыру үшін корпоративтік сектор субъектілері орнықты және инклюзивті өсуге қол жеткізуге, сондай-ақ климаттың

өзгеруіне және әлеуметтік проблемаларға байланысты тәуекелдерді басқаруға бағытталған жобаларға инвестицияларды кеңейтеді.

Кесте - 3.1. БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарын ЖОС контекстінде іске асыру⁶⁰

Негізгі бағыттар	Мазмұны	КҚЖОМКАС Міндеттері
Адамдар	1-мақсат: Кедейлікті жою	Тұрақты жұмыс орындарын қамтамасыз ету, өндірісте жарақат алған жағдайда жедел оңалту үшін қаржылық қолдау
	3-мақсат: Денсаулық пен әлауқат	Денсаулыққа ұлттық және жаһандық тәуекелдерді ерте ескерту, тәуекелдерді азайту және реттеу саласында әлеуетті қалыптастыру
	4-мақсат: Сапалы білім	Еңбек қауіпсіздігі саласындағы білім беру іс-шаралары
	5-мақсат: Гендерлік теңдік	Жынысы бойынша бөлінбестен өндірісте барынша қауіпсіздікті қамтамасыз ету
Планета	6-мақсат: Таза су және санитарлық тазалық	Өндірістегі авариялардың алдын алу бойынша алдын алу іс-шараларын жүргізу Өндіріс қауіпсіздігін бақылау
	7-мақсат: Климаттың өзгеруі	
Өркендеу	8-мақсат: лайықты жұмыс және экономикалық өсу	Өндірісте қолайлы жағдайлар жасау кезінде экономикалық өсу, еңбек өнімділігін арттыру және өмір сүру деңгейін жақсарту
	9-мақсат: индустрияландыру, инновация және инфрақұрылым	Технологиялық инновациялар және КҚЖОМКАС инфрақұрылымын дамыту негізінде еңбек қауіпсіздігі үшін жағдайлар жасау
	10-мақсат: Ел ішіндегі және олардың арасындағы теңсіздікті азайту	Әлеуметтік қорғау саласындағы қызметтерге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету КҚЖОМКАС шеңберінде әлеуметтік қорғауды әлемдік деңгейге жеткізу
Әлем	11-мақсат: Бейбітшілік, әділеттілік және тиімді институттар	Еңбек қауіпсіздігіне жағдай жасау, әлеуметтік жанжалдарды болдырмау
		КҚЖОМКАС институтын жетілдіру, оның институционалдық базасын дамыту
Серіктестік	12-мақсат: Тұрақты даму үшін серіктестік	Дамыған елдердің озық тәжірибесін енгізу мақсатында КҚЖОМКАС саласындағы жаһандық әріптестікті дамыту

⁶⁰ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals>

Көптеген компаниялар БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарын ұстануға ұмтылуда және COVID-19 пандемиясы осы бағытта дамуға түрткі болды. Бәсекеге қабілеттілікке мүдделі компаниялар үшін Тұрақты даму қағидаттарына сәйкестік қажеттілікке айналды. Қазақстанда ESG (экологиялық, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару) қағидаттарын енгізу үшін квазимемлекеттік сектор мен кәсіпкерлік субъектілері белсенді түрде ынталандырылуда.

Сарапшылар Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының мынадай ықтимал сценарийлерін атап өтті: Технологиялық даму деңгейі, экономикадағы құрылымдық өзгерістер, табиғи сініргіштер мен парниктік газдарды жинақтағыштардың сініру қабілеті және басқа да әсерлері бойынша ерекшеленетін ағымдағы инерциялық сценарий, базалық сценарий және көміртекті бейтараптық сценарийі.

Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарында қаржы секторына ESG қағидаттарын енгізуде шешуші рөл беріледі, өйткені ол «жасыл» экономиканы қаржыландыруды қамтамасыз етеді және бизнес-модельдердің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін ESG тәуекелдерін ескере отырып компаниялардың трансформациясын ынталандырады.

2022 жылғы 12 шілдедегі «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру нарығын және бағалы қағаздар нарығын, банк қызметін реттеу және дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңын іске асыру мақсатында:

- Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2022 жылғы 17 қыркүйектегі № 84 қаулысымен төлемдер және төлем жүйелері мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының кейбір қаулыларына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді;

- Агенттік Басқармасының 2022 жылғы 12 қыркүйектегі № 59 қаулысымен есептелген сақтандыру бойынша үлгілік шарттарға қойылатын ең төменгі талаптар бекітілді;

- Агенттік Басқармасының 2022 жылғы 12 қыркүйектегі № 60 қаулысымен сақтандыру омбудсманын сайлау және оның қызметін жүзеге асыру қағидалары бекітілді, онда сақтандыру омбудсманын сайлау тәртібі, сондай-ақ сақтандыру омбудсманының қызметін жүзеге асыру тәртібі айқындалады;

- Агенттік Басқармасының 2022 жылғы 12 қыркүйектегі № 62 қаулысымен «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» акционерлік қоғамының меншікті активтері, «жалпы сақтандыру» және «өмірді сақтандыру» салалары бойынша сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру резервтерінің қаражаты, зиянды өтеу резервінің қаражаты есебінен қалыптастырылған «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» акционерлік қоғамының қаржы активтерін бағалау қағидалары бекітілді;

- Агенттік Басқармасының 2022 жылғы 12 қыркүйектегі № 63 қаулысымен «Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры» акционерлік

қоғамында тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесіне қойылатын талаптар бекітілді;

- Агенттік Басқармасының 2022 жылғы 12 қыркүйектегі № 64 қаулысымен сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын тарату, Қазақстан Республикасының резиденті емес сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы филиалының қызметін тоқтату мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтыру енгізілді.

Сақтандыру нарығы, оның ішінде өмірді сақтандыру/өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру қаржы секторының құрамдас бөлігі болып табылады, оған қатысты 2022 жылы реттеушілік сипаттағы шаралар кешені қабылданды. Олардың едәуір бөлігі екінші жартыжылдықта келеді. ESG-стандарттар негізінде «жасыл экономиканы» қаржыландыру көлемін ұлғайту бойынша қазіргі заманғы әлемдік трендтерге жауап ретінде жауапты инвестициялауға көшу бойынша мемлекеттік жоспарлау жүйесінің жаңа құжаттарын қабылдау контекстінде өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін дамыту перспективаларын атауға болады.

Мәселен, Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қыркүйектегі № 1021 Жарлығымен Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі Тұжырымдамасы бекітілді, онда қаржы секторын дамытудың пайымы, негізгі қағидаттары, тәсілдері мен стратегиялық бағыттары, сондай-ақ тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-қимыл жоспары келтірілген. Құжатта Қаржы нарығын дамытудың 5 негізгі қағидаты айқындалған: экономиканы дамыту, инновацияларды енгізу, тұрақтылықты қолдау, бәсекелестікті дамыту және инклюзивтілікті қамтамасыз ету.⁶¹

Қаржы секторын дамытудың жаңа тұжырымдамасында халықаралық деңгейде қаржы реттеушілері стандарттарды әзірлеуді және қаржы ұйымдарының қызметіне ESG қағидаттарын енгізуді белсенді бастады. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырумен айналысатын және қаржы секторының бөлігі болып табылатын өмірді сақтандыру компаниялары тиісті шаралар кешенін қабылдауы керек.

ҚР-ның 2026 жылға дейінгі жаңадан қабылданған Инвестициялық саясат тұжырымдамасында ESG-критерийлерін қолдану негізінде инвестициялау туралы шешім қабылдау, оларды сақтамау бүкіл елдер мен жекелеген компаниялар үшін капитал нарықтарының жабылуына әкелуі мүмкін екендігі атап өтілді.⁶² Әрі қарай, құжатта елдердің үкіметтері ұлттық ESG стратегияларын белсенді түрде әзірлейтініне және ESG күн тәртібінің

⁶¹ "Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қыркүйектегі № 1021 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001021>

⁶² «Қазақстан Республикасының 2026 жылға дейінгі Инвестициялық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 15 шілдедегі № 482 қаулысы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482>

жаһандық ықпалының өсуіне байланысты туындайтын тәуекелдер мен мүмкіндіктерді бағалайтынына назар аударылады.

Қазіргі жаһандық тренд ЕАЭЖ елдерінде әртүрлі сегменттерде, кластерлерде және экономикалық қызмет түрлерінде ғана қарқын алуда. Бұған арнайы басылымдардың шолу талдауы дәлел бола алады. Бұл ретте, «ESG-қағидаттарын ескере отырып инвестициялау практикасы қалыптасу сатысында тұр, ал ұлттық институционалдық инвесторлардың инвестициялық шешімдер қабылдау процесі көбінесе ESG-факторларды бағалауды қамтымайтыны» дұрыс атап өтілген.

АХҚО жасыл қаржы орталығы (бұдан әрі – ЖҚО) тұрақты облигациялардың танылған верификаторы бола отырып, «ESG-Қаржы нарығын дамытудың жаңа парадигмасы» халықаралық конференциясына қатысты болады. Конференция бизнестің тұрақты дамуының өзекті құралдары мен индикаторларын, «жасыл» қаржыландыруды тартудың артықшылықтары мен ерекшеліктерін және жауапты инвестициялау практикасын талқылауға арналған алаңға айналды.

2022 жылғы 28 шілдеде өткізілген Astana Finance Days алаңында Қазақстанда Ұлттық ESG-рейтингін құруға, яғни ТДМ шеңберінде барлық талаптарды сақтауға объективті қажеттілік бар екендігі атап өтілді. Идея қазақстандық нарық қатысушыларына сапалы әлемдік ESG инвесторларына қол жеткізу мүмкіндігін беру және бір мезгілде орнықты дамудың ұлттық күн тәртібіне қатысты ESG перфомансын бағалау үшін құрал ұсыну болып табылады.

Ұлттық ESG рейтингі халықаралық деңгейде танылған, беделді әдіснамалық базаларға негізделуі керек және сонымен қатар жергілікті, аймақтық өлшемге ие болуы керек. ESG рейтингіне қатысу компанияларға бірнеше артықшылықтар бере алады, олардың ішінде: есеп беру мен рейтингтердегі ақпаратты ашудағы ашықтық принципі арқылы инвесторлардың, клиенттердің және басқа да мүдделі тараптардың компанияға деген сенімін арттыру, халықаралық және ұлттық инвесторлардың кең ауқымын тарту, активтердің тартымдылығын арттыру, қаржылық емес және беделді тәуекелдерді азайту және бедел мен бренд туралы хабардарлықты арттыру жаһандық деңгейде. Форумда «ESG Investment Forum» атты жыл сайынғы форумды ұйымдастыру және ESG Guide дайындау бойынша бастама көтерілді. Мұндай іс-шараларды өткізу оң тәжірибені таратуға және еңбек қызметінің қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз ету үшін жұмыс берушілердің әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға, оның ішінде өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың неғұрлым тиімді жүйесін құруға ықпал ететін болады.

ТДМ енгізудің құрылымдық тәсілі мен ұйымдастырылуы мақсатында Ұлттық ESG клубы құрылды, ол өз салаларында ESG трансформациясының көшбасшылары болып табылатын 19 компанияны біріктірді. Бүгінгі таңда клуб құрамына 30-дан астам компания кіреді. Болашақта тағы он жаңа мүше қосылды. Қазірдің өзінде жұмыс істеп тұрған қатысушыларға «Freedom

Finance Global PLC» ӨК, PwC Kazakhstan, «Бәйтерек "Ұлттық басқарушы холдингі» АҚ, «Электр энергиясы және қуат нарығының қазақстандық операторы» АҚ, «Халықаралық жасыл технологиялар және инвестициялық жобалар орталығы» КЕАҚ, «ForteBank» АҚ, Nexus ESG Kazakhstan, КЕАҚ сияқты компаниялар қосылды Сафи Өтебаев атындағы Атырау Мұнай және газ университеті, "ҚазАгроҚаржы" АҚ, DIMPULSE Limited чек. Нәтижесінде Ұлттық ESG-Клуб Қазақстанда орнықты даму қағидаттарын белсенді ілгерілететін 40 Жетекші компанияны біріктірді. Отырыс шеңберінде клуб мүшелерінің үлестері мен жетістіктерін және ESG бизнесті трансформациялаудың алдағы міндеттерін қамтитын ұлттық ESG баяндамасы жобасының құрылымы ұсынылды. Бұл шаралардың барлығы, ең алдымен, өмір қауіпсіздігін қамтамасыз етумен, оның ішінде еңбек қызметі процесінде де байланысты. Қаржы институттары жалпы тәртіппен қатар ESG стандарттарын сақтауды талап етеді.

Қаржы секторын дамыту Тұжырымдамасына сәйкес банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің (Базель II-III) халықаралық стандарттарына көшу, сгер әдіснамасына негізделген тәуекелге бағдарланған қадағалауға көшу, Solvency II сақтандыруды қадағалаудың халықаралық стандарттарының элементтерін енгізу, дәлелді пайымдау институтын қадағалау практикасына енгізу, қаржылық технологияларды дамыту, Solvency II-ді қалыптастыру қаржы секторын дамыту экожүйелер мен цифрлық платформалар, срті қаржы нарығының инфрақұрылымдары үшін принциптерді енгізу – IOSCO, қаржы нарығында цифрлық технологиялардың таралуына байланысты тәуекелдерді бақылау үшін реттеуші және қадағалау практикасына инновацияларды енгізу, «реттеуші құмсалғыштарды» құру, тұрақты дамуды қамтамасыз ету және ESG қағидаттарын енгізу арқылы ерекше құқықтық режимді енгізу⁶³. Қазіргі уақытта KASE тізіміне енген 150 компанияның 77-сі ESG ақпаратын жылдық есептеріне енгізді және бұл сан өсуде.

3.3. Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың заманауи бағдарламалары

ESG факторларының әсері Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі заманғы үрдістері контекстінде өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін жетілдірумен тікелей байланысты. Мемлекет басшысы Қ. Қ. Тоқаевтың Жжлдауына сәйкес, саяси жаңғырту «Әділ мемлекет, біртұтас ұлт, гүлденген қоғам» Қазақстан халқына Қоғамдық игіліктердің жоғары деңгейінің кепілдіктерін қамтамасыз етуде және, ең алдымен, азаматтарды әлеуметтік қорғау жүйесінің тиімділігін арттыру есебінен жұмыс істейтін халық үшін көрінетін құрылымдық экономикалық өзгерістерде өз жалғасын табуда. Елдің әлеуметтік-

⁶³ «Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қыркүйектегі № 1021 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001021>

экономикалық стратегиясындағы орталық бағыттардың бірі кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйелері мен бағдарламаларын жетілдіруге тиіс⁶⁴.

Технологиялық жаңғырту қызметкерлердің қауіпсіздік жағдайларын қалыптастыруды және олардың еңбекке қабілеттілігін сақтауды қамтамасыз етеді. Нақты экономикалық прогресс дамыған елдердің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы тиімді тәжірибесін талдау және енгізу негізінде болуы мүмкін. Осыған байланысты еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге қойылатын талаптардың әртүрлі стандарттарын қолданатын экономикалық дамыған елдердің шетелдік тәжірибесіне назар аударған жөн. Көптеген елдерде еңбек қызметіне қатысу мүмкін етігіне байланысты адамды материалдық қамтамасыз етілмеуден әлеуметтік қорғау жүйесі дамыған. Өндірістік қызметтегі әлеуметтік қорғау функциясы жарақатқа байланысты қиын экономикалық жағдайға тап болған адамға көмек көрсету, сондай-ақ ықтимал жазатайым оқиғалардың алдын алу шараларын қалыптастыру болып табылады. Жоғары технологиялық жабдықталу мен еңбек қарқындылығына байланысты кәсіби тәуекелдердің әртүрлілігі еңбекке қабілетті халықты әлеуметтік қорғаудың әр түрлі әдістерін анықтайды.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру бағдарламаларының екі негізгі түрі бар: әлеуметтік сақтандыру және жұмыс берушінің жауапкершілігі. Бағдарламаның қандай түрі болмасын, ол көбінесе жұмыс беруші үшін міндетті болып табылады.

Жұмыс берушілердің жауапкершілік бағдарламалары англо-саксондық немесе американдық немесе Ұлыбритания мен АҚШ-пен тығыз тарихи-экономикалық байланыстардың нәтижесінде пайда болады. Жұмыс берушінің жауапкершілігіне негізделген жүйе қызметкердің мүгедектігіне әкелген жағдайларда жұмыс беруші жауапты болады деп болжайды. Осылайша, жұмыс берушілер өндірістегі жазатайым оқиғалардан зардап шеккен және/немесе соның салдарынан кәсіптік аурулар алған қызметкерлерге өтемақы төлеу үшін шаралар қабылдауы керек. Көп жағдайда заңнамалық талаптар бойынша жұмыс берушілер осындай тәуекелдерден сақтандыру қорғанысын сатып алуға міндетті. Кейбір елдерде мұндай талап жоқ. Жұмыс берушілер сақтандыру полисін сатып алады, үкіметтік ұйымдар бақылайтын арнайы шоттарда орналастырылатын депозит аз қалыптасады.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру құрылымының күрделілігі оның нысандарын жіктеу қажеттілігін білдіреді. Мұндай жіктеу бірқатар критерийлер бойынша:

- заңды мәртебесі бойынша;
- ұйымдық-құқықтық жағдайға;
- ұйымдық нысандарға;

⁶⁴ <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

- сақтандыру тәуекелдеріне жүзеге асырылады.

Заңды мәртебеге сәйкес мыналарға:

- міндетті сақтандыру;
- ерікті сақтандыруға ажыратылады.

Ұйымдастырушылық критерий негізінде мыналарға:

- кәсіби сақтандыру;
- аумақтық сақтандыру;
- корпоративтік сақтандыруға ажыратылады.

Ұйымдық-құқықтық Ережеге сәйкес мыналар:

- мемлекеттік (әлеуметтік) сақтандыру;
- мемлекеттік емес сақтандыру анықталады.

Іс жүзінде қаржыландыру көзіне байланысты өндірістегі жазатайым оқиғалар қауіпінен қорғаудың үш түрі бар:

- мемлекеттік;
- қоғамдық;
- жеке.

Нысандар бойынша мұндай қорғаныс:

- экономикалық;
- әлеуметтік болып бөлінеді.

Өндірістік қызметтегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру кезінде жабылатын тәуекелдерге мыналар жатады:

- еңбекке уақытша жарамсыздық;
- еңбек жарақаты;
- мүгедектік;
- кәсіптік ауру;
- сақтанушының өлімі.

Адамның өмір сүруіне қауіп төндіретін және осы жүйе шеңберінде сақтандыруға жататын сақтандыру тәуекелдерінің қатарына уақытша еңбекке жарамсыздық, мүгедектік туындайтын өндірістегі жазатайым оқиға жатады. Бұл тәуекелдер тек жеке жағдайларға ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық және өндірістік-технологиялық жағдайларға байланысты болғандықтан, әлеуметтік сипатта болатындығын ерекше атап өткен жөн.

Өндірістік қызметтегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру қызметі өндірістік тәуекелмен байланысты жұмыс істейтін халықты қамтиды. Бұл жағдайда әлеуметтік төлемдер бүкіл халықтың әлеуметтік салықтары есебінен жүзеге асырылады. Олар сақтандыру сыйлықақыларын төлеу мөлшеріне қарамастан жүзеге асырылады. Бұл жағдайда мұндай көмектің түрлері мен өлшемдері алдын-ала анықталған. Әрине, салық төлеушілердің қаражаты есебінен әлеуметтік төлемдерді қаржыландыру кезінде олар шешуші дәрежеде бюджеттен тыс қорлардың жағдайына (бірқатар елдерде мемлекеттік бюджет есебінен) және саяси мақсаттарға байланысты болады.

Егер әлеуметтік қорғау жүйесінің негізі "әлеуметтік сақтандыру" емес, «Әлеуметтік қамсыздандыру» қағидаты болса, онда бюджет үшін шиеленісті сәттерде, әдетте, әлеуметтік мақсаттарға қайшы келетін әлеуметтік

шығындар деңгейінің төмендеуі орын алады. Өйткені әлеуметтік көмек, сондай-ақ әлеуметтік қамсыздандыру бюджеттен қаржыландыруды қамтиды, бірақ соңғысынан айырмашылығы жеке қажеттілікке бағытталған. Бұл әлеуметтік қорғаудың осы түрінің нарықтық экономикасындағы қайшылықтар мен шектеулерді көрсетеді.

Әлеуметтік сақтандыру жүйесінде жеке тұлғаның әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жұмыс берушілер де, қызметкерлер де, жекелеген жағдайларда мемлекет те сақтандыру жарналарын аудару жолымен қалыптастырылатын қаржы ресурстары есебінен жүзеге асырылады. Бұл жағдайда сақтандыру қаражаты жинақталады және экономикалық емес мәжбүрлеу негізінде емес (заңда белгіленген тәртіпке сәйкес болса да), бірақ нарықтық экономиканың жұмыс істеуінің ішкі заңдылықтары негізінде сақтандыру төлемдеріне жіберіледі. Нәтижесінде экономикалық жүйенің өзі әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қажетті ресурстарды бөледі.

Мұның бәрі, біріншіден, сақтандыру жүйесі халықтың негізгі бөлігін сақтандырумен объективті түрде қамтиды, екіншіден, оның қаржылық базасын қалыптастыру сақтандыру қаражаты түрінде жинақталған қызметкерлердің өздері қажетті қаражатты "табу" есебінен жүзеге асырылады. Осыған байланысты әлеуметтік сақтандыру нарық жағдайында халықты әлеуметтік қорғаудың негізгі нысаны болып табылады.

Әлеуметтік сақтандыру өте күрделі және кең құрылымға ие. Әлеуметтік сақтандырудың алуан түрлілігі кездейсоқ емес және объективті себептерге байланысты болады. Ол халықты әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету кезінде шешетін міндеттердің ауқымы өте кең – қартайған кезде адамды зейнетақымен қамсыздандырудан бастап, ауру, өндірістік жаракат кезінде қызметкерлерді сақтандыру арқылы қорғауға дейінгі аралықты қамтиды.

Халықты қорғаудың сақтандыру нысанында әлеуметтік және кәсіптік тәуекелдер бойынша әлеуметтік сақтандыру нысандарын бөлу ерекше орын алады. Әлемдік тәжірибе Әлеуметтік және кәсіптік тәуекелдердің нақты түрлерінен қорғауды әлеуметтік сақтандырудың жекелеген бағыттары шеңберінде неғұрлым тиімді ұйымдастыруға болатындығын айғақтайды. Тек осы жағдайда ғана тәуекел табиғатын барынша есепке алу, олардың жекелеген түрлерін сақтандыру үшін қажетті қаржы қаражатын дәл есептеу қамтамасыз етіледі, қаржы қаражатын басқалардың есебінен әлеуметтік сақтандырудың кейбір түрлерінің пайдасына негізсіз қайта бөлу қаупі алынып тасталады.

Сақтандырылушылар мүдделерінің біртектілігі мен ортақтығы – сақтандыру жағдайы басталған кезде жеке адамды материалдық қамтамасыз ету сақтандыру қоғамдастығының жалпы қаражаты есебінен жүзеге асырылатын қаражатты бірлесіп қайта бөлудің айқындаушы шарты. Жалпы сақтандыру жүйесінде өндірістегі жазатайым оқиғалардың салдарынан тәуекелдерден қорғау ерекше орын алады, өйткені оны әртүрлі механизмдер арқылы қамтамасыз етуге болады:

- бюджет қаражатынан Мемлекеттік әлеуметтік көмек көрсету;
- міндетті әлеуметтік сақтандыру;
- коммерциялық ерікті сақтандыру шарты.

Жазатайым оқиғалар мен аурулардан сақтандыру объектілері-азаматтардың денсаулығына зиян келтіруге, сондай-ақ жазатайым оқиға немесе ауру салдарынан олардың қайтыс болуына байланысты мүлдіктік мүдделер (жазатайым оқиғалар мен аурулардан сақтандыру). Соңғы екі жағдайда ұйымдық-құқықтық нысандары мен меншік нысандарына қарамастан жұмыс берушілер сақтанушылар болып табылады. Заңнамада көзделген міндетті сақтандыру шеңберінде ғана жұмыс берушілер сақтанушы ретінде тіркелуге, өз қызметкерлерін әлеуметтік сақтандыруды жүзеге асыруға, сақтандырудың қаржылық базасын құрайтын сақтандыру жарналарын уақтылы және толық көлемде төлеуге міндетті.

Міндетті әлеуметтік сақтандырудың бүкіл жүйесіне ортақ осы және басқа да принциптерден басқа, сақтандырудың бұл түрі өзінің нақты принциптеріне де тән. Олар кәсіптік тәуекел сыныбына байланысты сақтандыру тарифтерінің саралануы және сақтанушылардың еңбек жағдайларын жақсартуға, өндірістік жаракаттануды және кәсіптік сырқаттанушылықты төмендетуге экономикалық мүдделілігі болып табылады. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыруға арналған сақтандыру тарифтері Нормативтік құқықтық актілерге сәйкес белгіленеді. Заң шығарушы өндірістік қызметтегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыруды қамтамасыз ету жөніндегі қатынастарды реттеудің барлық аспектілерін белгіледі.

«Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7.02 № 30-III Заңының 8-бабы 2-тармағына, сондай-ақ, 14 б.2. 23.11. 2015 ж. № 414-V ҚР Еңбек Кодексінің 182-бабы, 2-тармағы, 14-тармақшасына сәйкес: «Жұмыс беруші қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шартын сақтандырушымен жасасуға және қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шартында белгіленген мөлшерде, тәртіппен және мерзімдерде сақтандыру сыйлықақысын төлеуге және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес оның сақтандыру жөніндегі барлық құжаттарының сақталуын қамтамасыз етуге міндетті»⁶⁵. «Қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 07.02.2005 ж. № 30-III Заңында, атап айтқанда «Қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзғаны үшін жауапкершілік» деген 27-бапта: «Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзғаны үшін кінәлі адамдар қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін қызметкерді жазатайым оқиғалардан

⁶⁵ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

міндетті сақтандыру туралы жауаптылықта болады», ол туралы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген"⁶⁶.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 05. 07.2014 ж. № 235-V (өзгерістермен және толықтырулармен), атап айтқанда 230-бап: «Қазақстан Республикасының міндетті сақтандыру туралы заңнамасын бұзу» мыналарды белгілейді: «Қазақстан Республикасының міндетті сақтандыру туралы заңнамалық актісіне сәйкес міндетті сақтандыру шартын жасасуға міндетті адамның міндетті сақтандыру шартын жасаспауы», - лауазымды адамдарға, жеке тұлғаларға нотариустардың, жеке сот орындаушыларының, шағын кәсіпкерлік субъектілерінің немесе коммерциялық емес ұйымдардың айыппұл салуға әкеп соғады - орта кәсіпкерлік субъектілеріне-жүз алпыс мөлшерінде - ірі кәсіпкерлік субъектілеріне - төрт жүз, бір мың айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде болады⁶⁷.

Жарақат алған кезде қызметкер күнкөріс көзінен айырылады және жиі қымбат емделуге ақы төлеу қажеттілігіне тап болады. Ал ол қайтыс болған жағдайда, отбасы өте қиын және осал жағдайда асыраушысыз қалады. Жұмысшылар мен олардың отбасыларына әлеуметтік кепілдіктердің қажетті деңгейін қамтамасыз ету және жұмыс берушіні өз қызметкерлерінің қауіпсіздігін үнемдеуге ынталандыру үшін жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру заңды түрде енгізілді. Қызметкерлерді шынымен толық әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету үшін төлем лимиттері жоғарылаған ерікті сақтандыру қолданылады. Еңбек шарты жасалған барлық қызметкерлер (оның ішінде шетелдіктер немесе азаматтығы жоқ адамдар), сондай-ақ жұмыс берушінің тиісті міндеттемесі жазылған болса, азаматтық-құқықтық шарт бойынша жұмыс істейтіндер сақтандырылуға тиіс.

Міндетті сақтандыру - бұл жұмысшы мен оның отбасын жұмыс істеу мүмкіндігінсіз, күнкөріс пен емделуге ақшасыз қалу қаупінен қорғаудың тиімді шарасы. Бірақ, орташа жұмысшының мүдделеріне негізделген және жекелеген салалардың ерекшеліктерін ескермей есептелген кез-келген жүйе сияқты, оның көптеген кемшіліктері бар:

- төлем жалақы мөлшеріне байланысты және заңда белгіленген максимуммен шектеледі-бұл емдеу ақысын төлеу үшін жеткіліксіз болуы мүмкін;

- сақтандыру жағдайы, егер ол тек жұмыста орын алса және жұмыс орнынан тыс жерде алған жарақатына (мысалы, ауысымаралық демалыс кезінде көлік құралында жол жүруді және кейбір ұқсас жағдайларды қоспағанда) есептелсе, қамтамасыз ету қолданылмайды;

- егер жазатайым оқиғаның себебі қызметкердің абайсыздығы болса, төлем азаяды (кінә дәрежесіне байланысты және төрттен аспайды);

- құжаттарды рәсімдеу және төлем алу өте күрделі және өте ұзақ уақытқа созылуы мүмкін.

⁶⁶ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

⁶⁷ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

Бүгінгі таңда өндірістік жарақаттардан ерікті сақтандыру нарықта өте танымал қызмет болып табылады. Қызметкерлердің әл-ауқатына қосымша қамқорлық көрсете отырып, компания өзінің имиджін де арттырады.

Белгілі себептерге байланысты өндірістегі жазатайым оқиғалардан ерікті сақтандыру мүдделі тараптар үшін неғұрлым икемді және ыңғайлы құрал болып табылады: шарттар жұмыс беруші мен сақтандыру компаниясы арасындағы келісіммен анықталады. Ерікті сақтандыру сақтандыру жағдайы басталған кезде шынымен толық қорғауды қамтамасыз ете алады:

- ең жоғары төлем мөлшері міндетті сақтандыруға қарағанда жоғары, әдетте - қызметкердің жылдық жалақысының үш мөлшеріне дейін;

- келісімшарт бойынша сақтандыру жағдайы тек өндірістегі жарақат немесе өлім ғана емес, сонымен қатар жұмысқа барар жолда немесе басқа уақытта жарақат деп саналуы мүмкін. Сақтандыру компаниялары әдетте әртүрлі шарттарды ұсынады: жыл бойы 24 сағат жұмыс істейтін полистер, тек жұмыс уақытында немесе тек демалыс күндері;

- мүгедектіктің дәлелі және қымбат емдеу қажеттілігі міндетті әлеуметтік сақтандыруға қарағанда оңайырақ. Қызметкер жарақат алғаннан кейін бір аптадан кейін төлем ала алады;

- шарт бойынша жұмыс беруші де пайда алушы бола алады-сақтандыру төлемі жаңа қызметкерді іздеуге кеткен шығындар мен құнды қызметкердің жоғалуынан туындаған шығындарды өтейді;

- салаға қатысты жекелеген тәуекелдерді ғана сақтандыруға болады.

Сонымен қатар, жоғары әлеуметтік кепілдіктер жұмыс беруші үшін құнды мамандар үшін күресте тағы бір плюс болып табылады. Өнеркәсіпте көптеген салаларда кәсіпқойлар үшін бәсекелестік, тіпті жұмысшы мамандықтары да жоғары. Екінші жағынан, кейбір кәсіптер бірде-бір сақтандырушы жалпы негізде сақтандырмайды. Өте жоғары тәуекелге байланысты кәсіптерді сақтандыру (кеншілер) - тарифтері жоғары жеке қызмет көрсетіледі.

Тарифтер әр түрлі факторларға байланысты: сала мен тәуекелден сақтанушының жеке басына дейін. Орташа алғанда, полис сақтанушыға сақтандыру сомасының 0,5-3 және одан жоғары % - ды құрайды. Төлем барлық растайтын құжаттарды алғаннан кейін сақтандырушының қаражатынан ғана жүзеге асырылады, олардың тізбесі, әдетте, Қорға ұсынылатын әлеуметтік сақтандыру қорынан ерекшеленбейді.

Міндетті сақтандыру – бұл өте маңызды әлеуметтік кепілдік, ал ерікті сақтандыру – бұл саланың ерекшелігіне сүйене отырып, қызметкерді емдеуді толығымен қамтамасыз ету мүмкіндігі, ал оның отбасы асыраушысынан айырылған жағдайда өмір сүру көзі болып табылады.⁶⁸ Міндетті және ерікті сақтандыру әр түрлі дәрежеде қызметкерге өндірістегі жазатайым оқиғадан кейін қалпына келуге, қажетті ем алуға, ал егер жұмысқа қайта оралу мүмкін болмаса – әдеттегіге жақын материалдық деңгейде өмір сүруді жалғастыруға мүмкіндік береді.

---

⁶⁸ Долотина Р.Р. Кәсіби жауапкершілікті міндетті сақтандыруды құқықтық реттеу: Заң. ғылымдар. канд. дис. авторефераты, Қазан, 2017. - Б. 97.

ҚОРЫТЫНДЫ

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың әлеуметтік және экономикалық негіздері Теориялық және практикалық аспектілерді қарастыруға байланысты бірқатар мәселелерді қамтиды, соның ішінде осы институттың мәні, модельдері, принциптері және елдің экономикалық дамуындағы рөлі туралы қолданыстағы зерттеу тәсілдерін талдау.

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру іс жүзінде барлық ұлттық экономикалық жүйелерде міндетті элемент болып табылады. Ұлттық модельдердің айырмашылығы негізінен белгілі бір елдің тарихи, заңнамалық және экономикалық ерекшеліктерімен байланысты. Қазақстанда өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандыру әлеуметтік қорғаудың бір түрі ретінде әлеуметтік сақтандырудың және ішінара әлеуметтік қамсыздандырудың интеграторы ретінде әрекет етеді, бір мезгілде сақтандыру ұйымдары лицензиялайтын қызмет түрі болып табылады. Осыған байланысты теориялық және практикалық аспектілерде Қазақстандағы өндірістегі жазатайым оқиғалардан қорғау призмасы арқылы сақтандырудың принциптері, функциялары мен рөлі қаралды.

Жарақаттанудан сақтандырудың тарихи және заманауи модельдері зардап шеккен жұмысшыларды өздерінің өндірістік функцияларын орындау кезінде қаржылық қорғауды қамтамасыз ете отырып, өзара үндеседі. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан сақтандырудың ұлттық модельдерінің айырмашылығы негізінен тарихи, экономикалық және қаржылық жағдайларға, сондай-ақ мемлекеттің экономикада болу дәрежесіне және жекелеген елдердегі мемлекеттік құрылымның ерекшелігіне байланысты болатыны белгілі болды.

КҚЖОмКАС жүйесінің қатысушылары - жұмыскерлер, өндірістегі жазатайым оқиға қаупін жеткізушілер, қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ететін жұмыс беруші және әлеуметтік қорғауға кепілдік беретін мемлекет қаржы қаражатын барынша тиімді пайдалану мақсатымен біріктірілуге тиіс. Осы құралдарды басқаруды оңтайландыру мемлекеттің өзінің әлеуметтік функциясын, өндірістің үздіксіздігіне мүдделі жұмыс берушіні және жазатайым оқиғалардан барабар қорғауды қажет ететін жұмысшыны орындау жөніндегі мүдделерін ұштастыру арқылы шешіледі. Аталған мүдделер белгілі бір дәрежеде қайшылықта болады. Мүдделер қақтығысын шешу өндірістік қызметтегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандырудың оңтайлы жүйесін құру нәтижесінде мүмкін болады. Бұл мәселені шешу негізінен жұмысшылардың еңбек қызметін орындау процесінде қауіпсіз жағдайлар жасаумен байланысты екен.

КҚЖОмКАС тиімді жүйесі қазіргі заманғы Институционалдық база жағдайында қызметкерлерге, жұмыс берушілерге және мемлекетке айтарлықтай қаржылық-экономикалық әсер береді және пайда әкеледі. Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесі айтарлықтай институционалдық дамудан өтті, жұмысшылардың, жұмыс берушілердің

және мемлекеттің өзара іс-қимылын құрылымдайтын нормалар мен ережелер енгізілді.

Кейбір аяқталмаған аспектілерге қарамастан, Қазақстанда еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандырудың институционалдық негіздері қаланды. Атап айтқанда, осы қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін, оның ішінде еңбек жарақаттануының алдын алу/алдын алу және қолайлы еңбек жағдайларын жасау, еңбек егжей-тегжейін жүзеге асыру, зардап шегушіні медициналық, әлеуметтік және кәсіптік оңалту нәтижесінде зиянды өтеу жөніндегі өзара іс-қимылды, сондай-ақ субъектілер міндеттемелерді орындамаған жағдайда жауапкершілікті реттейтін заңнамалық база қалыптастырылды. Жазатайым оқиғаны реттеу жөніндегі жауапкершілікті неғұрлым дәл айқындау үшін еңбек қызметінің нәтижесінде келтірілген зиян үшін жауапкершілікті айқындау кезінде пайдаланылатын жекелеген терминдерді, сондай-ақ оны өтеу тәртібін тиісті заңнамалық актілердің деңгейіне ауыстыру ұсынылады.

Әлеуметтік сақтандырудың инфрақұрылымдық негізі қамтамасыз етілген. Қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандырудың жасалған шарттары және жүзеге асырылатын аннуитеттік сақтандыру төлемдері және сақтандырудың ерікті түрлері туралы мәліметтерді қоса алғанда, міндетті деректер базасы енгізілді. Ашықтықты қамтамасыз ету және мемлекеттік сақтандыру қадағалау функцияларын орындау үшін Мемлекеттік аннуитеттік компанияның басқа сақтандыру ұйымдары тарапынан тиісті ерік білдіруі болмаған кезде мәжбүрлеп таратылатын сақтандыру ұйымының портфелін қабылдау міндеті туралы норманы алып тастауға болады. Қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізу СЖМБ-ндағы мәліметтер көлемін кеңейту есебінен деректер базасын қалыптастыруды түбегейлі өзгертуді, қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шарттарын жасасудың электрондық форматына көшуді, әрбір сақтандырылған қызметкердің атын атауды талап етеді, бұл өтініш берушіден сақтандыру төлемдері бойынша міндеттемелерді жүзеге асырудың проактивті форматына көшуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін дамыту, ең алдымен, барабар институционалдық базаны, жұмыс істейтін халықтың мүдделерін барынша қорғайтын, олардың еңбегінің қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз ететін қағидаларды қалыптастыруды талап етеді.

КҚЖОМКАС институционалдық негіздерін жетілдіру өндірістегі авариялар мен жарақаттардың алдын алу жүйесін құру бағытында жүріп жатыр. Осы мақсатта еңбек қызметінің әртүрлі түрлерінің тәуекелін бағалауды жүзеге асыру және залалдарды азайтудың барабар бағдарламасын кейіннен әзірлеу үшін олардың тәуекелдік бейінін қалыптастыру қажет.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саясатын іске асырудағы тәуекелге бағдарланған тәсіл ұйымдарға үш бағытты жүзеге асыруға мүмкіндік береді: коммерциялық, Әлеуметтік және өзін-өзі сақтандыру.

Жүйелердің әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты қолданылады. Мұнда ортақ нәрсе – негізгі мақсатқа жету-еңбекті қорғау принциптерінің тиімділігін арттыру. Қазақстандағы еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесін зерттеу тек салалар мен кәсіпорындардағы тәуекелдік ахуалды талдаумен ғана шектелмейді.

Әлеуметтік сақтандыру өндірістік белсенділікті ынталандырудың және салауатты өмір салтын қамтамасыз етудің маңызды факторы ретінде қызмет етеді, өндіріске қосқан жеке үлесіне сәйкес еңбек өнімділігінің өсуіне жаңа ынталандырулар жасайды және өз әл-ауқатын қамтамасыз етеді. Мұндай нәтижеге өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымының болуы мен жұмыс істеу тиімділігі, қазіргі заманғы тәуекел жағдайын талдау және қызметкерлердің өндірістік функцияларын орындау процесінде барлық тәуекел факторларын есепке алу жағдайында қол жеткізуге болады.

Экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымдар қауіпсіздікті және еңбек қызметіне қолайлы жағдай жасауды қамтамасыз етеді. Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүйесінің осы құрамдас бөліктерін дамыту Денсаулық сақтау ұйымдарынан басқа, сондай – ақ сақтандырылушылардың құқықтарын қорғаушы-Әлеуметтік және психологиялық оңалту бойынша кепілдіктерді кеңейту жолындағы сақтандыру омбудсменінен басқа мүмкін.

Осылайша, ӨЖОмКАС жүйесін жетілдіру әлеуметтік бағдарланған қоғамның объективті қажеттілігі мен қажеттілігі болып табылады. Әлеуметтік тиімді нәтижеге қол жеткізу ӨЖОмКАС ұлттық жүйесінің кезең-кезеңімен эволюциялық дамуы есебінен қамтамасыз етіледі.

Өндірістегі жазатайым оқиғалардан әлеуметтік сақтандыру ұлттық мемлекеттік әлеуметтік саясатты қалыптастыру шеңберіндегі өзекті бағыт және қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің алдын алу шараларын әзірлеу кезінде өмірлік қажетті шарт болып табылады. Өндірісте бекітілген тәуекелдерді басқару жөніндегі іс-шаралар жоспары жұмысшылар үшін өндірістегі жазатайым оқиғаларды жоюдың белгіленген шараларын енгізу бойынша міндетті басшылық болып табылады. Менеджмент тәуекелінің заманауи тәжірибесі өндірістік қызметтің тәуекелдерін шектеу және азайту бойынша кешенді, циклдік шаралар жүйесін қалыптастыруды көздейді. Менеджмент тәуекелі жүйелерін стандарттау жағдайында жұмысшылардың еңбек қызметін орындау кезінде жарақат алу ықтималдығын шектеу және азайту мақсатында жеке тәсілдер мен әдістер қолданылуы мүмкін.

Кәсіби қызметтегі жазатайым оқиғалардан сақтандырудың қазіргі заманғы ұйымы БҰҰ-ның Тұрақты даму тұжырымдамасына және ESG принциптерін іске асыруға толық сәйкес келеді, өйткені бұл институттың негізгі мақсаты өмірлік, оның ішінде еңбек қызметі процесінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Бұл бағытта өндірісті ұйымдастыруға қойылатын талаптарды қаржы институттары да алға тартады, олар

қаржыландырудың жалпы тәртібімен қатар ESG стандарттарын сақтауды талап етеді.

Жазатайым оқиғалардан сақтандырудың әлемдік және отандық тәжірибесінде кәсіби қызметте екі ұйымдастырушылық-құқықтық тетік қолданылады: міндетті және ерікті. Бүгінгі таңда өндірістік жарақаттардан ерікті сақтандыру нарықта өте танымал қызмет болып табылады. Қызметкерлердің әл-ауқатына қосымша қамқорлық көрсете отырып, компания өзінің имиджін де арттырады. Міндеттімен салыстырғанда өндірістегі жазатайым оқиғалардан ерікті сақтандыру шарттарды, оның ішінде тарифтерді, жұмыс беруші мен сақтандыру компаниясы арасындағы Келісімді айқындау мүмкіндігін көздейтін неғұрлым қызықты сақтандыру өнімі. Сонымен қатар, ерікті сақтандыру міндетті бір мезгілде жүзеге асырылуы мүмкін, өйткені олар жоғары әлеуметтік кепілдіктер береді. Міндетті және ерікті сақтандыру жұмысшыларға өндірістегі жазатайым оқиғадан кейін қалпына келуге, қажетті ем алуға, ал егер жұмысқа қайта оралу мүмкін болмаса – әдеттегіге жақын материалдық деңгейде өмір сүруді жалғастыруға мүмкіндік береді. Егер қызметкерді еңбек (қызметтік) міндеттерін атқару кезінде жазатайым оқиғалардан заңмен кепілдік берілген міндетті сақтандыру мемлекеттік әлеуметтік міндетті орындаса, онда ерікті сақтандыру толықтыру ретінде әрекет ете отырып, қосымша қаржылық кепілдіктер, оның ішінде еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айырылған жағдайда, сондай-ақ асыраушысынан айырылған жағдайда қаржылық көмек береді.

Осылайша, еңбек қызметімен байланысты жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру теориясы мен практикасының қазіргі заманғы үрдістерін талдау Қазақстанда институционалдық, ұйымдастырушылық және қаржылық негіздерді одан әрі дамыту, оның ішінде озық әлемдік тәжірибені қолдана отырып, неғұрлым жетілдірілген институционалдық нормаларды енгізу, тәуекел-менеджмент жүйесін дамыту, инфрақұрылымды жетілдіру және ESG қағидаттарын қолдану қажеттілігі белгіленген ұлттық экономиканың тұрақты дамуы екені анықталды.

ВВЕДЕНИЕ

Страхование от несчастных случаев на производстве, как одна из составляющих социальной защиты граждан, выступает обязательным атрибутом современного цивилизованного общества. Институциональное развитие страхования от несчастных случаев на производстве в различных экономических системах иллюстрирует его достаточное многообразие. Содержание, внутренняя структура, формы, методы и инструменты предотвращения несчастных случаев характеризуются как общим, так особенным в том числе в зависимости от исторического опыта развития этого института и, вытекающей из этого, степени участия государства в его финансовом механизме. Можно наблюдать системы социального страхования с полным государственным построением, так и его частнопредпринимательскую форму, реализуемую через страховые компании. Однако всё же в последнем случае проведение операций по страхованию от несчастных случаев согласовано с общественными объединениями, профсоюзами, обеспечиваются необходимой институциональной базой и находятся под надзором и контролем государственных органов.

Институт страхования от несчастных случаев в любом из этих случаев как часть общей системы управления, законодательно закреплён во многих странах. Поскольку финансовую основу системы страхования профессиональных рисков обеспечивает аккумулирование страховых взносов работодателей, то при росте количества страхователей, даже крупные аварии на производстве с большим количеством жертв не приводят к значительным финансовым затратам государства. При наличии развитой системы страхования профессиональных рисков пострадавшие могут получить законодательно установленное возмещение в полном гарантированном объёме. Формирование полноценной страховой защиты от вероятностных неблагоприятных событий, связанных с трудовой деятельностью, обеспечивается на основе корректной оценки рискового профиля каждого производства и наличия адекватной инфраструктуры. Выявление всего потенциала рисков, связанных с профессиональной деятельностью работающего населения, даёт возможность создания действенной системы управления этими рисками.

Объектом страхования является несчастный случай на производстве, или точнее, несчастный случай при исполнении работником трудовых обязанностей, так как не все предприятия занимаются производственной деятельностью. Вместе с тем, на непроизводственных предприятиях также возможны несчастные случаи. Поэтому верно использование термина «несчастный случай в профессиональной деятельности» с учетом того, что предметом страхования является риск потери дохода в связи с возникновением несчастного случая при осуществлении трудовой деятельности, т.е. профессии.

Страхование от несчастных случаев в профессиональной деятельности выступает дополнительным финансовым обеспечением для работающего населения при возникновении ситуации нетрудоспособности при производственной травме, для бизнеса выступает экономическим инструментом управления производственно-технологическими рисками, способствует относительно оперативному восстановлению рабочей силы, формированию позитивного имиджа и реализации социальной ответственности. Выступая одним из элементов реализации социальной политики государства, страхование от несчастных случаев на производстве в полной мере соответствует требованиям ESG стандартов экономической деятельности.

Страхование от несчастных случаев в профессиональной деятельности (производственного травматизма и профессиональных заболеваний) исторически сложившийся вид социального обеспечения, широко распространённый практически во всех странах. Дальнейшее совершенствование системы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности в контексте инновационно-технологического развития экономики Казахстана является одним из первоочередных направлений государственной социальной политики.

С этой целью необходимо исследование лучшего мирового опыта социальной защиты работников и наиболее продуктивное внедрение лучшей международной практики в отечественную систему социального страхования с учётом национальных, этно-ментальных, институциональных, экономических, технологических и других особенностей страны.

В монографии изложен анализ мирового опыта реализации системы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности, обеспечиваемой государственным и частным секторами экономики.

Предложенный анализ позволяет выявить возможности и ограничения различных моделей, схем и программ страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности в этих странах с установлением перспектив применения в Казахстане.

1. Основы теории страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности и их практическая интерпретация

1.1. Социально-экономическая сущность и принципы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности

Страхование от несчастных случаев в профессиональной деятельности (СНС) представляет собой один из элементов, составляющих сложную систему социальной защиты населения. Возникновение и развитие систем страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности (ССНС) обусловлено проявлением технического прогресса, становлением права гражданской ответственности и как результат отстаивания профессиональными союзами интересов наёмных рабочих.

ССНС, как часть социальной защиты, непосредственно взаимосвязано с системой социального обеспечения в части финансовой поддержки потерявших способность трудиться в связи с утратой здоровья при исполнении своей профессиональной деятельности.

Существующая практика СНС в большинстве экономических систем носит обязательный характер, обоснованный законодательными нормами, приобретая тем самым форму социального страхования (Рисунок 1.1).

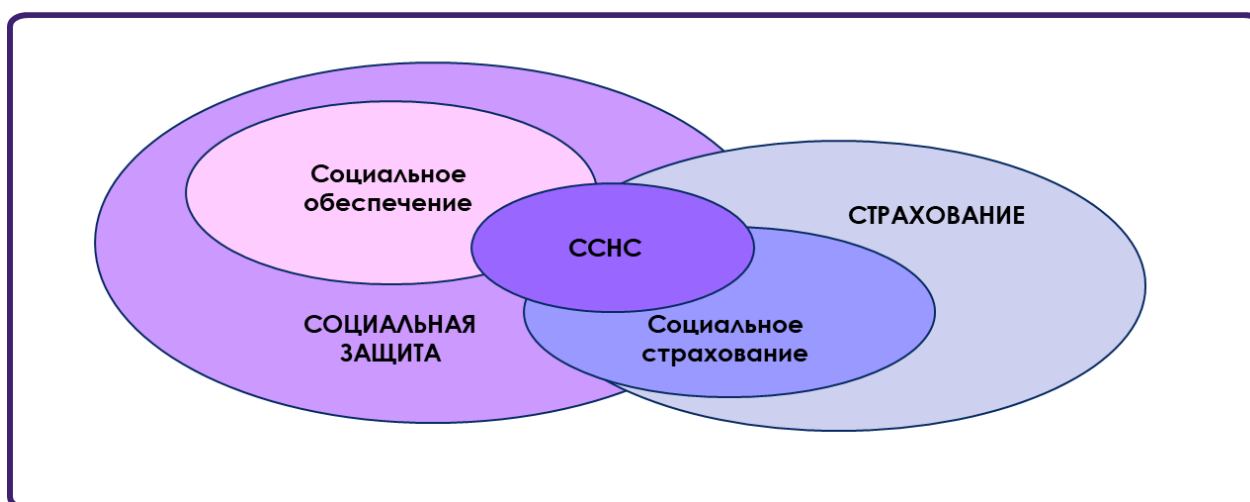

Рисунок 1.1 – Соотношение социальной защиты, социального обеспечения, социального страхования, страхования и ССНС

Современная отечественная форма СНС, соприкасаясь с системой социального обеспечения, вместе с ней инкорпорирована в более общую систему социальной защиты населения. Основной целевой функцией социальной защиты является управление социальными рисками, в том числе предотвращение и преодоление негативных ситуаций, обуславливающих ухудшение благосостояния людей. Социальный риск характеризуется вероятностью событий, ухудшающих условия жизнедеятельности человека и общества, в целом. Риск как фактор негативных ситуаций является базовым условием возникновения и внедрения различных форм защиты.

Основные методы управления социальными рисками:

- поглощение социального риска: непосредственное государственное финансирование (социальное обеспечение) последствий реализации социальных рисков в соответствии с величиной ущерба и установленной суммой гарантии;

- распределение риска: социальное страхование, основанное на распределении социальных рисков посредством финансирования ущерба из специальных страховых фондов;

- предупреждение социальных рисков: ограничение и/или устранение социальных рисков посредством финансирования необходимых мер.

Сфера воздействия социальной защиты как элемента социальной политики государства ограничена рисками, связанными с поддержанием стандартов жизни каждого человека. Если социальная защита направлена на весь комплекс социальных рисков воспроизводства человеческого капитала, то социальное обеспечение представляет собой институциональную форму государственной поддержки социально уязвимого населения, в том числе и в случае неблагоприятных последствий для здоровья вследствие непредвиденных обстоятельств.

Существенное место в системе социальной защиты населения занимает социальное страхование, возникновение которого непосредственно обусловлено проявлением рисков в процессе трудовой деятельности.

Социальное страхование выступает институциональной формой гарантии защиты финансовых интересов работающего населения. Финансовый механизм базируется на солидарном участии работодателей и работников при формировании специальных целевых фондов денежных средств. В перечне рисков, покрываемых системой социального страхования, относятся вероятностные неблагоприятные события на производстве, влекущие временную и/или постоянную утрату трудоспособности работающих. Эта категория рисков проявляется вследствие несчастных случаев в процессе производственной деятельности и обеспечивается финансовой поддержкой посредством специальной страховой защиты. Таким образом, ССНС, как особая форма финансового обеспечения работающего населения, ограничено только социальными рисками вследствие трудовой или производственной деятельности и выступает инструментом социальной защиты экономически активной части населения от профессиональных рисков (Таблица 1.1).

Возрастающий риск причинения вреда здоровью работающих, в том числе существенное пропорциональное увеличение профессиональных рисков, обуславливает необходимость своевременных и адекватных мер, поддерживающих и увеличивающих социальную защищенность работающих категорий граждан. Государство становится основным гарантом социальной защищенности работающих граждан⁶⁹.

---

⁶⁹ Селиверстова Е.В. Развитие обязательного социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний: дис. канд. эконом. наук: 08.00.10. - Байкальский гос. университет экономики и права, Иркутск, 2009 - 170 с.

ССНС является одной из форм государственного страхования. Оно возникло как следствие активного развития промышленного производства, влекущего рост вероятности производственного травматизма.

Основной целью ССНС является обеспечение определенного уровня доходов работникам и их семьям в случае инвалидности или нетрудоспособности, наступившей в результате несчастного случая на производстве или профессионального заболевания. Этот вид компенсации является одним из основных трудовых прав.

Таблица 1.1 – Риски социальной защиты и страхования

Социальная защита			Страхование
Социальные риски, связанные с вероятностью несоответствия стандартам жизни и ухудшения условий жизни человека			Риски неблагоприятных событий
Риски поддержания социально уязвимых групп населения, в т.ч. вследствие профзаболеваний	Риски возникновения несчастных случаев на производстве и профзаболеваний	Риски утраты трудового дохода, трудоспособности, в т.ч. несчастных случаев на производстве и профзаболеваний	Коммерческое страхование
Социальное обеспечение	СНС	Социальное страхование	

Расширение и углубление технологического и технического прогресса приводят к усилению риска несчастных случаев в процессе производственной деятельности, характеризующихся тяжестью и частотой травматизма, вызывает необходимость совершенствования и по отдельным аспектам модернизации института СНС.

Особую актуальность приобретают вопросы оптимизации финансового обеспечения на осуществление ССНС, в том числе требует совершенствования механизм финансирования восстановления здоровья пострадавших работников от несчастных случаев и мероприятий, направленных на снижение пострадавших и потерявших трудоспособность.

ССНС является страховым институтом и родственен общему страхованию, поскольку базируется на системе распределения риска. Вместе с тем, как элемент современного социального страхования, она, характеризуясь практически этими же принципами и подходами, всё же обладает специфическим содержанием и регламентировано особенными принципами, что обеспечивает его субординированность.

Страхование, как форма финансовой защиты, возможно только при наличии риска неблагоприятных ситуаций, влекущих физический и/или материальный ущерб. Оно обеспечивает компенсацию пострадавшим от случайных неблагоприятных событий в результате реализации потенциального риска путём раскладки ущерба между участниками страхового фонда. Иными словами, компенсация ущерба происходит за счёт перераспределения в пользу пострадавших предварительно аккумулированных в специальных страховых фондах денежных средств в виде страховых взносов всех участников. Страхование может носить не только социальный, но и коммерческий характер, когда страховой фонд создаётся на базе коммерческой страховой компании. В последнем случае страховые взносы в основном носят добровольный характер.

Социальное страхование сепарируется благодаря обязательности, принудительности со стороны государства. Нормы, правила, порядок и инструменты социального страхования закрепляются в соответствующих нормативных правовых актах государства. Финансовый механизм социального страхования базируется на принципе определения взносов и выплат исходя из трудовых доходов.

У. Беверидж в своей работе «Social Insurance and Allied Services» (1942) впервые изложил основы социального страхования как способа обеспечения выплат вследствие наступления определённых событий в обмен на периодические отчисления из заработной платы работающих. Этот механизм был в дальнейшем применён в документах МОТ и в дальнейшем получили развитие у других учёных.

Основными признаками, отличающими социальное страхование от других форм социальной защиты, являются:

- наличие социальных рисков, способных повлечь за собой полную и частичную утрату трудового дохода;
- распространение на трудоспособное работающее население;
- формирование фондов из взносов работодателей и работников;
- установление границ при расчёте взносов и выплат;
- возникновение права на компенсацию при выполнении обязанности по уплате взносов;
- совместное участие работодателя и работника в формировании страхового фонда на основе уплаты взносов;
- возможность привлечения государственных средств для осуществления компенсаций.

Институт социального страхования базируется на автономности финансовых средств, что предполагает формирование внебюджетных страховых фондов, обладающих строго целевым назначением. Организационные аспекты системы социального страхования обусловлены историческими, национальными и политическими факторами, а также спецификой финансовой системы страны.

Вследствие различной природы социальных рисков и функциональным назначением социальное страхование предполагает деление на:

- социальное медицинское страхование;
- социальное пенсионное страхование;
- социальное страхование по безработице;
- социальное страхование от НС.

Таким образом, СНС является частью общей системы социального страхования, которой свойственны общие признаки и принципы, различие наблюдается в организационных аспектах, в том числе в перечне и содержании социальных рисков, участников системы, характера их взаимоотношений и особенностях расчётов взносов и выплат.

Проблемы страхования рисков несчастных случаев в профессиональной деятельности занимались ученые многих стран. Среди исследователей стран СНГ можно назвать Бойко О.В., Ильина С.М., Каминского К.П., Ройка В.Д., Туринова Т.И., Шевченко Л.А., Яшина С.Н. и др., так и отечественные ученые – Еселханова Г.А., Муканова Д.Б., и др. Среди зарубежных исследователей следует отметить Р. Батлера, Дж. Ла Ду, Г. Хрома, Д. Скота, Дж. Бьонга, К. Хунга, К. Парсонса, Д. Уолтерса, Р. Клейна, С. Вальцербахера, М. Брончетти.

Анализ источников свидетельствует о том, что отечественные исследователи большее внимание уделяют описательной характеристике различий в системе страхования от несчастных случаев на производстве в разных странах мира. В то время как, зарубежные исследователи изучают вопросы адекватности выплат в пользу пострадавших, либо уровень производственного травматизма и возвращения к труду.

СНС – вид страхования, имеющий целью защиту имущественных интересов, как работников, так и работодателей в связи с возможными несчастными случаями на производстве и профессиональными заболеваниями. Главной задачей данного вида страхования является социальная защита застрахованных при наступлении НС, повлекших за собой временную или стойкую утрату профессиональной трудоспособности. В случае смерти застрахованного обеспечивается социальная защита иждивенцев и других граждан, имеющих право на обеспечение по страхованию в связи со смертью кормильца.

Иными словами, являясь производной институциональной формой от социальной защиты, пересекаясь с социальным обеспечением и, как составной элемент социального страхования, СНС базируется на идеологии социальной защиты, отражает признаки и основополагающие принципы социального страхования.

Анализируя существующую зарубежную и отечественную специальную литературу, и практику, можно констатировать, что СНС, также, как и другие формы социального страхования, представляет собой финансовый механизм, основанный на движении денежных средств, что обуславливает необходимость эффективного управления ими.

Задача оптимизации управления СНС решается посредством комплексного сочетания интересов работающих, работодателей и государства. Работники, носители риска НС, нуждаются в адекватной

защите, в свою очередь, работодатель заинтересован в обеспеченности трудовыми ресурсами и одновременно в ограничении ответственности, и государство стремится максимально эффективно выполнить социальные обязательства. Перечисленные интересы в какой-то степени находятся в некотором противоречии. Разрешение конфликта интересов возможно в результате построения оптимальной СНС.

Таким образом, совершенствование СНС является объективной необходимостью и потребностью социально ориентированного общества. Достижение социально эффективного результата обеспечивается за счёт поэтапного эволюционного развития национальной ССНС.

1.2. Эволюция систем страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности

Историческая практика социальной защиты населения в основном базируется на двух моделях:

- патерналистская, существенную роль в которой играет государственное социальное обеспечение;
- страховая, где превалирует система социального страхования.

Развитие рыночных основ в экономиках большинства стран определила социальное страхование доминирующей формой социальной защиты. Усложнение и увеличение социальных рисков в производстве вывело на передний план страховую защиту от производственных рисков. СНС в своём историческом развитии переживало значительные преобразования, менялись подходы, формы, инструменты. До сих пор в разных национальных экономических системах существуют собственные модификации страховой защиты работников при исполнении ими производственных функций. Социальная ответственность и защита имущественных интересов трудящихся возникает с первыми признаками государственности.

Несомненно, что с возникновением первых государств в Двуречье и Египте, появились и функции регулирующие отношения людей в их производственной деятельности. Возникли имущественные интересы и соответствующие риски, обусловленные выполнением определённых производительных функций. В древнейшей унификации норм права – Законах Хаммурапи (около 1750 г. до н.э.)⁷⁰ регулируются выплаты, связанные с купеческой деятельностью и нанесением увечий, что, по существу, представляет собой первичные формы страховых отношений. Первые действительные НС регулировались при строительстве древнейших египетских пирамид. Начиная с 1 тыс. до н.э. известно о существовании касс взаимопомощи среди строителей этих грандиозных сооружений. В случае

---

⁷⁰ Бузескул В. П. Открытия XIX и начала XX века в области истории Древнего мира. Часть I. Восток. – Пг.: Academia, 1923. - 222 с.

смерти или увечья, пострадавшему или его семье выплачивалась своеобразная страховая премия, в том числе разнесенная по времени⁷¹.

В дальнейшем, через посредство среднеассирийского и хеттского законодательства и финикийских колонизаторов и торговцев, правовые отношения, регулирующие страховые случаи проникли в древнюю и классическую Элладу. Особенно была развита система взаимного страхования при коммерческих морских перевозках. Дошедшие до настоящего времени судебные документы из сирийского города Угарит относящиеся к 13 в. до н.э., связанные с морскими займами, служили страховой гарантией за потерянный груз служила жизнь и личная свобода застрахованного⁷². Аналогичная система взаимной страховой ответственности отражена в страховом документе древней Эллады – Родосского акта о взаимном распределении ущерба на случай кораблекрушения датируемого 916 г. до н.э. Эту систему морского права впоследствии стали называть «непостижимым *lex Rhodes*» или просто «законом Родоса». Система морского права Родоса просуществовала достаточно долго. Она была воспринята сначала в Греции, а позднее принята и римлянами.

Значительного развития система страхования в античности достигла в Республиканском и Императорском Риме. Стоит отметить, что современная система Гражданского права базируется на Римском праве. В Римской республике развилась система коллегий, объединенных на основе профессиональных интересов, которые занимались в том числе и страхованием своих членов на основе страховых взносов. Таковыми были, например, погребальные коллегии, которые выделяются среди коллегий религиозно-политического характера, появившихся в римском обществе во второй половине I в. н.э., в Риме их называли *collegia tenuiorum*. Исторические сведения об этих коллегиях можно почерпнуть из фрагмента юриста Марциана в Дигестах⁷³. По своей сути они являлись похоронными коллегиями, члены которых за малый ежемесячный взнос в пользу коллегии получали право на покупку погребального места. Посредством членских взносов в рамках коллегии образовывалась погребальная касса, из которой в случае смерти члена выдавалась сумма, необходимая для его погребения, таким образом, *collegia tenuiorum* были основаны на принципе взаимопомощи составляющих их лиц.

Более подробные сведения дошли о военных коллегиях римских легионеров. С тех пор, как Гай Марий сделал военную службу в Риме не

---

⁷¹ Страхование в 2 ч. Часть 1 : учебник для вузов / С.В. Ермасов, Н.Б. Ермасова. - 7-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство Юрайт, 2023. - 617 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-534-14972-2. - Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/516380>.

⁷² Турчаева И.Н. Страхование в АПК : учебник и практикум для вузов / И.Н. Турчаева. - 2-е изд. - Москва : Издательство Юрайт, 2023. - 268 с. - (Высшее образование). - ISBN 978-5-534-13597-8. - Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/516427>.

⁷³ Штаерман Е.М. Рабские коллегии и фамилии. - ВДИ, 1950, № 3

обременительной обязанностью граждан, а доходной профессией, недостатка в желающих посвятить свою жизнь солдатскому ремеслу не было.

Из высокого вступительного взноса в 750 денариев (примерно двухгодичное жалованье легионера) который погашался ежемесячно, легионер страховался от увольнения, переезда в другую провинцию, увечья в бою, повлекшего за собой потерю трудоспособности и смерти. В случае последней, страховая премия выплачивалась семье погибшего.

В средние века получила дальнейшее развитие система корпоративного страхования членов, объединенных по профессиональному признаку, которая получила название гильдейско-цеховой. Цехи ремесленников страховали от увечий, полученных на производстве и в случае возникновения производственных профессиональных заболеваний.

Купеческие гильдии и в особенности крупнейшие в истории средневековья купеческие республики (Ганза, Генуя, Венеция), развили известный с древнейших времен квазистраховой институт Бодмерей – морского займа. В середине XIV века в Генуе появляются новые типы договоров, в которых впервые страхование отделяется от инвестиционной составляющей. Примером такого договора может служить первый, дошедший до наших дней страховой полис 1347 года, выданный в отношении торгового судна. Полис был обнаружен и опубликован в Италии в конце XIX века. С развитием торговых отношений в Средние века в Европе возникают новые законодательные акты, регулирующие морскую торговлю. С началом эпохи Великих географических открытий (XV-XVII вв.) объем морской торговли начинает возрастать в геометрической прогрессии, и чрезвычайно высокая стоимость Бодмерей уже не могла устраивать судовладельцев. К середине XIX века её полностью вытеснили более современные и дешевые методы страховой защиты судна и груза, к этому добавилось и страхование ответственности⁷⁴.

Дальнейшее развитие института страхования относится к Лондонскому Сити, ставшему с начала 18 века центром финансового и промышленного капитала, в эпоху его первоначального накопления. Именно здесь, в кофейне Ллойда, в конце 17 века появились первые андеррайтеры – страховые агенты, заинтересованные в принятии риска, за фиксированную премию. Они подписывались в конце контракта на перевозку товаров, отделяя своё обязательство чертой, указывая, за какую часть груза они брали на себя ответственность. От этого и пошло название андеррайтер. Один контракт мог иметь несколько андеррайтеров, которые таким образом распределяли собственный риск на множество договоров, снижая вероятность больших убытков по каждому отдельному случаю.

В 1794 году андеррайтеры Ллойда потеряли сотни тысяч фунтов стерлингов на страховании голландских и русских кораблей в связи с действиями противоборствующих стран во время наполеоновских войн.

---

⁷⁴ А.Н. Назарова, М.Е. Орлова-Шейнер, Страхование грузов в логистике, учебное пособие, Санкт-Петербург, 2017

Однако Джон Ангерштейн выкупил права на спасение имущества, и два года спустя убыток был выплачен андеррайтерам. Это первый известный случай в истории страхования, когда андеррайтер провел успешную спекуляцию с ликвидационной стоимостью имущества после выплаты суммы страхового возмещения⁷⁵.

Дальнейшая эволюция страховых отношений связана уже с эпохой, следующей за промышленной революцией, известной как индустриальная эпоха. Страхование от несчастных случаев (accident insurance), обязано своим существованием открытию энергии пара или паровой тяги, поскольку с развитием железнодорожного сообщения в начале 1840-ых годов пришел страх перед несчастными случаями и осознание необходимости в данной отрасли страхования.

Устойчиво мнение, что страхование от несчастных случаев имеет английское происхождение. Хотя существуют свидетельства первых страхований так называемых «special accident risks» («особых несчастных случаев», т. е. связанных с жизнью и здоровьем человека). Однако лишь в 1845 году были образованы две компании, которые специально предназначались для проведения индивидуального (личного) страхования от несчастных случаев (personal accident insurance). Как бы то ни было, первой компанией, которая стала специализироваться на страховании от несчастных случаев, считается «Railway Passengers Assurance Company»⁷⁶.

К концу 19 века, стало очевидно, что многочисленный класс трудящихся на производстве работников нуждается в развитой системе страхования от несчастных случаев. Первый, кто осуществил такую программу в Германской Империи был канцлер Отто фон Бисмарк, утверждавший, что «единственным способом можно избежать потерь среди рабочего класса – это перехватить инициативу у социалистов и осуществить их требования о введении социального страхования, имеют вполне законный вид и могут быть воплощены в жизнь в интересах укрепления государства и общественного порядка». Следуя этой концепции и несмотря на оппозицию со стороны Рейхстага, канцлер Бисмарк менее чем за десять лет создал завершенную систему социального страхования: закон о страховании на случай болезни (1883 г.), закон о страховании от несчастных случаев на производстве (1884 г.), закон о страховании на случай старости и инвалидности (1889 г.).

Система Бисмарка отмечается четырьмя фундаментальными принципами:

- обеспечение основано исключительно на труде и поэтому ограничено лишь теми лицами, которые сумели завоевать это право своим трудом;

---

⁷⁵ Архипов А.П. Андеррайтинг в страховании. Теоретический курс и практикум: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 08.01.05. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007 г. – 240 с.

⁷⁶ Walford Cornelius. The Insurance Guide and Hand Book, The Insurance Guide and Handbook. Being a Guide to the Principles and Practice of Life Assurance; And a Hand-Book of the Best Authorities on the Science. London, Charles and Edwin Layton, 1900.

- обязательное обеспечение существует только для тех наемных работников, заработная плата которых ниже за определенную минимальную сумму, то есть для тех, кто не может пользоваться индивидуальным страхованием;

- обеспечение построено на методологии страхования, устанавливает паритетное соотношение между вкладами наемных работников и работодателей, а также между выплатами и взносами;

- обеспечением управляют сами работодатели и наемные работники.

Важнейшей новацией Бисмарка стало положение о введении обязательного характера системы социального страхования (рисунок - 1)⁷⁷.

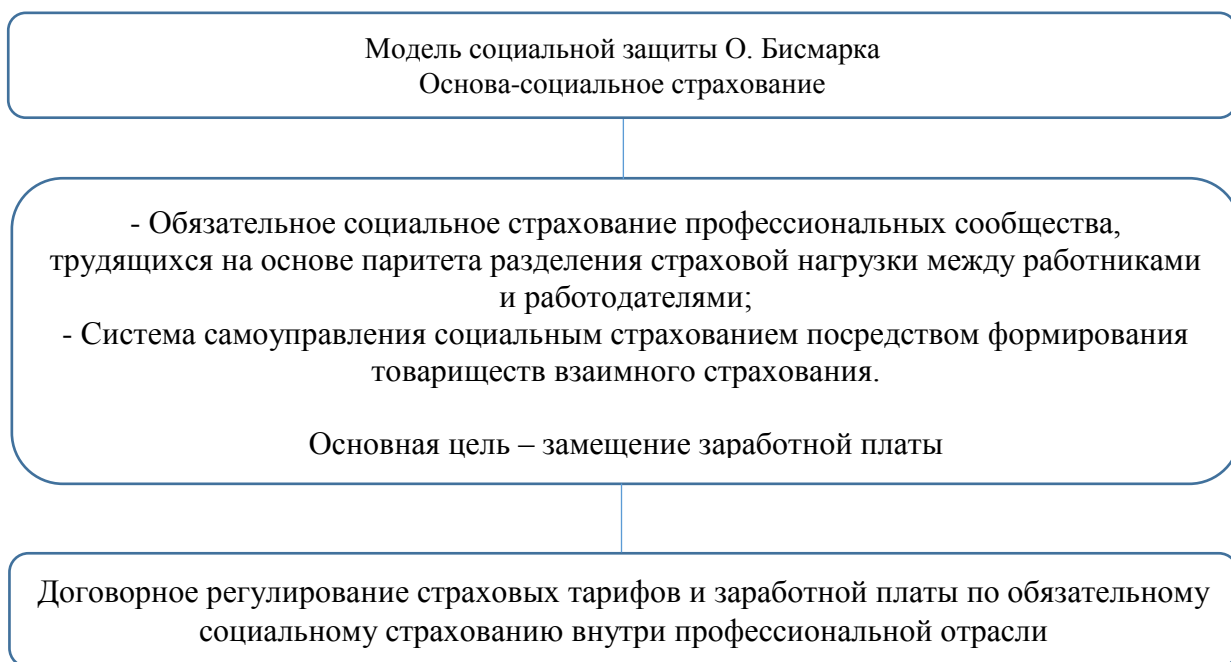

Рисунок 1.2 – Модель социальной защиты О.Бисмарка

Как отмечал английский лорд Уильям Беверидж, «когда политической альтернативой социальному страхованию является только проверка материального состояния семьи (то есть государственная помощь как средство последней надежды), принцип взносов приобретает огромную привлекательность». Идеи Бевериджа сыграли важную роль в сороковых годах XX века в защите страхового подхода к социальному страхованию.

Основное достоинство второго этапа развития страховых моделей — усиление роли государственного сектора в становлении и функционировании систем социального страхования и социальной помощи, охраны труда, профессионального образования и здравоохранения

Так, Беверидж, выделяет следующие особенности системы социальной защиты:

– трехуровневый тип социальной защиты: государство (базовые гарантии всему населению); работодатель (страхование наемных

⁷⁷ Бисмарк О. Мысли и воспоминания. Т. 1. Перевод с немецкого. / Под редакцией Ерусалимского А.С. М., 1950.

работников); работник (дополнительные виды личного страхования);

– государственные гарантии ориентированы на прожиточный минимум; дополнительное профессиональное страхование – на компенсацию (замещение) заработной платы; дополнительное личное страхование – на реализацию трудящимися индивидуальных возможностей в интересах личной социальной защищенности;

– обеспечение государством минимальных базовых стандартов социальной защищенности граждан: здравоохранение, равные возможности для рождения и воспитания детей семьям с различным уровнем дохода посредством пособий, минимизация риска массовой безработицы⁷⁸.

Рисунок 1.3 – Модель социальной защиты У.Бевериджа

С 60-х годов 20 века вплоть до современности начинается третий этап в развитии моделей страхования на производстве. Он характеризуется возросшим количеством социальных программ, увеличивается объем их государственного финансирования (в Скандинавских странах и ряде стран Европейского союза — 30 % и более от ВВП), развивается система социального страхования и обеспечения, увеличивается объем их финансирования. Формируется новая модель социальной амортизации, основанная на сочетании государственного и частного секторов социальной защиты, появляются фирменные услуги в сфере социального страхования, которые призваны разнообразить спектр услуг в системе социальной защиты. Третий этап становления системы социальной защиты населения в Европе длится с 60-х гг. до конца XX в. Наиболее

⁷⁸ Булгаков И.Н., Овчинникова Т.И., Оценка рисков в работе с персоналом в системе экономической безопасности предприятия // Экономика и предпринимательство. 2017. №8, с. 903.

эффективные модели системы социальной защиты складываются в этот период в странах Европейского союза.

Как показывает опыт этих государств, эффективная система социальной защиты населения выступает одним из ведущих факторов роста благосостояния государства, залогом политической стабильности, экономического благополучия, повышения уровня и качества жизни граждан. В большинстве западноевропейских стран растет количество социальных программ, увеличивается объем их государственного финансирования (в Скандинавских странах и ряде стран Европейского союза — 30 % и более от ВВП), развивается система социального страхования и обеспечения, увеличивается объем их финансирования. Формируется новая модель социальной амортизации, основанная на сочетании государственного и частного секторов социальной защиты, появляются фирменные услуги в сфере социального страхования, которые призваны разнообразить спектр услуг в системе социальной защиты, включая образование, здравоохранение, дополнительное пенсионное страхование, помощь в приобретении жилья, юридическую помощь и т.д.

Так, главными целями шведской модели являются равенство и полная занятость, а сущностными компонентами — универсальная (всеобщая) система социального обеспечения, развитый и значительный по масштабу государственный сектор социальных услуг, политика солидарности в области заработной платы и активная политика занятости. Система обязательного социального страхования находится под строгим контролем государства, которому отведена активная роль в обеспечении функционирования данной системы и, соответственно, значительная часть расходов (дотаций из государственного бюджета). А политика солидарности в сфере заработной платы позволяет сократить разницу в доходах между высоко- и низкооплачиваемыми рабочими (рисунок - 1.4).

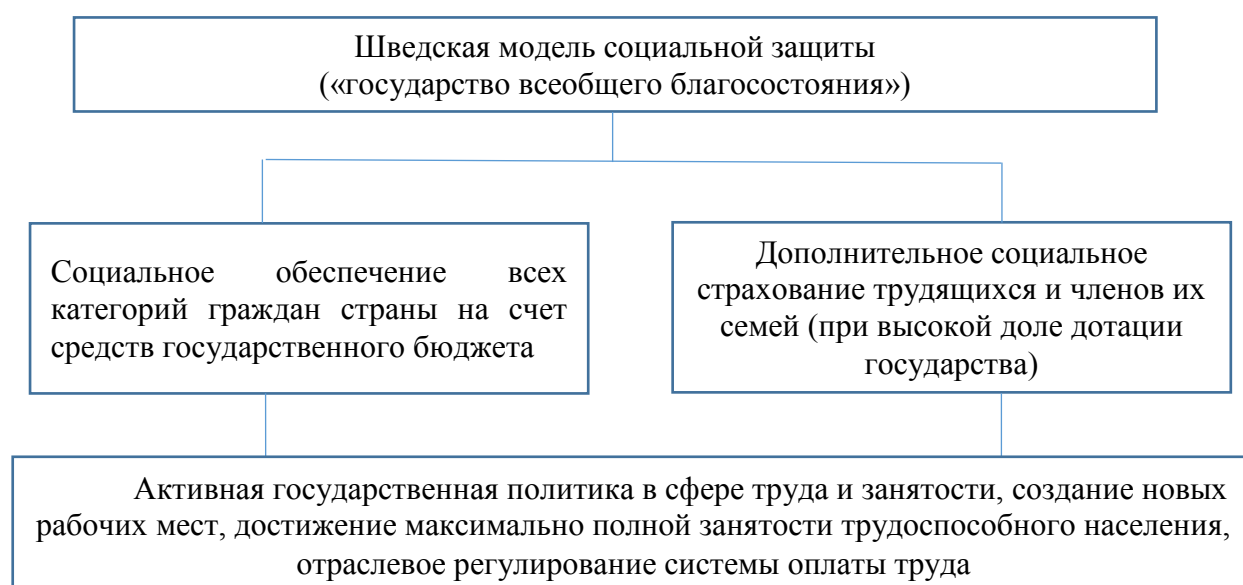

Рисунок 1.4 – Шведская модель социальной защиты

Для южно-европейских стран (Испания, Италия, Греция, Португалия) характерен относительно невысокий уровень социальной защиты, в качестве основного элемента которой выступает пенсионное обеспечение.

Российская система социальной защиты как основа обеспечения базовых социальных гарантий населению развивалась также поэтапно, хотя следует отметить определенное временное отставание от более прогрессивных и динамично развивающихся западноевропейских государств.

Современная типология моделей социального обеспечения предлагает различные варианты классификации существующих систем. Одной из самых ранних классификаций можно считать предложенную британскими социологами Харольдом Виленски и Чарльзом Натаном Лебо в 1958 г.⁷⁹

Эта классификация содержала две модели:

1. *Модель остаточного социального обеспечения* базировалась на предположении о существовании двух естественных каналов удовлетворения индивидуальных потребностей: семьи и институтов рыночной экономики (преимущественно страхового характера). Соответственно, государство подключается к решению социально-обеспечительных задач лишь в самых крайних случаях: когда лицо не в силах воспользоваться семейной или коммерческой поддержкой по причине болезни или старости либо если семья не в состоянии обеспечить социальную поддержку, например, вследствие потери кормильца или же когда экономический кризис вызывает стремительный скачок уровня безработицы, с которым не в силах справиться рыночные институты. При этом потребность в государственной помощи заведомо признается временной и требует регулярного подтверждения.

По сути, эта модель повторяет классическую модель Бисмарка, демонстрируя ее развитие и придавая ей несколько современную интерпретацию. На сегодняшний день к этой модели относят также системы социального обеспечения Великобритании, Ирландии, Швейцарии, Австралии и Канады.

2. *Модель институционального перераспределения* предполагает предоставление социального обеспечения государством по принципу нуждаемости, единообразно установленному в законодательстве. В этой модели социальное обеспечение представляет собой систему социальных услуг и институтов, существующих для оказания людям помощи в достижении удовлетворительного уровня жизни и здоровья. Эта модель признает, что любой человек может оказаться в ситуации, когда ему необходима социальная помощь и поддержка, предоставление которых рассматривается как одна из государственных функций. Таким образом, нуждающиеся лица получают социальную помощь вне зависимости от произведенных ими отчислений в систему социального страхования, пенсионные фонды и др.

---

⁷⁹ Григорьев И.В., Шайхатдинов В.Ш., Право социального обеспечения, Учебник и практикум для вузов // М. Юрайт, 2020, с. 22.

Эта модель демонстрирует наибольшую степень вмешательства государства в рыночные механизмы, а также наибольший охват граждан системой социального обеспечения. В данном случае система социального обеспечения становится практически всеобщей и конструктивной: вместо пассивной выплаты денег нуждающимся система в большей степени ориентирована на профилактику нуждаемости и реабилитацию получателей для возвращения им способности к самообеспечению. Согласно этой модели, государство перераспределяет деньги, собранные в государственный бюджет за счет различных обязательных платежей, на различные государственные задачи, включая и задачу по предоставлению различных видов социального обеспечения. В этой модели можно легко определить черты классической модели Бевериджа почти в неизменном виде. Признаки данной модели можно наблюдать в структуре социального обеспечения Швеции, Норвегии, Люксембурга, Новой Зеландии и, в определенной степени – Дании и Нидерландов.

3. С течением времени классификация Виленски и Лебо пополнилась еще одним элементом. В 1970-е гг. профессор Британской школы экономики Ричард Морис Титмусс предложил расширить эту классификацию, включив в нее *Модель промышленной оценки достижений и производительности (или профессиональную/корпоративную модель)*⁸⁰. Как следует из ее названия, в рамках этой модели главным источником социального обеспечения являются работодатели, а основным и практически единственным получателем – работающие лица. Работодатели могут предоставлять обеспечение непосредственно или же субсидировать приобретение товаров и (или) услуг для своих работников, руководствуясь такими критериями, как трудовые достижения и производительность труда получателя. В определенной степени примером этой модели может служить социальное обеспечение Германии, особенно в своей классической форме, а также системы социального обеспечения Бельгии, Франция, Испании, Португалии, Австрии и Японии.

Более поздние классификации в той или иной степени копировали или пытались подкорректировать предложенное Виленски, Лебо и Титмуссом, однако никаких принципиально инновационных классификаций с тех пор предложено не было. Наиболее известной и широко цитируемой на сегодняшний день является классификация, сформулированная в 1990 г. датским социологом Гёста Эспинг-Андерсеном.

Развивая идеи своих предшественников, Эспинг-Андерсен сформулировал сходную тройственную конструкцию, переименовав модель остаточного социального обеспечения в *либеральную модель*, модель институционального перераспределения – в *социально-демократическую модель*, а модель промышленной оценки – в *консервативную модель*⁸¹. В этой

⁸⁰ Ермакова Ж.А., Свечникова В.В., Оценка роста, методика оценки инновационного развития корпоративных структур. Креативная экономика, 7, С. 99 // <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-innovatsionnogo-razvitiya-korporativnyh-struktur/viewer>

⁸¹ Вахромов Е.Н., Маркарян Д.Ю., Оценка устойчивости развития и функционирования предприятия: факторы, критерии, особенности, Вестник АГТУ, 2008, №4, С. 52

классификации основным критерием разграничения моделей является степень необходимости вступления индивидуума в рыночные отношения для обеспечения себе приемлемого уровня жизни. Соответственно, в либеральной модели такое участие абсолютизируется и рассматривается как необходимая и наиболее естественная форма социальной поддержки (самообеспечения), тогда как в социально-демократической модели труд «декоммодифицирован»: для того, чтобы обеспечить себе приемлемый уровень благосостояния, не обязательно продавать свой труд, предлагать его на рынке.

Описанные модели представляют собой идеализированные и упрощенные конструкции, которые в реальной жизни дополняются и корректируются множеством различных факторов. Кроме того, в условиях глобализации государства часто заимствуют друг у друга полностью или частично различные законодательные решения, формируя в итоге промежуточные смешанные модели, что также не добавляет четкости прикладному использованию классификаций⁸².

Существующая в Казахстане модель страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных болезней в основном детерминирована особенностями социально-экономического развития страны. Во многом казахстанская модель коррелирует с организацией обязательного социального страхования от несчастных случаев в странах постсоветского пространства, как правило, базируется на общемировых

С 1 июля 2005 года в Республике Казахстан введен в действие Закон «Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности работодателя за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» от 07.02.05г. № 30-III. Затем, в заголовок были внесены изменения Законом от 30.12.2009 №234-IV и на сегодняшний день его название следующее – Закон Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей».

В соответствии с Законом РК «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» при причинении вреда жизни и здоровью работника в результате несчастного случая, приведшего к установлению ему степени утраты профессиональной трудоспособности либо его смерти, при наличии либо отсутствии вины пострадавшего работника, будет возмещаться вред⁸³. Размер вреда определяется в соответствии с требованиями Гражданского кодекса Республики Казахстан. Кроме того, пострадавший работник от несчастного случая на производстве, и члены семьи погибшего в результате несчастного случая имеют право на возмещение морального вреда. При таком подходе к организации страховой защиты проявляется возможность

---

⁸² Приймак Ю.А., Взаимосвязь между сущностью, формой и функциями государства, а также факторы, влияющие на эволюцию функции государства, Власть закона, 2019, №3 (39), С. 214.

⁸³ https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

избежать конфликтных ситуаций, которые могут возникнуть между работодателем и работниками. Это обеспечивает защиту имущественных интересов работодателя, связанных с его обязанностью компенсировать вред, причиненный жизни и здоровью работников, пострадавших на производстве. Договор страхования помогает приобрести дополнительный способ мотивации для привлечения ценных сотрудников, приносящих прибыль компании.

Безусловно, существовавшие и существующие подходы к страхованию от травматизма в той или иной степени перекликаются между собой, отражая единую идеологию финансовой защиты пострадавших работников при исполнении ими своих производственных функций. Различие национальных моделей страхования от несчастных случаев в производстве и профессиональных заболеваний в основном обусловлено историческими, экономическими и финансовыми условиями, а также степенью присутствия государства в экономике и спецификой государственного устройства в отдельных странах.

1.3. Роль страхования в предотвращении несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний

Исследование содержания и эволюции института страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в различных экономических системах позволило сформировать у общества твёрдое убеждение в необходимости и устойчивости системы социальной страховой защиты работающих. Организация системы, степень охвата, объём гарантий и порядок предоставления финансовой компенсации в процессе социально-экономического развития стран изменялись, совершенствовались, определялись более чёткие границы и усложнялся сам механизм реализации. Однако основное содержание и целеполагание страхования от несчастных случаев на производстве сохранялись, модернизации подвергалась его роль в зависимости от характера и степени производственного риска. Независимо от профессии, каждый человек может получить травму на рабочем месте, даже если его профессия не относится к опасным видам деятельности. Однако, до наступления факта травмирования нет чёткого осознания риска и его возможных последствий.

В мировой практике защиты от неблагоприятных социальных рисков известны формы:

- государственное социальное обеспечение;
- обязательное социальное страхование (с публично-правовым статусом);
- добровольное социальное страхование;
- частная страховая инициатива.

Страхованию характерно:

- формирование страховых фондов целевого назначения;
- возмещение причиненного ущерба и осуществление выплат;

- осуществление предупредительных мероприятий, направленных на предотвращение и/или уменьшение риска наступления, ограничения величины и недопущение ущерба;

- инвестирование временно свободных денежных средств, с целью получения дополнительного дохода.

Сегодня существует множество различных видов страхования, которые по различным классификациям можно разделить на обязательное и необязательное, коммерческое и некоммерческое, личное и имущественное. Некоммерческим видом страхования часто называют взаимное страхование, сущность которого заключается в сотрудничестве группы лиц, с целью формирования фонда денежных средств и разделения между собой различных рисков. Именно взаимное страхование по своей сущности послужило основой для формирования института страхования. На раннем этапе развития института страхования личные интересы граждан практически не учитывались, не были проработаны методы оценки страховых рисков, выявления и определения опасностей по видам рисков, соответственно, не было четкого дефиниции тарифной ставки и других существенных признаков, свойственных современному страхованию. Понятие причиненного ущерба существовало лишь в самом узком понимании и базировалось, грубо говоря, на физическом размере увечья, а не на его последствиях.

Страхование, в том числе социальное страхование как способ возмещения ущерба от случайных событий, представляет собой внеисторическую институциональную форму. Иными словами, социальное страхование существовало и до сих пор существует практически во всех национальных экономических системах.

Создание целевых общественных фондов денежных средств, предназначенных для защиты имущественных интересов населения от случайных событий, сопровождающихся ущербами, являет собой обязательный компонент финансовой системы любого государства. Аккумуляцией страховых платежей всех участников формируются целевые страховые фонды, за счёт которых оказывается финансовая помощь пострадавшим вследствие неблагоприятных случайных событий в процессе выполнения производственной деятельности. В общей системе страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний сопряжено с социальными рисками, наиболее сложными и тяжёлыми по последствиям, и, соответственно, опосредовано более существенными финансовыми потоками.

Традиционно, при страховании применяются два основных метода формирования страховых фондов: бюджетный и страховой. Кроме того, для финансирования мероприятий по устранению последствий крупных катастроф и бедствий могут применяться вспомогательные методы сбора благотворительных пожертвований или разверстки средств среди участников, не затронутых определенным событием. Возможен также метод

формирования денежных средств на основе самострахования, то есть в пределах одного хозяйствующего субъекта.

Бюджетный метод формирования фондов предполагает использование средств бюджетов, то есть средств всего общества.

Страховой метод предусматривает образование фондов за счет взносов предприятий, организаций и населения; размер, порядок уплаты взносов определяется в зависимости от страхового риска, регулируется законодательными нормативными требованиями или специальным договором между работодателем и работником. В первой части страховых отношений – в общественной защите используется бюджетный метод, во второй части – в социальном страховании – оба метода, в третьей части – в личном страховании – исключительно страховой метод.

Общество, отдельные производители, их группы (в отраслевом или территориальном аспектах) должны располагать необходимыми средствами, денежными ресурсами в целях продолжения процессов производства, поддержания жизнедеятельности или благосостояния отдельных категорий граждан. Такие денежные средства формируются в виде специальных страховых фондов. Эти отношения и фонды связаны и направлены на обеспечение пострадавших вследствие возникновения чрезвычайных аварий и их предупреждение. Помимо постоянно существующих фондов (общегосударственных целевых фондов) могут мобилизоваться дополнительные средства за счет предприятий, организаций. Эти фонды используются для возмещения ущерба потерпевшим, по осуществлению мероприятий по восстановлению здоровья.

Вторая часть отношений имеет направленность на защиту социального положения граждан на основе формирования и использования фондов сравнительно более узкого назначения - социального страхования. Действие этих отношений связано с необходимостью социальной защиты населения.

В связи с тем, что социальное страхование представляет собой систему экономических отношений по перераспределению стоимости общественного продукта для материальной поддержки граждан в случае потери трудоспособности, работы и охраны их здоровья, оно является одной из форм более общей системы – социального обеспечения. Однако различие между этими двумя системами заложено в отношении к трудовой деятельности граждан и методами формирования фондов для нетрудоспособных.

Социальное страхование выражает отношения, возникающие в связи с формированием и использованием фондов для граждан, временно или постоянно утратившим трудоспособность с применением страхового метода. При этом имеются в виду тот контингент граждан, которые работали или временно не работают по причине болезни; таким образом, важной особенностью социального страхования является то, что оно непосредственно связано с трудовой деятельностью работников в настоящем или прошлом.

Социальное обеспечение выражает отношения, связанные с формированием и использованием фондов для поддержки граждан

утративших трудоспособность, или не обладавших ею, то есть для всех граждан, независимо от их участия в трудовой деятельности, для чего используется бюджетный метод формирования указанных фондов.

Объективная необходимость действия категорий социального обеспечения и социального страхования вызывается требованиями процесса расширенного воспроизводства, а именно одной из его составляющих, - воспроизводства рабочей силы. Фонды социального обеспечения и социального страхования функционируют наряду с основным источником средств для этого вида воспроизводства – фондом оплаты труда, а также других личных доходов.

Фонды социального обеспечения и социального страхования находятся в оперативно-организационном управлении. Особенность, отличающая фонды социального страхования от других: они не могут быть заранее отнесены ни к фондам потребления, ни к фондам накопления. Эта единственная часть дохода, которая не потребляется как доход и не служит обязательно фондом накопления. Фонды социального страхования являются необходимой составной частью более широкой системы резервных фондов общества, предназначенных для предупреждений различных непредвиденных диспропорций в производстве.

Страховые фонды в рамках социальной защиты образуются за счет взносов экономических субъектов и вызваны участием людей в трудовой деятельности, рисковым характером этого участия, варьируемого в зависимости от разных видов деятельности (травмы, инвалидность, профессиональные заболевания), авариями и случайными бедствиями (взрывы, катастрофы, пожары), диспропорциями в развитии национальной экономики, вызываемыми непредвиденными стечениями обстоятельств, а также просчетами, ошибками.

Существует два принципа формирования фондов социального назначения:

1) на основе солидарности поколений, когда работающее поколение обеспечивает неработающее, а в свою очередь, по мере утраты трудоспособности их заменяют новые поколения, входящие в трудовую деятельность;

2) на основе персональных отчислений граждан в социальные фонды, преимущественно пенсионного обеспечения; при действии этого принципа размер выплат зависит от вложенной суммы конкретного лица за все время его работы.

Налоговые отчисления, производимые членами социума, недостаточны на покрытие расходов, необходимых для проведения всех необходимых «реабилитационных» процедур. В этой связи, именно механизмы института страхования способствуют реализации процедур, связанных с уменьшением негативных последствий от несчастного случая. В частности, посредством превенции и реабилитации. И в данном случае, институт страхования от несчастных случаев на производстве является одним из важнейших инструментов социальной защиты, призванным обеспечить страховой

защитой людей от различного рода опасностей. При этом, общие механизмы данного института, были выработаны в процессе многовекового развития, с учетом влияния вектора государственной социальной – экономической политики, сложившихся традиций, географических особенностей данной той или страны.

Несмотря на то, что основы страхования фактически были заложены в начале становления и развития общественного строя, являясь неотъемлемой частью производственных отношений в Древней Греции и Риме, древнем Китае, развитие социальной направленности института страхования было заложено в XVIII веке в связи с активизацией промышленности, ростом правосознания населения. Торговцы, с целью минимизировать убытки, которые они могут понести в пути, договаривались разделить эти убытки между собой. Система формирования фонда денежных средств, подобная современной системе, встречалась в Древнем Риме. Фонд формировался за счет ежемесячных платежей его участников, из которого в дальнейшем происходили выплаты, в случае смерти одного из участников. Коммерческое страхование появилось только в XIV веке, благодаря процветанию морской торговли в Италии и развитию системы страхования морских грузов.

Первоначально социальные риски покрывались в добровольном порядке за счет создания фондов взаимопомощи среди ремесленников и купцов (цеховые кассы), затем среди наемных работников (кассы взаимного страхования рабочих). Индустриализация и вызванная ею массовая пролетаризация населения, низкий уровень жизни трудящихся привели во конце XIX в. к возникновению обязательного социального страхования с участием работодателей и государства и оформлением соответствующего гражданского и трудового законодательства. Таким образом, страхование стало одним из источников прибыли, благодаря накоплению в фондах огромных сумм денег.

Актуализация развития системы социального страхования, культуры страхования началась в конце XVII в. с началом эпохи промышленной революции. Став первой и самой распространенной системой финансовой защиты занятого на производстве работников от производственных травм и профессиональных заболеваний, посредством финансирования превентивных мероприятий, направленных на предотвращение производственного травматизма, а также выплату пособий пострадавшим и членам семей погибших работников.

С момента возникновения в Германии системы страховой защиты от производственных опасностей встает вопрос о необходимости не только выплаты компенсаций пострадавшим вследствие несчастных случаев, но также и о необходимости проведения профилактических мероприятий. Оказалось, что с экономической точки зрения целесообразно предпринимать все возможные меры для предотвращения несчастных случаев, поскольку обязанность выплачивать компенсацию в связи с несчастным случаем является тяжелым бременем для тех, на кого она возложена. Поэтому необходимо проведение профилактических мероприятий. Эффективность

конкретной системы компенсаций зависит от эффективности предусмотренных мер по предотвращению несчастных случаев. Оптимальной является такая система компенсаций, которая основана на сочетании предоставления возмещения и профилактических мер⁸⁴.

Историю развития СНСП, условно можно разделить на четыре основных этапа (таблица 1).

---

⁸⁴ Мотивация предотвращения несчастных случаев на производстве и профзаболеваний : учеб. пособие / Сердюк В.С., Кузнецов В.П., Бакико Е.В.; Минобрнауки России, ОмГТУ. – Омск : Изд-во ОмГТУ, 2016.
https://omgtu.ru/general_information/institutes/institute_of_life_safety/IBGD/Book_TBVT_Motivaciya_predotvrasheniya_NS.pdf

Таблица 1.2 – Основные этапы развития института страхования от несчастных случаев на производстве зарубежных стран

Период	Страна	Предпосылки
I этап		
19 век	США, Турция, Италия, Германия, Финляндия, Великобритания, Япония, Китай, Россия, Испания, Канада, Беларусь, Норвегия	Индустриализация и вызванная ею массовая пролетаризация населения, низкий уровень жизни трудящихся привели в конце XIX в. к возникновению обязательного социального страхования с участием работодателей и государства и оформлением соответствующего гражданского и трудового законодательства. Социальный спрос на возмещение вреда от опасных и внезапных событий, новые методы организации страхового дела на профессиональном уровне и законодательной основе.
II этап		
1900 г.- 1950 г.	Польша, Германия, Российская Федерация, США, Канада, Япония, КНР, Норвегия, Франция, Великобритания, Южная Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Турция, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Ликвидации сложившихся институтов страхования и последующее постепенное возрождение страхования в соответствии с переоценкой социальной роли государства. Ключевая идея обязательного социального страхования - разделение ответственности по страхованию социальных рисков между работодателем, наемным работником и государством в соответствии с принципом социальной солидарности.
III этап		
1950 г.- 2000 г.	Польша, Германия, Российская Федерация, США, Канада, Япония, КНР, Норвегия, Франция, Великобритания, Южная Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Турция, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Внедрение технологических инноваций и актуализация возрождения института страхования от несчастных случаев на производстве, поиск новых подходов в публично-правовом регулировании финансовых отношений и социальной защиты на основе добровольного соблюдения минимальных стандартов в сфере безопасного труда.
IV этап		
2000 г. - по н.в.	Польша, Германия, Российская Федерация, США, Канада, Япония, КНР, Норвегия, Франция, Великобритания, Южная Корея, Финляндия, Австралия, Израиль, Турция, Испания, Италия, Украина, Швейцария, Беларусь	Ускоренные темпы экономического роста и глобальный тренд консолидации усилий участников системы социального страхования в сфере предотвращения несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, обеспечения медицинской, профессиональной и социальной реабилитации застрахованных, а также выплаты страхового возмещения (выполнение превентивной, реабилитационной и компенсаторной функций).

Из представленных в таблице данных, следует, что самая главная эволюционная модернизация сферы страхования от несчастных случаев на производстве связана со вторым этапом и существенной роли МОТ в ее становлении, развитии и дальнейшем совершенствовании. Данный прогресс отразился в законодательстве многих европейских стран под влиянием ратификации Конвенций МОТ по обеспечению возмещения трудящимся, получившим телесные повреждения в результате несчастных случаев на производстве, или их иждивенцев. Тем самым, новый мировой тренд был задан с принятием Конвенций МОТ № 12 «О вознаграждении работников сельского хозяйства 1921 года», № 17 «О возмещении трудящимся при несчастных случаях на производстве 1925 года», № 18 «О компенсации работникам, ставшим нетрудоспособными вследствие профессиональных заболеваний, или, в случае их смерти от таких заболеваний 1925 года» № 19 «О равноправии граждан страны и иностранцев в области возмещения трудящимся при несчастных случаях 1925 года»⁸⁵.

В 1993 году на 80-й сессии Международной конференции труда было констатировано: «Создание систем социального страхования в начале XX века, их дальнейшее развитие и превращение в всесторонние системы социального обеспечения, а затем эволюция практически универсальной системы социальной защиты – это один из основных этапов социального развития в двадцатом веке»⁸⁶.

Для страхования от несчастных случаев на производстве присущими чертами являются:

- 1) вероятностный характер отношений;
- 2) чрезвычайный (неординарный) характер отношений (в любом масштабе – государственном, региональном, на уровне предприятия или его подразделения, отдельного человека).

Производственные отношения связаны с рисковым характером производственной деятельности, носят случайный, в большинстве случаев непредвиденный ранее характер. Социальные обязательства, объективные требования непрерывности производственного процесса вызывают необходимость защиты, предохранения от нежелательных последствий подобных обстоятельств, с одной стороны, и возмещения понесенных потерь

---

⁸⁵ Конвенция МОТ № 12 «О вознаграждении работников сельского хозяйства 1921 года». - URL:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c012_ru.htm;

Конвенция МОТ № 17 «О возмещении трудящимся при несчастных случаях на производстве 1925 года». - URL:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c017_ru.htm;

Конвенция МОТ №18 «О возмещении трудящимся при профессиональных заболеваниях».- URL:<http://base.safework.ru/safework?print&nd=33302117&spack=110listid%3D01000000100%26listpos%3D18%26lsz%3D168%26nd%3D808000004%26nh%3D0%26>;

Конвенция МОТ № 19 «О равноправии граждан страны и иностранцев в области возмещения трудящимся при несчастных случаях 1925 года». - URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c019_ru.htm

⁸⁶ Доклад Генерального директора Международного Бюро Труда МОТ (ч. 1). Международная Конференция Труда. 80-я сессия. Женева: Международное Бюро Труда, 1993. 106 с.

от этих явлений – с другой. Как экономическое явление, социальное страхование и его составляющее страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний выполняет практически те же функции, что и страхование в целом.

Страхование от несчастных случаев на производстве представляет собой совокупность особых замкнутых перераспределительных отношений между его участниками по поводу формирования за счет денежных взносов целевых страховых фондов, предназначенных для возмещения возможного ущерба пострадавшим гражданам и оказания им материальной помощи. Экономическая сущность страхования от несчастных случаев на производстве как метода управления социальными рисками и устранения экономических, производственных и иных диспропорций путем возмещения чрезвычайных убытков, связанных с производственной деятельностью, находит внешнее проявление в специфических функциях, присущих страхованию – рискованной (распределительной), контрольной, предупредительной.

Рискованную функцию рядом исследователей предложено для характеристики страхования рассматривать как определяющую, так как страховой риск непосредственно связан с основным назначением страхования – возмещением ущерба от неблагоприятных событий. Это вполне обосновано. Поскольку безусловной предпосылкой страхования является риск как вероятность ущерба, то рискованная функция страхования от несчастных случаев на производстве является главной, непосредственно связанной с основным предназначением страхования – устранением неблагоприятных последствий наступления производственных аварий. Именно при реализации рискованной функции происходит перераспределение целевым образом сформированных страховых фондов посредством оказания денежной помощи пострадавшим. Своеобразие этой функции выражается в том, что она выступает как перераспределительная. Контрольная функция проявляется в конкретных отношениях сторон по поводу обеспечения мобилизации страховых платежей и строгого целевого использования страхового фонда.

Контрольная функция страхования от несчастных случаев на производстве проявляется в реализации системы риск-менеджмента (управления рисками), осуществлении контроля риска в конкретных условиях и заключается в оценке рискованного профиля или составлении рискованного портрета предприятия, инспектирования и выполнения страхователем условий техники безопасности, определении страхового тарифа и в целом за правильным осуществлением производственной деятельности.

И рискованная (распределительная), и контрольная функции преломляются в предупредительную функцию, направленную на предотвращение возможности наступления страхового случая путем финансирования предупредительных мероприятий. Предупредительная функция тесно взаимосвязана с контрольной функцией, поскольку

предполагает обеспечение осуществления профилактических мер по предупреждению и противодействию наступлению страхового события, т.е. направленных на уменьшение страхового риска.

Следует учитывать тот факт, что социальный риск, обеспечиваемый социальным страхованием, включает в себе принципиально важный признак – поддержка в случае потери трудоспособности членами социума. При этом, поддержка дуальна, поскольку произошедший несчастный случай на производстве и его последствия негативно влияют не только на работника, но и самого работодателя.

Категория риска естественным образом сопряжена с его менеджментом, со всеми его функциями – планированием, организацией, оперативным управлением, организацией персонала, контролем. Каждая из этих функций связана с определенной мерой риска и требует создания адаптивной к нему системы управления, т.е. необходим особый менеджмент риска, основывающийся на понимании его сущности, разработке и реализации стратегии оценки и управления рисками.

Управление рисками несчастных случаев на производстве охватывает все уровни организации. На высшем уровне целью является сохранение устойчивого развития предприятия, на низшем – удержание уровня риска в приемлемых для данного предприятия границах. Выделяют два типа функций управления риском: объекта и субъекта управления. К функциям объекта управления относится организация разрешения риска, вложений по минимизации, работ по снижению величины риска, процесса страхования рисков. К функциям субъекта управления относятся те же функции, что свойственны в целом управленческой деятельности: прогнозирование, организация, регулирование, координация, стимулирование, контроль.

Управление риском несчастных случаев на производстве основывается на следующих принципах:

- масштабности – стремление к наиболее полному охвату возможных сфер возникновения риска;
- минимизации – стремление минимизировать спектр возможных рисков и их степень;
- адекватности реакции – адекватное и быстрое реагирование на внутренние и внешние изменения, которые выражаются в вероятности или факте реализации риска, т. е. в тех ситуациях, когда он становится реальностью;
- разумного принятия – принятие риска только в том случае, когда он обоснован.

Таким образом, под управлением риском несчастных случаев на производстве следует подразумевать процесс принятия и выполнения управленческих решений, связанных со снижением вероятности получения трудового увечья и профессионального заболевания, а также с минимизацией негативных материальных и социальных последствий для работника, возникающих в связи с реализацией профессионального риска.

Для адекватного понимания места и роли управления рисками в деятельности предприятия, для решения вопросов применимости «риск ориентированного отношения», необходимо точное представление о причинах возникновения и генезисе управления рисками в его современной форме, о его месте и роли в экономике.

Сам термин «риск-менеджмент» возник 50 лет назад. Х. Феликс Кломан, которому более 30 лет, с 1974 по март 2007 г., был ведущим экспертом одного из ведущих мировых и исследовательских центров по проблемам управления рисками Международного института управления рисками (IRMI) и является автором уникальной «Истории управления рисками» (Risk история управления), утверждает, что именно он впервые ввел этот термин в выявление и практикует защиту от рисков при выявлении случаев приобретения права на страховую защиту. В процессе организации защиты от рисков и охвата ими неопределенности, которая вызывает угрозу возникновения причин возникновения при реализации страховых событий. Управление рисками возникло как управление страховыми отношениями в процессе защиты от рисков-опасностей, то есть непредсказуемых событий, что связано только с ущербом и находится вне пределов разумного контроля предпринимателей.

В теории риск-менеджмента выделяется четыре метода управления рисками:

- уклонение от риска (отказ от шагов и деятельности, реализация которых может привести к появлению негативных последствий значимого уровня);

- сокращение риска (проведение действий, направленных на уменьшение вероятности или последствий риска, например, совершенствование систем безопасности, хеджирование рисков);

- разделение/передача риска (привлечение партнера, создание различных ассоциаций, реструктуризация бизнеса);

- принятие риска (отсутствие каких-либо действий, направленных на снижение вероятности и последствий реализации событий риска, применяется, если стоимость работ по снижению влияния риска превышает величину последствий его реализации).

Все многообразие применяемых способов снижения рисков включает в себя и страхование – готовность предприятия/предпринимателя отказаться от части своих доходов с целью избежания значительных потерь при проявлении рискованных ситуаций. Страхование является одним из частных направлений метода разделения риска, так как посредством страхования предприятия передают свои риски. При этом страхование не меняет существующие параметры риска, а обеспечивает защитой от возможных неблагоприятных финансовых последствий реализации риска. Чаще всего инструмент страхования используется совместно с различными методами сокращения рисков.

Близок к применению страхования и аутсорсинг рисков, при использовании которого ответственность за снижение возможности

возникновения неблагоприятных событий возлагается на стороннюю организацию (чаще всего передача ответственности осуществляется на основе договора). В целом аутсорсинг, как метод управления рисками может быть использован только в том случае, если возможно четко определить опасности, однозначно выделить соответствующие подверженности риску, достаточно жестко контролировать факторы, влияющие на уязвимость, и иметь эффективные механизмы передачи ответственности.

Социальное страхование отлично от коммерческого страхования – оно не направлено на получение прибыли. Реализация или выполнение функций страхованием от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний страхования проявляет его социально-экономическую сущность. Страхование от несчастного случая и профессиональных заболеваний предусматривает осуществление страховых выплат в фиксированной сумме либо в размере частичной или полной компенсации дополнительных расходов застрахованного в случаях смерти, утраты (полной или частичной) трудоспособности (общей или профессиональной) или иного причинения вреда здоровью застрахованного в результате несчастного случая или болезни.

В настоящее время обязательное социальное страхование охватывает три вида социального риска – утрату трудоспособности, потерю кормильца и потерю работы. Таким образом, все работники за исключением работающих пенсионеров в случае утраты трудоспособности, потери кормильца или потери работы имеют право на получение социальных выплат за счёт системы социального страхования. Социальная выплата на случай утраты трудоспособности назначается с учетом степени утраты трудоспособности по результатам медико-социальной экспертизы. При этом, размер социальной выплаты на случай утраты трудоспособности зависит от размера дохода, с которого производилась уплата социальных отчислений, степени утраты трудоспособности и стажа участия в системе.

Социальная выплата на случай потери кормильца назначается членам семьи умершего (признанного судом безвестно отсутствующим) участника системы обязательного страхования, которые находились на его иждивении. Размер социальной выплаты на случай потери кормильца зависит от размера дохода, с которого производилась уплата социальных отчислений, количества иждивенцев и стажа участия в системе. Социальная выплата на случай потери работы назначается участнику системы обязательного социального страхования, если за него производились социальные отчисления не менее 6 месяцев, и он официально зарегистрирован безработным в органах занятости. Таким образом, участник системы обязательного социального страхования, помимо содействия в трудоустройстве, профессиональной переподготовки, предоставления общественных работ за счет местного бюджета, имеет право на получение социальных выплат на случай потери работы из Государственного фонда социального страхования. Размер социальной выплаты на случай потери

работы зависит от размера дохода, с которого производилась уплата социальных отчислений и стажа участия в системе.

Однако основным назначением социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний является то, что оно направлено на предотвращение травматизма, компенсацию социального риска, и реабилитацию пострадавших. При этом, следует учесть, что под реабилитацией понимается не только медицинская, но и профессиональная и социальная реабилитация пострадавших. Программы страхования кроме всего прочего должны обладать превентивным характером, направленным на обеспечение принятия мер на случай проявления вероятности возникновения несчастного случая. Этого возможно добиться путем предоставления работодателям рекомендаций и инструкций. Программы не должны носить репрессивный характер, т.е. быть основанными только на принципе реагирования на уже произошедшие несчастные случаи, когда меры принимаются после того, как возникает страховое событие произошло, и пострадавшим работникам необходимо выплачивать компенсации. Работодателю следует реализовывать необходимые и оптимальные профилактические меры, для этого он должен владеть полной информацией о степени производственного риска в организации в целях сравнения с аналогичными производствами (в том числе с учетом средних данных по группам родственных организаций, отраслей и в государстве в целом), т.е. осуществлять количественные (статистические) исследования (анализ), при проведении осуществляется:

- выявление взаимосвязи между частотой и тяжестью несчастных случаев на производстве и общим объемом выполненной работы, количеством работников, выполнявших ее, и числом отработанных человеко-часов;

- определение степени реального производственного риска, достоверности оценки которой достигается при показателях частоты и тяжести несчастных случаев на производстве, полученных на основе достаточно большого количества отработанных человеко-часов и других оценочных показателей объема выполняемых работ;

- сравнение только сопоставимых величин и факт, как правило, в рамках одной профессии (или однородных профессий).

Вместе с тем, наиболее важным считается проведение исследования непосредственных причин несчастных случаев или проведение качественного анализа.

Несмотря на то, что трудовое законодательство Республики Казахстан претерпело значительные изменения, вопросы страхования от несчастных случаев на производстве не были окончательно решены по причине недостаточного исследования данных проблем в науке трудового права поскольку в национальной практике обязательного страхования данная сфера рассматривается в качестве обособленного самостоятельного страхового продукта, а не в контексте управления профессиональным риском. Следует отметить, что современная роль государства характеризуется:

- усилением присутствия в социально-экономических процессах;
- консолидацией мировой общественности на предотвращение несчастных случаев на производстве;
- обеспечением реабилитации застрахованным работникам и выплаты страхового возмещения от наступления несчастного случая на производстве или профессионального заболевания;
- регулированием страхования в соответствии с научно-техническими реформами.

Обязательное страхование работников от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний как производный продукт системы социального страхования относится к социальным гарантиям, закрепленным в Конституции РК и должно соответствовать тем критериям, которые задаются характеристиками социального государства. Тем не менее в Казахстане до сих пор масштабы несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний намного выше, чем в экономически развитых странах. Данная проблематика в первую очередь связана с недостаточно эффективной реализацией на практике развития страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, в частности, проявления его предупредительной роли, соблюдения требований по обеспечению безопасности и охране труда, а также отсутствием культуры страхования, т.е. свидетельствует о наличии консервативных представлений об этом институте. Механизмы превентивного предупреждения профессиональных рисков, рисков заболеваний и безработицы включают в свой арсенал технику безопасности, медицину труда, реабилитационные мероприятия, регулирование рынка труда, профессиональную переподготовку и содействие в трудоустройстве.

В национальном трудовом праве охрана труда трактуется в широком смысле как совокупность норм законодательства о труде, направленных на охрану и защиту трудовых прав работников, их положения в сфере труда. Иными словами, Республика Казахстан, как государство, стремящееся к демократическому уровню развития, учитывает и охраняет права и законные интересы работников, осуществляя их защиту и обеспечивая социальные гарантии. Положение ст. 24 Конституции Республики Казахстан гласит: «Каждый имеет право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены...»⁸⁷, тем самым закрепляя фундаментальный (стратегический) ориентир государственной политики в области охраны труда на создание безопасных условий труда и приоритетность и стратегической значимости охраны труда и, в целом, провозглашая безопасный труд как ключевой фактор достойного труда. Трудовой кодекс РК, регулирует не только трудовые и связанные с ними отношения, но также отношения социального партнерства и отношения по обеспечению безопасности и охраны труда.

---

⁸⁷ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

Из вышеуказанного следует что повышение безопасности труда приводит к повышению уровня качества трудовой жизни и в конечном счете приводит к росту как социальных, так и экономических показателей объектов экономики. Что подтверждает тот факт, что страхование работников от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, является основным экономическим инструментом стимулирования к проведению мер по улучшению условий труда на предприятии и представляет неотъемлемую часть системы управления охраной труда.

К основным принципам охраны труда относятся:

- обеспечение права на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены;
- приоритет жизни и здоровья работника;
- содействие государства в укреплении и развитии социального партнерства;
- государственное регулирование вопросов безопасности и охраны труда.

Государственное управление, контроль и надзор в области безопасности и охраны труда осуществляются Правительством Республики Казахстан, уполномоченным государственным органом по труду и иными уполномоченными государственными органами в соответствии с их компетенцией. В целях комплексной оценки условий труда на рабочих местах, снижения производственного травматизма и предупреждения несчастных случаев на производстве уполномоченный государственный орган по труду и его территориальные подразделения организуют мониторинг и оценку рисков в сфере безопасности и охраны труда.

В настоящее время в Казахстане, национальная модель управления охраной труда построена на компенсаторном принципе отнесения условий труда к категории безопасных (оптимальные, допустимые) и не безопасных (вредные и опасные), что отчасти способствует стимулированию работников к занятости в неблагоприятных условиях труда, а работодатель не заинтересован в улучшении условий труда, снижении рабочих мест с вредными условиями труда, модернизации производства, автоматизации производственного и технологического процесса и т.д.⁸⁸

Понятие охрана труда объединяет в себе предупреждение и профилактику несчастных случаев и заболеваний на рабочем месте, являя собой симбиоз множества отраслей, направленных на реализацию основополагающих принципов безопасности и гигиены труда. Самое известное определение «безопасность» и «гигиена труда», дано Всемирной организацией здравоохранения, Устав которой гласит, что «здоровье является состоянием полного физического, душевного и социального благополучия, а

---

⁸⁸ Концепция безопасного труда 2030. Утверждена Решением республиканской трехсторонней комиссией по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений от 20 января 2022 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/285862?lang=ru>

не только отсутствием болезней и физических дефектов»⁸⁹. Преобразования в области охраны труда направлены на усиление контроля над соблюдением законодательства о труде и об охране труда, на более широкое использование рыночных методов обеспечения безопасности труда, в первую очередь в промышленных отраслях с высоким уровнем профессионального риска – угольной и горнорудной промышленности, строительстве и агропромышленном комплексе. Уделяется внимание таким особым проблемам, как детский труд, молодые работники, трудящиеся-мигранты.

По оценкам Международной организации труда, повышение безопасности труда является одним из приоритетных направлений политики развитых стран. Работодатели США, Германии, Великобритании и других стран высоко мотивированы в привлечении высококвалифицированных менеджеров по безопасности, так как именно они способны предотвращать значительные внеплановые потери, своевременно реализовывая превентивные мероприятия. МОТ рекомендует, формировать целостный механизм, выполняющий три взаимосвязанные функции: превентивную, реабилитационную и компенсационную путем оптимального использования финансовых страховых потоков, который являются источником инвестиции в безопасный труд.

В целом, мировой опыт демонстрирует вовлечение в систему обязательного страхования от несчастных случаев превентивных мер. Глобальным трендом на примере ряда Европейских стран (Австрия, Германия, Испания, Польша, Швейцария), Азиатских стран (Япония) и североамериканского континента (Канада) становится обеспечение страховыми потоками финансирования превентивных мер. В данный момент, в структуре распределения страхового фонда превентивные меры занимают объем от 0,1 до 6,9 %.

При расчете полного ущерба от несчастных случаев на производстве и профзаболеваний учитываются все многочисленные составляющие, которые могут иметь место в организации. Учет в наиболее полном объеме составляющих ущерба дает возможность обоснованно сформировать план финансирования мероприятий, направленных на повышение эффективности мероприятий по охране труда, а также наиболее объективную оценку влияния повышения безопасности труда на финансово-экономические показатели организации.

На сегодняшний день в мировой практике сложилось несколько моделей страхования от несчастных случаев на производстве. При этом, во многих странах мы видим актуализацию процесса реформирования системы страхования под влиянием изменения видов занятости, характера профессиональной деятельности занятых, источников профессиональных рисков.

---

⁸⁹ Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения (Нью-Йорк, 22 июля 1946 года) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30242930&pos=4;-106#pos=4;-106

Риск-ориентированный подход при реализации политики обеспечения безопасности и охраны труда позволяет организациям реализовать три направления: коммерческое, социальное и самострахование. Однако, следует отметить, что не все организации способны соблюсти баланс между этими тремя направлениями. Несомненно, каждая из систем имеет свои преимущества и недостатки и применяется в зависимости от социально-экономической политики страны применения. Однако, все организации стремятся к достижению основополагающей цели – повышение эффективности принципов охраны труда. В этой связи государству приходится влиять на защиту данной сферы жизнедеятельности населения посредством императивных норм.

Трудовое законодательство Республики Казахстан претерпело значительные изменения, в связи со значительным обновлением Трудового Кодекса в 2015 году, однако ряд вопросов не были окончательно решены. Одними из которых являются вопросы выплаты компенсаций при наступлении несчастных случаев при исполнении служебных (трудовых) обязанностей, вопросы расследования несчастных случаев, а также применения смешанной ответственности при назначении компенсационных выплат. При рассмотрении вопросов правового регулирования правоотношений по установлению компенсационных выплат детальному анализу были подвергнуты проблемы применения смешанной ответственности, расследования несчастных случаев, а также опыт зарубежных стран. Учитывая современное состояние законодательства и требования практики в регламентации компенсационных выплат при наступлении несчастных случаев при исполнении служебных (трудовых) обязанностей, представляется необходимым исследование вышеназванных правовых отношений в науке трудового права. Сказанное дает основание утверждать, что проблема компенсационных выплат и применения смешанной ответственности работника и работодателя при наступлении несчастного случая на производстве должна быть отнесена к числу актуальных и недостаточно исследованных проблем страховой сферы.

Социальное страхование от несчастных случаев на производстве является актуальным направлением в рамках формирования национальной государственной социальной политики и жизненно необходимым условием при выработке превентивных мер обеспечения безопасного труда. В связи с этим существует потребность в научном обосновании ключевых стадий развития обязательного социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний.

Социальное страхование служит важным фактором стимулирования производственной активности и обеспечения здорового образа жизни, создает новые стимулы роста производительности труда в соответствии с личным вкладом в производство и обеспечения собственного благополучия. Развитие экономики, повышение производительности труда показало необходимость дальнейшего совершенствования законодательства в направлении повышения качества инфраструктуры обязательного страхования от несчастных случаев.

2. Страхование от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью в Казахстане: становление и развитие

2.1. Институциональные основы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью

Социальное страхование от несчастных случаев и профессиональных заболеваний как обязательный вид и как самостоятельный институт регламентируется соответствующими законодательными и нормативными правовыми актами, которые и составляют его институциональную основу. Причём институциональная основа достаточно строго структурирована.

Основными правовыми актами Республики Казахстан, регулируемыми общественные отношения, непосредственно связанные с трудовыми, и направленными на защиту прав и интересов сторон трудовых отношений, возникающих в области обязательного страхования работника от несчастных случаев, и устанавливающими правовые, экономические и организационные основы его проведения являются:

- Конституция Республики Казахстан;
- Гражданский Кодекс Республики Казахстан;
- Трудовой Кодекс Республики Казахстан (далее – Трудовой кодекс);
- Закон Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» и ряд подзаконных нормативно-правовых актов.

Базовым правовым документом, естественно, выступает Конституция Республики Казахстан, которая определяет права граждан на труд и его безопасность.

В основе данных правоотношений лежат незыблемые права граждан Казахстана на свободу труда, свободный выбор рода деятельности и профессии, **на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены**, а также на социальную защиту от безработицы (*статья 24 Конституции Республики Казахстан⁹⁰*), а также **гарантии на социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца** и по иным законным основаниям (*пункт 1 статьи 28 Конституции Республики Казахстан⁹¹*).

В текущем году в соответствии с требованиями Конвенции (№ 187) и Рекомендации (№ 197), согласно которым каждая страна должна разработать эффективную национальную систему охраны труда в рамках совместных усилий правительства и социальных партнеров была разработана Концепция безопасного труда в Республике Казахстан до 2030 года (далее - Концепция БиОТ), утвержденная 20 января 2022 года решением республиканской трехсторонней комиссией по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений Концепция БиОТ направлена на развитие рискориентированной национальной системы управления охраной труда,

⁹⁰ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

⁹¹ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

обеспечивающей реализацию прав работников на безопасные условия труда. Реализация указанной цели будет осуществлена в соответствии с Планом действий по реализации Концепции безопасного труда в Республике Казахстан до 2030 года⁹². В результате реализации Концепции БиОТ ожидается, что к 2030 году: до 15 % снизится удельный вес работников вредных производств; до 15 % к общему числу выявленных нарушений уменьшится доля выявленных нарушений в области охраны труда; и наконец, до 0,24 на 1000 работающих будет снижено количества пострадавших в результате несчастных случаев на производстве (в 2020 году этот показатель составит - 0,39 на 1000 работающих).

Работающие граждане свои взаимоотношения с работодателем строят на основе Трудового кодекса, устанавливающего основные правила трудовой деятельности, в том числе в случае получения ущерба здоровью и жизни работника, травмирования и профессионального заболевания, утрате трудоспособности. Иными словами, в Кодексе определено понятие несчастного случая на производстве, изложены основные принципы и процедуры урегулирования ситуации, связанной с получением ущерба в результате несчастного случая, связанного с трудовой деятельностью.

Трудовым законодательством предусмотрены меры по обеспечению безопасных условий труда. К указанным мерам относятся: обязательная периодическая аттестация по условиям труда для производственных объектов; установления требований безопасности рабочих мест; обязательный медицинский осмотр работников. Данный перечень не является исчерпывающим.

В соответствии с подпунктом 27) пункта 1 статьи 1 Трудового кодекса Республики Казахстан несчастный случай на производстве - это воздействие на работника вредного и (или) опасного производственного фактора при выполнении им трудовых (служебных) обязанностей или заданий работодателя, в результате которого произошли производственная травма, внезапное ухудшение здоровья или отравление работника, приведшие его к временной или стойкой утрате трудоспособности, профессиональному заболеванию либо смерти⁹³.

В случае трудового увечья (травмы) характер телесных повреждений всегда связан с потерей профессиональной трудоспособности, степень которой устанавливается медико-социальной экспертной комиссией. На основании оценки потери работоспособности степень ее потери определяется в процентном отношении. Кроме того, при наличии соответствующих оснований учреждения медико-социальной экспертизы определяют выводы о применении или неприменении к пострадавшему работнику медицинской, социальной или профессиональной реабилитации, а также о признании его лицом с инвалидностью.

---

⁹² <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/285862?lang=ru>

⁹³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

Следует разграничить определения несчастного случая, как события и как страхового случая.

В страховом праве случай может быть отнесен к категории несчастного, если он соответствует следующим критериям:

- внезапность воздействия; при этом внезапность предусматривает, что событие должно быть относительно кратковременной по своему вредным воздействием на человеческий организм;

- влияние, которое не зависит от воли застрахованного, то есть причинение вреда жизни и здоровью застрахованного лица нечаянно, не по воле застрахованного;

- влияние имеет внешний характер; под внешним воздействием понимают, как действия людей, так и явления природы или механические воздействия, причиняющие вред анатомической и физиологической целостности человека;

- влияние, которое идентифицируется по времени и месту возникновения; это очень важный аспект для установления самого факта наступления страхового случая;

- влияние проявляется в нарушении внутренней или внешней функции организма.

В этом перечне критериев присутствуют признаки несчастного случая и как события (внезапность, внешний характер воздействия, нарушения функций организма), и как риска одновременно (независимость от воли человека, идентификация по времени и месту). Поэтому можно согласиться с мнением С. А. Удалова, который отмечает, что несчастный случай, как событие, без указания квалифицирующих признаков, можно определить, как внезапную и такую, что уже состоялось, событие, которое несет негативные последствия для жизни и здоровья человека (людей) через внешний характер влияния⁹⁴.

Однако необходимо учитывать, что не каждая травма связана с трудовой деятельностью работника и не каждый несчастный случай становится несчастным случаем на производстве. Для этого несчастный случай, который произошел с работником, следует квалифицировать, как имеющий производственный характер, а также установить факт утраты трудоспособности, ведь несчастный случай, причинивший вред здоровью, но не вызвал временную или постоянную утрату трудоспособности, не может быть признан страховым случаем.

Под несчастным случаем, связанным с трудовой деятельностью, в соответствии Трудовым кодексом понимается - воздействие на работника⁹⁵

⁹⁴ Удалов С.А. Страхование от несчастных случаев на производстве в Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10 / Финансовая акад. при Правительстве РФ. - Москва, 2005. // <https://www.disserscat.com/content/strakhovanie-ot-neschastnykh-sluchaev-na-proizvodstve-v-rossiiskoi-federatsii>

⁹⁵ под работником (в соответствии с Трудовым кодексом) следует понимать как работника, непосредственно состоящего в трудовых отношениях с работодателем (включая, принимающую сторону в случае его командирования), так и работника направляющей стороны (в случае его командирования).

вредного и (или) опасного производственного фактора при выполнении им трудовых (служебных) обязанностей или заданий работодателя (принимающей стороны), в результате которого произошли **производственная травма, внезапное ухудшение здоровья или отравление работника** приведшие их к временной или стойкой утрате трудоспособности либо смерти (подпункт 27) пункта 1 статьи 1 Трудового кодекса).

В тоже время, если под **трудом** определена деятельность человека, направленная на создание материальных, духовных и других ценностей, необходимых для жизни и удовлетворения потребностей человека и общества (подпункт 14) пункта 1 статьи 1 Трудового кодекса), то под **трудоспособностью** понимается способность осуществлять деятельность в соответствии с требованиями к содержанию, объему и условиям выполнения работы (подпункт 3) пункта 3 Правил проведения медико-социальной экспертизы⁹⁶). Соответственно, под **утратой трудоспособности** понимается - утрата работником способности выполнять работу, оказывать услуги, степень которой выражается в процентном отношении к утраченной трудоспособности (подпункт 2) пункта 3 Правил проведения медико-социальной экспертизы).

Трудовым кодексом предусмотрено, что при причинении вреда жизни и (или) здоровью работника в связи с исполнением им трудовых обязанностей работодатель обязан возместить вред в объеме и порядке, которые предусмотрены законодательством Республики Казахстан (пункт 1 статьи 122 Трудового кодекса). При этом **возмещению подлежит утраченный заработок**, который имел либо определенно мог иметь потерпевший, а также **расходы, вызванные повреждением здоровья** (на лечение, дополнительное питание, приобретение лекарств, протезирование, посторонний уход, санаторно-курортное лечение, приобретение специальных транспортных средств, подготовку к другой профессии и другие), если признано, что потерпевший нуждается в этих видах помощи и ухода и не получает их бесплатно (пункт 1 статьи 937 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Особенная часть)). При этом размер подлежащего возмещению утраченного заработка определяется в процентах к среднему месячному заработку до увечья или иного повреждения здоровья либо до наступления утраты трудоспособности, соответствующих степени утраты потерпевшим профессиональной трудоспособности, а при отсутствии ее - общей трудоспособности (пункт 1 статьи 938 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Особенная часть)⁹⁷.

Следует разграничить определения несчастного случая, как события и как страхового случая.

---

⁹⁶ Правила проведения медико-социальной экспертизы, утверждены приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 января 2015 года № 44

⁹⁷ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_

В страховом праве случай может быть отнесен к категории несчастного, если он соответствует следующим критериям:

- внезапность воздействия; при этом внезапность предусматривает, что событие должно быть относительно кратковременной по своему вредным воздействием на человеческий организм;

- влияние, которое не зависит от воли застрахованного, то есть причинение вреда жизни и здоровью застрахованного лица нечаянно, не по воле застрахованного;

- влияние имеет внешний характер; под внешним воздействием понимают, как действия людей, так и явления природы или механические воздействия, причиняющие вред анатомической и физиологической целостности человека;

- влияние, которое идентифицируется по времени и месту возникновения; это очень важный аспект для установления самого факта наступления страхового случая;

- влияние проявляется в нарушении внутренней или внешней функции организма.

В этом перечне критериев присутствуют признаки несчастного случая и как события (внезапность, внешний характер воздействия, нарушения функций организма), и как риска одновременно (независимость от воли человека, идентификация по времени и месту). Поэтому можно согласиться с мнением С.А. Удалова, который отмечает, что несчастный случай, как событие, без указания квалифицирующих признаков, можно определить, как внезапную и такую, что уже состоялось, событие, которое несет негативные последствия для жизни и здоровья человека (людей) через внешний характер влияния⁹⁸.

Однако необходимо учитывать, что не каждая травма связана с трудовой деятельностью работника и не каждый несчастный случай становится несчастным случаем на производстве. Для этого несчастный случай, который произошел с работником, следует квалифицировать, как имеющий производственный характер, а также установить факт утраты трудоспособности, ведь несчастный случай, причинивший вред здоровью, но не вызвал временную или постоянную утрату трудоспособности, не может быть признан страховым случаем.

В случае трудового увечья (травмы) характер телесных повреждений всегда связан с утратой трудоспособности. При этом следует разделять утрату **общей** и **профессиональной** трудоспособности, степень которой (в процентном отношении) устанавливается медико-социальной экспертной комиссией. Способность работника к выполнению работы определенной квалификации, объема и качества относится именно к **профессиональной**

---

⁹⁸ Удалов С.А. Страхование от несчастных случаев на производстве в Российской Федерации: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10 / Финансовая акад. при Правительстве РФ. - Москва, 2005. // <https://www.dissercat.com/content/strakhovanie-ot-neschastnykh-sluchaev-na-proizvodstve-v-rossiiskoi-federatsii>

трудоспособности (подпункт 7) пункта 3 Правил проведения медико-социальной экспертизы)⁹⁹.

Следует отметить, что Трудовым кодексом предусматривается возмещение утраченного заработка работнику, получившему травму (увечье) в результате несчастного случая, связанного с трудовой деятельностью:

- в полном объеме за период с первого дня нетрудоспособности до дня восстановления трудоспособности или до установления инвалидности (статья 133 Трудового кодекса, пункт 1 Приложения 1¹⁰⁰);

- при установлении пострадавшему работнику степени утраты профессиональной трудоспособности размер определяется исходя из установленной степени утраты профессиональной трудоспособности и среднего месячного заработка работника до увечья (повреждения здоровья или до наступления утраты трудоспособности), и осуществляется с первого дня установления степени утраты профессиональной трудоспособности и до ее восстановления либо до достижения пострадавшим работником пенсионного возраста либо его смерти. Возмещение утраченного заработка при установлении степени утраты профессиональной трудоспособности от пяти до двадцати девяти процентов включительно, осуществляется работодателем напрямую. При степени утраты профессиональной трудоспособности от тридцати процентов и выше возмещение осуществляются за счет заключенного договора обязательного страхования работника от несчастных случаев¹⁰¹ посредством страховых выплат страховыми компаниями. При наличии страховых выплат работодатель обязан возместить работнику разницу между страховой суммой и фактическим размером вреда (статьи 120 и 122 Трудового кодекса)¹⁰². При этом размер расходов, вызванных повреждением здоровья, возмещаемых работодателем в период установления степени утраты трудоспособности не может превышать двести пятьдесят месячных расчетных показателей, установленных на соответствующий финансовый год законом о республиканском бюджете, на момент выплаты (абзац третий пункта 3 статьи 122 Трудового кодекса)¹⁰³.

В случае смерти работника право на возмещение вреда имеют нетрудоспособные лица, состоявшие на иждивении умершего или имевшие ко дню его смерти право на получение от него содержания (статья 940 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Особенная часть)¹⁰⁴.

⁹⁹ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589>

¹⁰⁰ Приложение 1 «Размеры социального пособия по временной нетрудоспособности», утвержденные постановлением Правительства Республики Казахстан «Об определении размеров социального пособия по временной нетрудоспособности» от 28 декабря 2015 года № 1103

¹⁰¹ Договор обязательного страхования работника от несчастных случаев, предусмотренный законом Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» от 7 февраля 2005 года № 30

¹⁰² <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

¹⁰³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

¹⁰⁴ https://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_

Обязанность работодателя страховать работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей прямо установлена Трудовым кодексом (*подпункт 15) пункта 2 статьи 23 Трудового кодекса*)¹⁰⁵, а в случае невыполнения данной обязанности предусматривается соответствующее административное взыскание. Так, незаключение договора обязательного страхования лицом, обязанным в соответствии с законодательным актом Республики Казахстан об обязательном страховании заключить договор обязательного страхования, влечет штраф на физических лиц в размере 10, на должностных лиц, частных нотариусов, частных судебных исполнителей, субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации – в размере 160, на субъектов среднего предпринимательства – в размере 400, на субъектов крупного предпринимательства – в размере 1000 МРП *пункту(2 статьи 230 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях)*¹⁰⁶.

На основании оценки утраты трудоспособности (в т.ч. профессиональной трудоспособности) и при наличии соответствующих оснований учреждения медико-социальной экспертизы определяют выводы о применении или неприменении к пострадавшему работнику **медицинской, социальной или профессиональной реабилитации**, а также о признании его лицом с инвалидностью. Под реабилитацией понимается – комплекс мер, направленных на полное или частичное восстановление способностей лица с инвалидностью к бытовой, общественной, профессиональной и иной деятельности (*подпункт 17-1) статьи 1 Закона о социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан*¹⁰⁷). Реабилитация применяется к пострадавшему работнику в соответствии с индивидуальной программой реабилитации и реабилитации, в случае если указанное лицо признано лицом с инвалидностью. При этом, если медицинская реабилитация¹⁰⁸ проводится организациями здравоохранения, то социальная реабилитация¹⁰⁹ осуществляется учреждениями (организациями) в области здравоохранения, образования и социальной защиты населения. Реализация профессиональной реабилитации¹¹⁰ также осуществляется при смежном взаимодействии

¹⁰⁵ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

¹⁰⁶ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

¹⁰⁷ Закон Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» от 13 апреля 2005 года № 39 // adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_

¹⁰⁸ медицинская реабилитация в соответствии с Законом Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» - комплекс медицинских услуг, направленных на сохранение, частичное или полное восстановление нарушенных и (или) утраченных функций организма.

¹⁰⁹ социальная реабилитация лиц с инвалидностью в соответствии с Законом Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» - комплекс мер, направленных на создание условий для преодоления лицами с инвалидностью ограничений жизнедеятельности, восстановление социального статуса, их социально-бытовой и средовой адаптации.

¹¹⁰ профессиональная реабилитация лиц с инвалидностью в соответствии с Законом Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» - комплекс мер, направленных на получение или восстановление нарушенных или утраченных профессиональных навыков, знаний и умений лиц с инвалидностью, их адаптацию и трудоустройство.

организаций образования и социальной защиты населения. К пострадавшим работникам, не относящимся к лицам с инвалидностью, нуждаемость в дополнительных видах помощи которым определена учреждениями медико-социальной экспертизы меры, реабилитация и дополнительные виды помощи (услуг) оказываются на основании соответствующего заключения¹¹¹ (*пункт 39 Правил проведения медико-социальной экспертизы*).

Урегулирование отношений, возникающих в области обязательного страхования работника от несчастных случаев, включая правовые, экономические и организационные основы его проведения устанавливаются Законом Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» от 7 февраля 2005 года № 30.

С 2022 года аннуитетное страхование, осуществляемое в соответствии с законом «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей»¹¹² к гарантируемым видам (классам) страхования, по которым настоящим Законом предусмотрено обязательное участие в Фонде гарантирования страховых выплат¹¹³ (далее - ФГСВ). В случае лишения лицензии страховой организации страховой портфель (по которым предоставляется гарантия ФГСВ) должен быть передан другой страховой организации в течение 30 рабочих дней с даты лишения лицензии.

Однако, если ни одна из страховых организаций, осуществляющих деятельность по отрасли «страхование жизни», не соответствует требованиям, установленным нормативным правовым актом уполномоченного органа, либо ни одна из них не заявила о намерениях принять страховой портфель принудительно ликвидируемой страховой организации, передача страхового портфеля осуществляется **страховой организации, осуществляющей деятельность по отрасли «страхование жизни», с участием государства, т.е. АО «Государственная аннуитетная компания»** (далее – ГАК).

Социальное страхование от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, распространяется также на **трудящихся государств-членов Евразийского экономического союза**. Трудящийся государства-члена имеет право на занятие профессиональной деятельностью в соответствии со специальностью и квалификацией, указанных в документах об образовании, документах о присуждении ученой степени и (или) присвоении ученого

---

¹¹¹ Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 января 2015 года № 44. "Об утверждении Правил проведения медико-социальной экспертизы» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010589>

¹¹² по договору аннуитетного страхования, согласно которому страховщик обязан осуществлять страховую выплату в виде периодических платежей в пользу выгодоприобретателя в течение установленного договором срока (в соответствии с Законом об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей).

¹¹³ Фонд гарантирования страховых выплат – является некоммерческой организацией в форме акционерного общества, единственная организация на территории Республики Казахстан, гарантирующей осуществление страховых выплат по гарантируемым видам страхования.

звания, признаваемых в соответствии с настоящим Договором и законодательством государства трудоустройства. При этом трудовая деятельность трудящегося государства-члена регулируется законодательством государства трудоустройства с учетом положений Договора о Евразийском экономическом союзе¹¹⁴. Социальное обеспечение (социальное страхование) (кроме пенсионного), включая обязательное страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, трудящихся государств-членов и членов семей осуществляется на тех же условиях и в том же порядке, что и граждан государства трудоустройства (*статьи 96 Договора о Евразийском экономическом союзе*)¹¹⁵.

Таким образом, можно с уверенностью констатировать, что в Казахстане заложены институциональные основы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, в частности:

сформирована законодательная база, регулирующая права и обязанности участников данных взаимоотношений, устанавливающая порядок их взаимодействия по вопросам: предотвращения/предупреждения трудового травматизма и создания приемлемых условий труда; возмещения вреда работника, полученного в результате осуществления трудовой деятельности; медицинской, социальной и профессиональной реабилитации пострадавшего работника; а также ответственность в случае не исполнения субъектами данных правоотношений своих обязательств.

В качестве рекомендации можно предложить перенести отдельные термины, непосредственно используемые при определении ответственности за вред, полученный в результате трудовой деятельности, а также условий и порядка его возмещения, на уровне соответствующих законодательных актов. К примеру, такие дефиниции как: «трудоспособность», «утрата трудоспособности» и др.

Кроме того, обеспечена инфраструктурная основа социального страхования. В стране созданы и функционируют страховые институты, обеспечивающие страховые выплаты в случае наступления соответствующего риска. Предусмотрено перестрахование страховой деятельности. Внедрен институт взаимного страхования страховых организаций по гарантируемым выплатам по отдельным видам страхования (ФГСВ), включая аннуитетные страховые выплаты пострадавшим работникам.

Разделены функции государственного контроля. Государственный контроль и надзор за деятельностью страховых организаций осуществляются уполномоченным органом по регулированию, контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций¹¹⁶. Контроль за исполнением

---

¹¹⁴ Договор о Евразийском экономическом союзе, ратифицированный Республикой Казахстан 14 октября 2014 года (Закон Республики Казахстан «О ратификации Договора о Евразийском экономическом союзе» № 240-V.// adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240

¹¹⁵ adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000240

¹¹⁶ Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка.

требований трудового законодательства и закона Об обязательном страховании работника от несчастных случаев осуществляется государственными инспекторами труда и соответствующим уполномоченным органом¹¹⁷.

Внедрена единая база данных по обязательным (включая сведения о заключенных договорах обязательного страхования работников от несчастных случаев и осуществляемых аннуитетных страховых выплатах) и добровольным видам страхования (далее – ЕСБД), функции формирования и ведения которой переданы соответствующей некоммерческой организации (АО «Государственное кредитное бюро» (далее – ГКБ), 100 процентов голосующих акций которой принадлежат Национальному Банку РК).

В связи с изложенным в качестве рекомендаций предлагается рассмотреть следующие вопросы:

1) учитывая внедренный институт взаимного страхования, предлагается в дальнейшем рассмотреть вопрос исключения нормы об обязанности ГАК принимать портфель принудительно ликвидируемой страховой организации, при отсутствии соответствующего волеизъявления со стороны других страховых организаций. Таким образом, финансовые риски по дорезервированию активов ликвидируемых страховых организаций, не покрывающих обязательства, будут возложены на сами страховые организации, что автоматически исключит возможные расходы госбюджета по покрытию убыточности, возникшей в результате «некомпетентного» управления страховой организации.

2) расширить перечень и объем сведений, подлежащих хранению в ЕСБД, а также внедрение персонифицированного подхода при заключении договоров обязательного страхования работников от несчастных случаев, предусматривающего:

1.1) обеспечить переход на электронный формат заключения договоров обязательного страхования работников от несчастных случаев, включая уплату страховых премий через реквизиты ГКБ, что позволит обеспечить полноценный контроль за исполнением требований трудового законодательства, а также исключит коррупционную схему выведения части страховых премий в виде бонусов страхователю;

1.2) поименование каждого страхуемого работника (сегодня, страхованию подлежит рабочая единица), что позволит обеспечить переход с заявительного на проактивный формат осуществления обязательств по страховым выплатам.

Предлагаемые меры по совершенствованию институциональных основ страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, посредством внедрения новаций в нормативное правовое регулирование предполагает усиление финансовой ответственности страховщиков и обеспечение персонификации социальной защиты. При этом внесение

---

¹¹⁷ Комитет труда и социальной защиты населения Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан

корректировок, уточнений и расширение функционала участников системы страхования от несчастных случаев должны быть обоснованы объективными факторами, такими как ухудшение экономической конъюнктуры, усложнение технической и технологической инфраструктуры, ухудшение рисковой ситуации на предприятиях, отраслях и в экономики в целом.

2.2. Рисковый профиль основных видов профессиональной деятельности в Республике Казахстан

Деятельность по развитию и совершенствованию институциональных основ социального страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, и придания этому институту адресности следует осуществлять с учётом характера рисков, свойственных той и иной профессиональной деятельности. Корректность, адекватность и эффективность страховой защиты возможны только при условии представления полной и ясной картины рисковой ситуации на предприятии, организации. Страхование, выступая одним из наиболее современных методов управления рисками, наряду с финансированием возможного убытка направлено на ограничение и минимизацию потенциальных рисков. С этой целью формируется рисковый профиль организации, предприятия и отдельных видов профессиональной деятельности, связанных с их бизнес-процессами.

Рисковый профиль – это результат выявления круга рисков, свойственных профессиональной деятельности на предприятии, диагностики различных факторов риска, присущих конкретному виду профессиональной деятельности, который дает возможность обеспечить соответствующую страховую защиту.

Рисковый профиль или «risk profiling» (в переводе с глоссария Агентства по охране труда и технике безопасности Великобритании как «профилирование рисков») – это система профилирования рисков, которая информирует обо всех аспектах подхода к руководству и управлению рисками для здоровья и безопасности.

В развитых странах на основе общеустановленной практики, каждое индустриальное предприятие имеет свой собственный профиль риска. Это отправная точка для определения наибольших проблем здоровья и безопасности на предприятии. В некоторых компаниях риски будут ощутимыми и непосредственными угрозами безопасности, тогда как в других организациях риски могут быть связаны со здоровьем, и может пройти много времени, прежде чем болезнь станет очевидной, это так называемая латентное течение заболевания.

В характеристике рисков рассматриваются:

1. характер и уровень угроз, с которыми сталкивается организация;
2. вероятность возникновения побочных эффектов;
3. уровень сбоев и затраты, связанные с каждым типом риска;
4. эффективность существующих механизмов контроля для управления этими рисками.

Профилирование рисков для здоровья и безопасности — это часть функционально-структурной модели и цикла PDCA (plan-do-check-act), относящаяся к компоненту «Do» - «действовать», представленного ниже полного цикла (Рисунок 2.1). Ответственное лицо за обеспечение безопасного труда обязан оценить риски, определить: «Что может нанести вред на рабочем месте?», «Кому это может навредить?» и «Как?», а также процедуру по его снижению. Вместе с тем, составить перечень опасностей и рисков на рабочем месте и определить приоритетные меры и ранжирование опасностей по критериям воздействия на работника.

Результатом профилирования рисков – это риски, которые идентифицированы и расставлены по приоритетам для последующих мероприятий, а незначительные риски выводятся из-под внимания. Результат такого подхода способствует принятию решений по контролю за рисками и страхованию данных рисков.

В международной практике страхование классифицируется исходя из вида профессионального риска и вида экономической деятельности.

Рисунок 2.1. – Цикл PDCA

Согласно п. 1 ст. 44 Директивы 2009/138¹¹⁸, страховые и перестраховочные организации должны иметь эффективную систему управления рисками, включающую стратегии, процессы и процедуры отчетности, необходимые для выявления, измерения, мониторинга, управления и отчетности на постоянной основе о рисках на индивидуальном и агрегированном уровне, которым они подвергаются или могут подвергаться, и их взаимозависимости. Исходя из этого, Директивой регламентируется оценка рисков по сложности рисков, присущих его

¹¹⁸ Директива 2009/138/ЕС Европейского парламента и Совета от 25 ноября 2009 г. о начале и осуществлении деятельности по страхованию и перестрахованию (Solvency II) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02009L0138-20210630>

бизнесу, позволяющие работодателю надлежащим образом выявлять и оценивать риски, с которыми сталкивается в краткосрочной и долгосрочной перспективе и которым оно подвергается или может подвергаться. Предприятие должно продемонстрировать методы, используемые в этой оценке. Вместе с тем, усиливающее работу страховых компании, один из разделов (6 раздел, ст. 207 и Приложение 1 Директивы «Классы страхования, не связанного со страхованием жизни») данного документа полностью посвящен страхованию от несчастных случаев на производстве рассматривающие все виды рисков в страховании, в том числе в области охраны труда и присвоены как крупные риски, а именно Классы 1 и 2: «Страхование от несчастных случаев и болезней».

Исходя из европейской общепризнанной и регламентируемой практики, классом профессионального риска является степень производственного травматизма и профессиональной заболеваемости. Таким образом, класс (уровень) профессионального риска зависит от вероятности потери заработка и требуемых объемов материальных затрат, направленных на возмещение ущерба здоровью.

В противовес данному регуляторному документу, следует рассмотреть другой международный опыт по классифицированию рисков и его профилированию. В соответствии с японской системой классификации НС в зависимости от профессиональных рисков и видов несчастных случаев, от частного к общему классифицируется по следующим типам:

- 1) Производственная травма;
- 2) Профессиональное заболевание (наличие вредного физических, химических и напряженностью труда);
- 3) Травма транспортная. Здесь следует отдельно отметить, что в отличии от казахстанского опыта, риск во время маршрута на работу и после, классифицируется также как риск. «Поездки на работу» относятся к разумным маршрутам и методам, используемым работниками, которые путешествуют на работу или с работы, указанной в пунктах (а) - (в) ниже.

(а) перемещение туда и обратно между местом жительства и рабочим местом (место, где работники начинают и заканчивают работу);

(б) проезд между рабочим местом, где это предусмотрено постановлением Министерства здравоохранения, труда и социального обеспечения, и другим рабочим местом (работник с несколькими рабочими местами); (в) для работника, переведенного без семьи, проезд между местом жительства в месте назначения и домом. Если работник отклоняется от маршрута движения или прерывает поездку, время в течение отклонения или прерывания, и последующее путешествие не рассматривается как поездка на работу.

Однако в том случае, если минимальное такое отклонение или прерывание необходимо для повседневной жизни, для примера покупка предметов повседневного обихода, то это уже рассматривается как поездка на работу.

- 4) Психическое расстройство;

5) Расстройство верхних конечностей;

6) Боль в спине. Существует 2 типа болей в спине, которые покрывает компенсация за несчастные случаи на производстве и необходимо медицинское лечение: боль в спине в результате несчастного случая и боль в спине из-за эргономического фактора.

Во Франции защита от профессиональных рисков является неотъемлемой частью общей системы социальной защиты для всех рабочих и, как таковая, управляется Государственным институтом социального обеспечения. Социальное обеспечение обычно финансируется взносами работодателей и рабочих, но в страховании профессиональных рисков осуществляют взносы только работодатели. Это обеспечивается Национальным фондом страхования от болезней для рабочих (CNAMTS), государственным институтом, занимающим монопольное положение для тех, кто подпадает под общую систему обязательного страхования. CNAMTS вкладывает в страховые фонды от имени Общей системы социального обеспечения. Особые системы существуют для шахт, сельскохозяйственных рабочих и так далее, и их фонды управляются социальными партнерами под контролем Министерства социальных дел. Страхование профессиональных рисков для рабочих в несельскохозяйственном секторе осуществляется Первичными фондами (CPAMs), Региональными фондами страхования от болезней (CRAMs), и общими фондами, но в финансовом отношении риски управляются отдельно CNAMTS. Во Франции частный сектор участвует в страховании профессиональных рисков только тогда, когда работодатель решает подписаться под страховкой, беря на себя финансовые последствия своих «непростительных ошибок».

Классификация в зависимости от профессиональных рисков во Франции отражена на рисунке 2.2.

Пострадавший имеет право на получение ежедневных пособий, выплачиваемых начиная со второго дня нетрудоспособности до полного выздоровления или смерти. Размер пособия составляет первоначально 60% средней ежедневной заработной платы, а после 28 дней - 80%.

В случае длительной нетрудоспособности пострадавший имеет право на получение пенсии по нетрудоспособности, размер которой определяется на основе заработной платы за последние 12 месяцев, предшествовавших наступлению страхового случая. Кроме того, при расчете пенсии учитываются остаточная трудоспособность, характер травмы или заболевания, физическое состояние пострадавшего, возраст, образование и опыт работы. Так, наибольший размер пенсии при полной нетрудоспособности составляет 100% предыдущей заработной платы (при условии соблюдения низшего и высшего уровня ограничения). Далее размер выплачиваемой пенсии находится в прямой зависимости от степени нетрудоспособности пострадавшего, снижение которой приводит к соответствующему уменьшению пенсии: при 75% нетрудоспособности – 62,5% зарплаты, при 50% - 25% зарплаты.

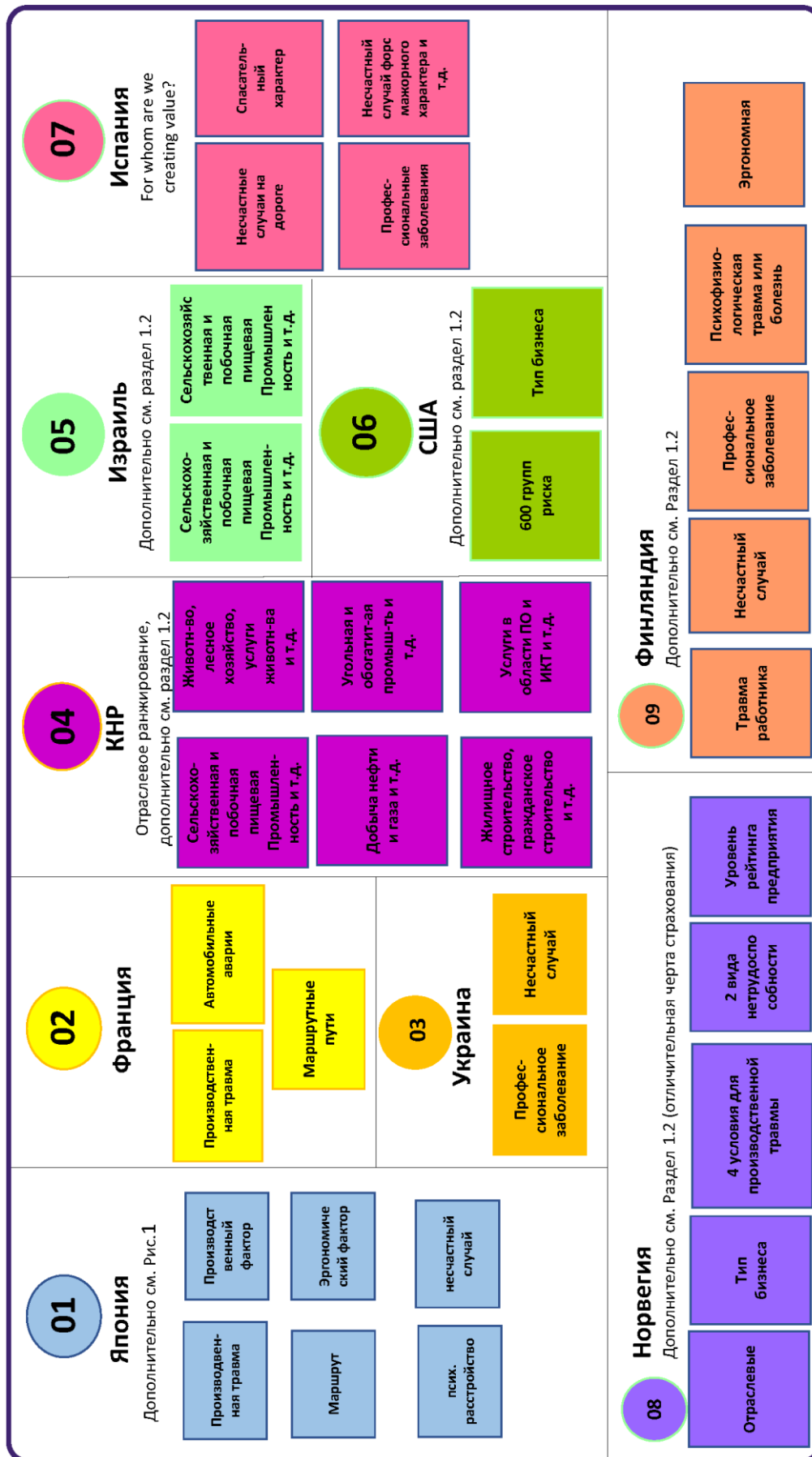

Рисунок 2.2 – Мировая практика классификация профессиональных рисков в страховании

Во Франции разработан список, насчитывающий 1200 профессиональных рисков, по одному из которых классифицируют каждое производство в соответствии с его основной деятельностью. Такая классификация дает возможность определить те элементы, которые являются специфическими для производства с похожими рисками. Тариф взноса устанавливается отдельно по каждому предприятию. Производства, входящие в одно предприятие и разделенные географически, имеют разные тарифы, но методы установления тарифа, применяемые ко всем производствам, принадлежащим одному предприятию, зависят от общей численности работников предприятия в целом. Стоимость риска конкретного производства равняется общей сумме выплат компенсаций за несчастные случаи. Французская система считается одной из самых сложных, но она закладывает принципы введения схемы страхования от несчастных случаев в рамках общей системы социального страхования. Размер страховых взносов при этом виде страхования должен обеспечивать достаточные средства для предотвращения несчастных случаев на производстве и в то же время обеспечивать основные расходы, связанные с риском несчастных случаев на производстве. Взносы, уплачиваемые работодателями Франции, начиная с 1946 г., покрывают расходы на компенсации за эти случаи и заболевания¹¹⁹.

Определение класса профессионального риска производства по видам экономической деятельности осуществляется Фондом социального страхования от несчастных случаев в порядке, установленном Кабинетом Министров Украины.

Размер страхового взноса предприятия зависит от класса профессионального риска производства, к которому относится предприятие по виду экономической деятельности. В случае если страхователь осуществляет свою деятельность по нескольким видам экономической деятельности, отнесение предприятия к классу профессионального риска производства осуществляется по основному виду его экономической деятельности.

В случае изменения вида экономической деятельности предприятия Фонд социального страхования от несчастных случаев соответственно изменяет принадлежность этого предприятия к классу профессионального риска производства. Изменение класса профессионального риска осуществляется один раз в год по результатам работы страхователя за прошлый календарный год (рисунки 2.2).

Класс профессионального риска производства зависит от значения интегрального показателя. Чем выше значение интегрального показателя, тем выше класс профессионального риска производства.

Определение количества классов профессионального риска производства осуществляется путем группирования интегральных

---

¹¹⁹ Мелехин А.И. Практика страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний в отдельных странах Европейского Союза (Германия, Финляндия, Франция) // Вестник государственного социального страхования. 2018. № 10. С. 70-77.

показателей, а отнесение страховой отраслевой совокупности видов экономической деятельности к соответствующему классу профессионального риска производства – в результате минимизации разницы между значением интегрального показателя, определенного для такой совокупности, и средним значением данного показателя для соответствующего класс профессионального риска производства.

Административный отдел социального страхования КНР устанавливает различные ставки для отраслей в зависимости от степени риска производственных травм в разных отраслях, а также определяет несколько уровней ставок в каждой отрасли на основе использования страховых взносов в связи с производственными травмами и частоты производственных травм (Таблица 2.1). Отраслевые дифференцированные ставки и внутриотраслевые тарифные ставки устанавливаются административным отделом труда и социальной защиты Госсовета КНР совместно с финансовым отделом Госсовета КНР, административным отделом здравоохранения Госсовета КНР, надзором за безопасностью производства и административного отдела Госсовета КНР.

Таблица 2.1 – Классификация отраслевых рисков страхования от производственных травм на примере КНР

ОКЭД	Ставки	Название отрасли
1	0,2%,	Услуги в области ПО и ИКТ, денежные и финансовые услуги, услуги на рынке капитала, страхование, другие финансовые услуги, услуги по продвижению и применению технологий, социальная работа, радио, телевидение, производство фильмов и видеозаписей, органы КП Китая, государственные учреждения, демократические партии, социальное обеспечение, культурно - массовые организации, общественные группы и другие членские организации, массовые автономные организации на низовом уровне, международные организации
2	0,4%	Оптовая торговля, розничная торговля, складская отрасль, почтовая промышленность, индустрия размещения, индустрия общественного питания, телекоммуникации, услуги радио и телевидения и спутниковой передачи, Интернет и сопутствующие услуги, индустрия недвижимости, лизинговая индустрия, индустрия деловых услуг, исследования и экспериментальные разработки, профессиональные и технические услуги в промышленности, бытовые услуги для жителей, прочие услуги, образование, здравоохранение, пресса и издательское дело, культура и искусство

Продолжение Таблицы 2.1

3	0,7%	Сельскохозяйственная и побочная пищевая промышленность, пищевая промышленность, производство вина, напитков и очищенного чая, табачная промышленность, текстильная промышленность, деревообрабатывающая и деревообрабатывающая, бамбуковая, ротанговая, пальмовая и травяная промышленность, производство культурно-образовательных, эстетических, спортивных и развлекательных товаров, производство компьютеров, средств связи и другого электронного оборудования, приборостроение, другие отрасли обрабатывающей промышленности, производство и водоснабжение, производство автомобилей, электронных товаров и повседневного ремонта, управление водным хозяйством, защита окружающей среды и управление природопользованием, управление общественными объектами развлечения
4	0,9%	Сельское хозяйство, животноводство, сельское хозяйство, лесное хозяйство, услуги животноводства и рыболовства, текстиль и одежда, одежда, кожа, мех, перья и изделия из них и обувь, печать и воспроизведение носителей информации, фармацевтическое производство, производство химических волокон, резиновая и пластмассовая промышленность, металлопродукция, производство общего оборудования, производство специального оборудования, автомобилестроение, производство железнодорожного, судового, аэрокосмического и другого транспортного оборудования, производство электрических машин и оборудования, комплексное использование отходов, металлопродукция, ремонт машин и оборудования, электроэнергетика, теплоэнергетика, газодобыча, железнодорожный транспорт, авиатранспорт, трубопроводный транспорт, спорт
5	1,1%	Лесное хозяйство, вспомогательная деятельность в горнодобывающей промышленности, производство мебели, бумага и изделия из бумаги, строительство и монтаж, отделка зданий и другое строительство, автомобильный транспорт, водный транспорт, погрузочно-разгрузочные работы и транспортное агентство
6	1,3%	Рыбное хозяйство, производство химического сырья и химических продуктов, промышленность нерудных полезных ископаемых, промышленность плавки и проката черных металлов, промышленность плавки и проката цветных металлов, жилищное строительство, гражданское строительство
7	1,6%	Добыча нефти и газа, прочая добыча полезных ископаемых, нефтепереработка, коксование и переработка ядерного топлива
8	1,9%	Угольная и обогатительная промышленность, добыча и обогащение руд черных металлов, добыча и обогащение руд цветных металлов, добыча и обогащение нерудных руд

Департаменты трудовых ресурсов и социального обеспечения каждого координируемого региона Китая должны совместно с финансовым департаментом обоснованно определить конкретные стандарты для базовых ставок страхования от производственных травм в регионе в соответствии с принципом «фиксированный доход по расходам и платежному балансу», и

запрашивать мнения профсоюзных организаций и представителей подразделений-работодателей и представлять их народному правительству координируемого региона для утверждения и реализации. Конкретные стандарты базовой ставки могут быть своевременно скорректированы в соответствии с изменениями в общей региональной экономической и промышленной структуре, использованием страховых взносов, связанных с производственным травматизмом, и т.д.

Внутриотраслевые тарифные ставки в каждой отрасли определяются методом плавающей ставки. Один тип промышленности делится на три класса, а со второго по восьмой типы промышленности делятся на пять классов, то есть на основе базовой ставки он может быть увеличен до 120%, 150% или уменьшен до 80%, 50% соответственно.

В Испании в 1995 г. был принят Закон о предотвращении трудовых рисков, отменяющий Указ о безопасности и гигиене труда (1971 г.), чтобы облегчить и защитить общество от несчастных случаев более безопасным способом. В отличие от традиционной реактивной точки зрения на предотвращение безопасности, эта правовая база предлагает упреждающий подход, который не основан исключительно на статистике несчастных случаев. Традиционно профилактика заключалась в применении быстрого исправления сразу после несчастного случая.

К профессиональным рискам относятся травмы, полученные работником при выполнении трудовой деятельности такие как:

1. Несчастные случаи на дороге: когда работник попадает в аварию, когда идет на работу или возвращается с нее. При выполнении работником функций уполномоченного по предупреждению профессиональных рисков или профсоюзных сборов, а также при выезде на указанную деятельность или возвращении с нее. Несчастные случаи, которые могут произойти, если работник выполняет задачу для надлежащего функционирования компании, даже если эта задача не является обычной функцией его работы, независимо от того, выполняет ли он ее самостоятельно или по приказу какого-либо начальника. Когда работа носит спасательный характер или когда эти действия имеют какую-то связь с обычной работой.

2. Профессиональные заболевания, приобретаемые работником исключительно в связи с выполнением им своей работы. Заболевания или физические дефекты, от которых работник ранее страдал, но которые усугубились его трудовой деятельностью. Болезни или последствия несчастного случая на производстве, или которые возникли из-за средств, которые работник приобрел для улучшения состояния после несчастного случая.

3. Несчастные случаи, вызванные форс-мажорными обстоятельствами, не связанными с работой и функциями работника.

4. Несчастные случаи, вызванные неосторожной небрежностью работника.

Тем не менее, в соответствии с испанским Законом о несчастных случаях на производстве, несчастный случай по-прежнему будет считаться

несчастливым случаем на производстве, если он произошел из-за безрассудства работника из-за уверенности в себе, вызванной выполнением его повседневной деятельности, или когда один из его коллег или начальство виновно в указанном несчастном случае.

Система компенсации работникам при несчастных случаях в Израиле контролируется и управляется Институтом национального страхования и основана на Законе о национальном страховании, сводная версия (1995-5755), глава 5, «Страхование от несчастных случаев на производстве». Система компенсации работникам при несчастных случаях применяется в обязательном порядке ко всем работодателям для страхования своих работников (кроме полицейских, тюремщиков и служащих обороны) - работающих постоянно или временно, за дневную или месячную заработную плату, на полную или неполную ставку, в том числе: самозанятых лиц, стажеры, иностранцы, работающие в Израиле, работающие заключенные, лица, проходящие профессиональную реабилитацию, жители Израиля, работающие за границей на израильского работодателя (при определенных условиях), и лица, чья заработная плата определяется законом (например, депутаты Кнессета, судьи, мэры), независимо от возраста или национальности работников. Этот закон предоставляет льготы для быстрой и справедливой защиты работников от несчастных случаев на производстве, профессиональных заболеваний, инвалидности или смерти. Термин производственная травма применяется к травмам, инвалидности или смерти в результате работы. Термин «несчастный случай на производстве» означает несчастный случай, «который произошел в ходе и вследствие работы и/или по вине работодателя работника». Определение в случае самозанятого лица отличается и звучит как «в ходе и вследствие занятия своей деятельностью». Страхование распространяется также на несчастный случай, который произошел с застрахованным лицом во время вождения, езды или ходьбы на работу из дома или с места, где он ночевал, или с работы домой, или с одного рабочего места на другое, даже если вред, причиненный работнику, произошел из-за дорожно-транспортных происшествий, если требования или потребности работы работника являются основной причиной присутствия работника на месте происшествия. Страхование также распространяется на профессиональные заболевания, указанные в статье 2 Страхования от несчастных случаев на производстве.

Профессиональное заболевание определяется как заболевание, полученное в результате работы или действия от имени работодателей, или, в случае самозанятого лица, вследствие занятия им или ее профессиональной деятельностью и указаны в списке, признанном Институтом и опубликованном в Уставе (регламенте). В перечень входят болезни, вызванные травмой, полученной на работе, и болезни, вызванные физическими, химическими или биологическими агентами или особыми формами выполнения работы, а также болезни, явно вызванные работой. Все работники застрахованы без исключения. Каждый работодатель должен застраховать своих работников по каждой категории.

С 1 января 1990 года в соответствии с Законом Норвегии No 65 «О страховании от производственного травматизма» от 16.6.1989 года работодатели обязаны ограждать в частных страховых компаниях обязательное страхование от производственного травматизма в интересах своих работников. Для получения права на получение пособий в случае производственной травмы/профессионального заболевания Законом устанавливается ряд условий. Производственная травма означает личную травму, болезнь или смерть в результате несчастного случая на производстве, который происходит, когда член покрывается производственной травмой.

Существует четыре условия, которые должны быть выполнены для того, чтобы правопреемство травмы было утверждено как производственная травма (т.е. Телесные повреждения, болезни или смерть). Условия являются кумулятивными, т.е. все условия должны быть выполнены. Этими четырьмя терминами являются:

1. Пострадавший от травмы охвачен производственной травмой;
2. Произошел несчастный случай на производстве;
3. Произошла травма, болезнь или смерть;
4. Существует причинно-следственная связь между несчастным случаем на производстве и травмой/болезнью/смертью

Некоторые профессиональные заболевания, вызванные влиянием на работу, климатическими заболеваниями и эпидемическими заболеваниями, должны быть приравнены к производственному травматизму. Министерство устанавливает правила о том, какие заболевания должны быть уравновешены с производственной травмой.

Для того чтобы травма была одобрена как производственная травма, должна быть личная травма или болезнь (или смерть). В Законе нет определения выражений телесные повреждения или болезни (за исключением положения о профессиональных заболеваниях, которые приравниваются к производственному травматизму (раздел 13-4). При травме или болезни при таком нарушении физического или психического состояния здоровья понимается, что медицинская помощь считается необходимой. Классификация в зависимости от профессиональных рисков представлена в Таблице 2.2.

Таблица 2.2 – Классификация профессиональных рисков в Норвегии

№	Вид профессионального риска	Классификация страхования (порядок страхования)
1	Случай наступления временной нетрудоспособности	Компенсационные выплаты 100 % от размера ЗП.
2	Наступление постоянной нетрудоспособности	Единовременные выплаты.

3	Производственная травма	Компенсационные выплаты не ограничены по времени и включают затраты на медпомощь в соответствии с каталогом для медицинских компенсаций в общественном страховании от болезней. Максимальная компенсация по системе социального страхования составляет 75 % от базовой суммы, то есть 76013 норвежских крон в год.
---	-------------------------	---

Большинство стран использует по производственным травмам подход, основанный на социальном страховании, хотя некоторые сохранили элементы подхода, основанного на ответственности работодателя. Это способствует охвату работников, которые в обязательном порядке не участвуют в таких системах, но которые, возможно, хотят участвовать в них на добровольных началах. Анализ систем социального обеспечения зарубежных стран позволяет сделать вывод, что в мире защиту пострадавших на производстве осуществляется в следующих формах.

1. Социальное страхование от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания (большинство стран Европы, такие как, Германия, Франция, Италия, а также Израиль, Канада, Южная Корея, Турция, Япония, Россия и др.).

2. Специальная ответственность работодателя за ущерб, причинен работнику вследствие трудового увечья (Австралия, Казахстан, Финляндия, Швейцария, и др.) В большинстве стран, где действует такая система, работодатели должны застраховать свою ответственность в государственных или частных страховых компаниях.

3. Общее социальное страхование (во всех государствах-членах ЕС, Норвегии, и др.). По этой схеме предполагается отсутствие специальной страховой программы от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания; пострадавшие получают возмещение по общему социальному страхованию, независимо от связи несчастного случая или заболевания с условиями труда.

4. Комбинированная форма социальной защиты пострадавших на производстве.

В Финляндии страхование от несчастных случаев осуществляют 16 негосударственных компаний, деятельность которых координирует Федерация организаций страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, сотрудничающая с профсоюзами, работодателями, Министерством социального обеспечения и здравоохранения. Контроль этой сферы деятельности осуществляет Парламент. Государство гарантирует социальную защиту пострадавшим на производстве даже в случае банкротства какой-либо из 16 компаний, принимая их обязательства (прецедента отмечено не было). Федерация

обладает правом изъятия лицензии у страховой компании, нарушающей законодательство.

К несчастным случаям на производстве в значении вышеуказанного Закона является любой несчастный случай, повлекший за собой

1. Травма или болезнь работника: в процессе работы; при обстоятельствах, вытекающих из трудовой деятельности:

а) на рабочем месте или в районе, относящемся к нему;

б) при проезде от места жительства до места работы или наоборот; или

в) при исполнении служебных обязанностей работодателя в другом месте; или же при попытке защитить или спасти имущество работодателя или в связи с его занятостью, человеческая жизнь.

2. Травма, полученная работником при обстоятельствах, указанных в пункте 1, возникшая в течение короткого периода времени, не превышающего двадцати четырех часов, и не подлежит компенсации как профессиональное заболевание, может считаться вызванным несчастный случай на производстве в соответствии с положениями, изданными указом.

3. Несчастный случай в результате войны или вооруженного конфликта, произошедший с работником в обстоятельства, указанные в пункте 1, также считаются несчастным случаем на производстве.

4. Значительное ухудшение травмы или болезни, первоначально вызванное факторами, отличными от несчастного случая на производстве считается возмещаемым последствием трудового несчастный случай, если повреждение, вероятно, было вызвано несчастным случаем на производстве.

В таких случаях компенсация выплачивается до тех пор, пока ухудшение травмы или болезни сохраняется.

В США несмотря на то, что Национальная ассоциация страховых организаций устанавливает типовые законы, каждый штат США вправе установить собственные законодательные акты по организации страхования работников от несчастных случаев (Таблица 3).

Есть несколько различных методов обеспечения страхования работников от НС в США. Наиболее распространенным методом является страхование частными страховыми компаниями. Страховые компании вправе выбрать риски, которые они хотели бы принять на себя, исключая новые и высокорисковые предприятия.

Так как большинство работодателей обязаны по закону застраховать свою ответственность перед работниками, в большинстве штатов США создан механизм для покрытия рисков, не охватываемых частными страховыми компаниями.

Существует два основных вида программ страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний: социальное страхование и ответственность работодателя. Каким бы ни был тип программы, чаще всего она является обязательной для работодателя.

Программы ответственности работодателей имеют англо-саксонское или американское происхождение, или тесные связи с Великобританией и США. Система, основанная на ответственности работодателя, предполагает,

что в случаях, которые привели к инвалидности работника, ответственность несет работодатель. Работодатели, таким образом, должны принять меры для выплаты компенсаций работникам, пострадавшим от несчастных случаев на производстве или профессиональных заболеваний. Чаще всего, работодатели по закону обязаны страховать риски, хотя в некоторых странах это делать необязательно. Работодатели страхуют риски, покупая страховой полис (или реже с помощью депозита, размещаемого на специальных счетах, контролируемых правительственными организациями).

Таблица 2.3 – Классификация страхования в зависимости от профессиональных рисков

Класс профессионального риска (виды)	Классификация страхования (порядок страхования)
<p>600 групп риска, относящиеся к одной из трех коммерческих или индустриальных групп, согласно типу бизнеса:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Производство. 2. Строительство. 3. Все другие. 	<p>Средняя стоимость компенсации, вычисленная для каждого штата, распределяется в две стадии:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) среднее изменение нормы распределяется по этим трем группам; 2) распределение по индивидуальным типам деятельности (индивидуальные коды класса) в пределах коммерческих и промышленных групп. Премии, которые следуют из этого распределения, известного как руководящие нормы, установлены NCCI. <p>Руководящие нормы отражают средние суммы требований и средние расходы для каждой единицы (=100\$ US из платежной ведомости) для каждого из 600 типов деятельности. Существуют различные законоположения о компенсации в зависимости от штата так же, как изменения между штатами в терминах бремени требований (частота и степень), премии могут значительно отличаться в разных штатах. В терминах общей суммы платежной ведомости, например, нормы составляют от 0.1% до 100%.</p> <p>Руководящая норма определена, далее тарифная оплата может быть приспособлена к профилю риска каждой компании, с использованием инструментов оценки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оценка опыта. 2. Скидки по взносам. 3. Тарифное отклонение.

Мировая практика по классификации профессиональных рисков обусловлена, наличием правовых и статистических методов. На основе изучения частных и общих кейсов, страховщики ранжировали различные

страховые случаи. Однако некоторые страны как КНР, США и Норвегия отличаются от общепринятых норм классифицирования. Если для Норвегии свойственно рейтинг несчастных случаев и производственных травм, то как и США и КНР, норвежское регулирование включает в себя и отраслевые категории (Рисунок 2.2). Более персонал-ориентированной можно считать японскую классификацию, так как ранжирование происходит не от типа бизнеса или его вида, а от того какой случай произошел с работником.

Исследование системы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, в Казахстане не ограничивается только анализом рисков ситуации в отраслях и на предприятиях. Во многом определяется и состоянием инфраструктурного обеспечения этой системы.

2.3. Социальная и экономическая инфраструктура страхования от несчастных случаев в Республике Казахстан

Выявление возможных рисков и составление рискового профиля организаций позволяет подобрать приемлемые меры по их минимизации с целью формирования комплексной системы риск-менеджмента. Однако в большинстве случаев инновации не дают ожидаемого эффекта без наличия соответствующей поддержки обеспечивающей инфраструктурой.

Понятие инфраструктуры в практическом обиходе и научной лексике появилось в связи с необходимостью индустриального подъема после Второй мировой войны. По этим термином стали обозначать объекты и даже целые отрасли, призванные обеспечивать нормальное функционирование производственной деятельности и экономических систем.

В настоящее время к категории инфраструктуры относят объекты и системы транспортных и инженерных коммуникаций, рыночную и финансовую, экономическую и социальную инфраструктуры и многое другое. Практически во всех сферах социально-экономической деятельности имеют место обслуживающие инфраструктурные элементы, которые могут быть представлены технологическими, техническими, коммуникационными объектами, институтами, организациями и предприятиями социально-экономической деятельности, включая их нормативное правовое обеспечение.

Под инфраструктурой в каждой сфере деятельности понимают объекты, субъекты и целые системы, создающие условия эффективного функционирования предприятий, организаций, отраслей, регионов и экономики в целом. Это совокупность отраслей, предприятий и организаций, входящих в отрасли направленной деятельности, призванных создавать условия для нормального функционирования базовой деятельности, а также нормальной жизни людей. В инфраструктурный комплекс могут включаться взаимосвязанные обслуживающие структуры, объект, которые составляют основу функционирования системы.

Для обеспечения нормальной жизнедеятельности основного производства элементы инфраструктуры должны быть взаимосвязаны системно, тем самым создавая наиболее благоприятные условия для

обслуживаемого объекта. Лишь в этом случае будет оправданным их наличие и обоснованность финансирования затрат на их существование и обеспечение. При этом инфраструктура органично вплетена в более общую систему, как неотъемлемая составная часть более общего устройства экономической жизни, носящие подчиненный, вспомогательный характер в обеспечивающие нормальное существование экономической системы в целом.

Функционирование любого экономического субъекта сопряжено с потребностью в современных производственных помещениях, технических и технологических вспомогательных устройствах, транспортных и инженерных коммуникациях, инструментах и субъектах рынка, социальных и гигиенических объектах, исследовательских и финансовых структурах, а также других устройствах и институтах. Детальная классификация по функциональному признаку создаст некоторые трудности в описании сферы применения, характера использования и механизма воздействия на внешнюю среду бизнеса. В связи с этим, считаем возможным разделить все объекты и системы инфраструктуры в зависимости от участия в создании новой стоимости на объекты и системы экономической (связанные с производственной деятельностью) и социальной (обеспечивающие восстановление или воспроизводство человеческого капитала – рабочей силы) инфраструктуры.

Итак, к экономической инфраструктуре относим элементы производственной деятельности, включая помещения и их оснащения, технические и технологические вспомогательные устройства, транспортные, информационные, инженерные и иные коммуникации, объекты рынка и учётно-финансовых служб и пр. Социальной инфраструктурой обозначим совокупность объектов, предприятий и отраслевых комплексов, функциями которых являются обеспечение нормальной жизнедеятельности населения, в том числе работающего. Социальными по функционалу являются отрасли и виды деятельности, обслуживающие и призванные обеспечивать удовлетворение потребностей членов общества, гарантии нормальный уровень и соответствующее качество жизни, обеспечивать воспроизводство человеческого капитала, в том числе образовательную профессиональную подготовку кадров. Социальная инфраструктура — комплекс объектов (предприятий, учреждений, организаций и сооружений), которые обеспечивают условия функционирования общественного производства и жизнедеятельности населения, формирование физически и интеллектуально развитого, общественно активного индивида¹²⁰. Традиционно к объектам социальной инфраструктуры относят объекты образования, здравоохранения, социального обеспечения, культуры, жилищно-коммунального хозяйства, розничной торговли и сферы услуг и т.п.

---

¹²⁰ Фаттахова Р.В., Низамутдинов М.М., Орешникова В.В. Оценка развития социальной инфраструктуры регионов России и ее влияние на демографические процессы. Финансы: теория и практика, 2020, том 24, №2 // <https://financetp.fa.ru/jour/article/view/986/664>

И социальная, и экономическая инфраструктура являются собой подсистемы, определённые сектора инфраструктуры и инкорпорируют в единую производственно-технологическую цепочку институты и их активы, предоставляющие социальные и производственные услуги. Через призму разделения социальной и экономической инфраструктуры можно рассматривать различные сферы, отрасли и виды деятельности, поскольку ни один субъект не может полноценно существовать, нормально функционировать и развиваться без обеспечения его социальной и экономической инфраструктурой. В полной мере это относится к сфере страхования от несчастных случаев, связанных с производственной деятельностью.

Социальное страхование от несчастных случаев в Республике Казахстан реализуется при помощи и поддержке соответствующей инфраструктуры, которая распределяется на социальную и экономическую. При этом к объектам экономической инфраструктуры будут относиться субъекты, государственные органы, организации и институты, участвующие в экономических отношениях, связанных непосредственно с обеспечением социальной защиты в системе обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей¹²¹ или, как было обозначено ранее, социальное страхование от несчастных случаев на производстве.

В свою очередь, социальная инфраструктура будет представлена государственными органами, организациями и институтами, выполняющими функции обеспечения нормальной жизнедеятельности населения, соответствующих современным стандартам жизни. В контексте отношений по обеспечению реализации норм института страхования от несчастных случаев на производстве к объектам социальной инфраструктуры будут отнесены участники процесса выполнения социальных гарантий в рамках системы обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей.

Далее следует распределить соответствующим образом в зависимости от функционала субъекты отношений системы обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей (таблица 2.4).

Реализация института обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей связана с деятельностью многих государственных структур, организаций и предприятий. Это довольно сложный финансово-экономический механизм, требующий слаженного взаимодействия всех участников, поскольку речь идёт о жизни, здоровья и безопасности работающего населения, обеспечивающего создание национального богатства.

---

¹²¹ Закон Республики Казахстан от 7 февраля 2005 года № 30 «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

Таблица 2.4 – Социальная и экономическая инфраструктура в системе обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей¹²²

СУБЪЕКТЫ ИНФРАСТРУКТУРЫ	ВЫПОЛНЯЕМЫЕ ФУНКЦИИ И РЕШАЕМЫЕ ЗАДАЧИ
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	
Работодатель - страхователь	Заключение договора обязательного страхования работника от несчастных случаев Оплата страхового вноса
Уполномоченный государственный орган по труду (далее – уполномоченный орган) – государственный орган – Министерство труда и социальной защиты РК	Реализация государственной политики в сфере трудовых отношений в соответствии с законодательством РК
Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК в лице Комитета телекоммуникаций	Координация деятельности ГК «Правительство для граждан»
Государственные органы, осуществляющие регулирование страховых отношений – Агентство по регулированию и развитию страхового рынка РК	Лицензирование обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей
Страховщик – юридическое лицо, получившее лицензию на право осуществления страховой деятельности в отрасли «страхование жизни» по классу аннуитетное страхование и данному виду обязательного страхования на территории РК в порядке, установленном законодательством РК	Страховая защита, в том числе: Аккумуляция страховых взносов Осуществление страховых выплат при наступлении страховых случаев
Организации, предприятия в сфере промышленного, технического, экологического надзора и аудита	Проведение экспертизы, аудита Подтверждение факта несчастного случая на производстве Установление причин возникновения аварии, несчастного случая
Организации, предприятия	Проведение мероприятий в целях предотвращения или уменьшения убытков при наступлении страхового случая, при их наличии
Финансово-кредитные учреждения	Операции с банковскими счетами в связи с осуществлением страховой выплаты
Предприятия, организации, ИП, осуществляющие процедуры банкротства, ликвидации юридических лиц	Подтверждение факта ликвидации юридического лица, признанного в установленном порядке ответственным за вред
СОЦИАЛЬНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	
Страховой омбудсман – независимое в своей деятельности физическое лицо	Урегулирование разногласий между участниками страхового рынка в соответствии с Законом Республики Казахстан «О страховой деятельности»
Организации, предприятия, в том числе организации здравоохранения и медицинской экспертизы	Проведение лечения и медицинской экспертизы Подтверждение фактически понесенные расходы на лечение

¹²² Составлено на основе Закона РК от 7 февраля 2005 года № 30 «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

Основными участниками, взаимоотношения которых лежат в основе института обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей, являются:

1) работодатель, предприятие, организация, призванные обеспечить охрану и безопасность труда работающих,

2) работник этого экономического субъекта, трудовая деятельность которого должна быть обеспечена соответствующей системой безопасности, застрахованный от вероятности получения травмы, смерти в результате несчастного случая при исполнении им трудовых обязанностей,

3) страховщик (страховая организация), обязанная за счёт аккумулирования страховых взносов работодателя осуществлять страховые выплаты пострадавшим или выгодоприобретателям (бенефициарам).

Кроме перечисленных в системе обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей участвует ещё ряд структур, осуществляющих регулирование этих отношений в этой сфере: государственные органы (министерства и ведомства), промышленные и производственные предприятия, финансово-кредитные учреждения и организации, службы и организации аудита и экспертизы и т.д.

Таким образом, для обеспечения адекватности выполнения социально-экономической функции государства по защите интересов, жизни и здоровья работающих граждан необходима чёткое, слаженное и организованное выполнение функций всех участников процесса. Анализируя функциональное предназначения каждого в системе обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей, выявляется диспропорция с точки зрения ограниченности социальной инфраструктуры.

В соответствии с традиционным подходом к содержанию социальной инфраструктуры к этой категории помимо перечисленных в Таблице относятся также объекты: спортивные учреждения, дома отдыха, санатории-профилактории и др.¹²³ В целом, перечень объектов социальной инфраструктуры довольно широк. В нашем случае необходимо руководствоваться лишь признаком отнесения к механизму реализации обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей.

Если экономическая инфраструктура предназначена для выполнения финансово-экономических функций: обеспечением безопасной трудовой деятельности, организационным и финансовым обеспечением системы, то социальная инфраструктура нацелена на создание максимально комфортных условий трудовой деятельности и посттравматического жизнеобеспечения. К этой сфере в контексте обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей помимо организаций здравоохранения, а также защитника прав застрахованных –

---

¹²³ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30049726&pos=12;-36#pos=12;-36

страхового омбудсмена, необходимо рассматривать и предусмотреть в системе исполнителей функций по социальной и психологической реабилитации. Поскольку известным является факт не только физического ущерба пострадавших в результате производственной аварии, но и эмоциональная и психологическая травма. В последнем случае, руководствуясь нормативными консультациями, в систему социальной инфраструктуры обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей отнести и включить организацию социальной реабилитации, предусмотрев возможность санаторного, спортивно-оздоровительного лечения, вплоть до социально-психологической поддержки, в том числе посредством обеспечения культурного досуга¹²⁴.

Развитие системы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью в Казахстане, в первую очередь, требует адекватной институциональной базы, формирования правил, максимально защищающих интересы работающего населения, обеспечивающих безопасность и охрану их труда. Достижение такого результата возможно при условии наличия и эффективности функционирования экономической и социальной инфраструктуры страхования от несчастных случаев на производстве, анализе современной рискованной ситуации и учёте всех факторов риска в процессе исполнения работниками своих производственных функций.

---

¹²⁴ Даже в условиях военных действий раненым устраивали подобную реабилитацию.

3. Приоритеты развития программ страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности

3.1. Управление рисками несчастных случаев в профессиональной деятельности

Для собственника и менеджера на предприятии риски выступают одним из барьеров для ведения бизнеса, ограничивают возможность реализации производственного потенциала. В связи с этим, руководство любого предприятия предпринимает определённые действия по нейтрализации рисков для достижения поставленных целей. Связаны ли они с получением прибыли или обеспечением беспроблемной деятельности зависит от стратегических и тактических задач развития предприятия. Наряду с этим управление рисками выступает одним из методов организации системы страхования от несчастных случаев на производстве.

Риск как субстанция страховых отношений в контексте организации системы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности представляет собой основной объект управления. С середины XX века в менеджменте появилось специальное направление, связанное с упорядочиванием действий по отношению к риску. Специалисты в сфере управления назвали его риск-менеджмент или управление риском (менеджмент риска).

Как целостная система риск-менеджмент на предприятии представляет собой комплекс скоординированных мер по управлению организацией с учётом риска. Для упрощения действий по управлению рисками специалистами разрабатываются соответствующие стандарты. Так, ведущими организациями, занимающимися вопросами риск менеджмента в Великобритании - Институт Риск Менеджмента (IRM), Ассоциация Риск Менеджмента и Страхования (AIRMIC), а также Национальный Форум Риск Менеджмента в Общественном Секторе в Великобритании были созданы Стандарты управления рисками (Risk Management Standard). В данном случае объектами управления являются все риски предприятия.

С точки зрения несчастных случаев в профессиональной деятельности, необходимо воспользовавшись алгоритмом общего риск менеджмента, рассматривать систему управления рисками именно в аспекте организации мероприятий по минимизации рисков получения травм работающими при осуществлении трудовой деятельности.

В соответствии с точкой зрения Богоявленского С.Б. процесс риск менеджмента представляет собой систему принятия и выполнения управленческих решений, направленных на уменьшение влияния последствий реализации рисков на деятельность организации¹²⁵.

---

¹²⁵ Богоявленский С.Б. Управление риском в социально-экономических системах : Учебное пособие. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 144 с

Этапы управления рисками разделяют на:

1. Постановку задачи – определение целей, требований к будущей системе и установление к ней возможных ограничений;
2. Оценку риска, включающую анализ риска, в том числе идентификацию рисков, их количественное измерение, а также оценивание рисков, т.е. ранжирование рисков в зависимости от признаков (критериев);
3. Обработку риска, предполагающую выбор возможных мер по управлению рисками и их реализацию;
4. Мониторинг и корректировку управленческих действий, а именно мониторинг результатов и внесение необходимых изменений.

Следовательно, построение системы управления рисками несчастных случаев в профессиональной деятельности следует начинать с определения места в общих стратегических целях организации. Исходя из целей и задач организации определяются аналоги и для системы управления риска. Целью управления рисками становится обеспечение социальных гарантий в условиях риска. Достижение цели обусловлено решением задач не допустить с минимальными затратами возможность определенных неблагоприятных событий на производстве или минимизировать их негативное воздействие. Кроме того, любое предприятие функционирует в условиях определённых ограничений внешних и внутренних. Внешние факторы ограничений, как правило, независимы. В то же время и внутренние условия могут также ограничивать возможности управления рисками несчастных случаев. Так, это может быть связано с финансовыми условиями, организационными требованиями менеджмента.

Задачи и меры по устранению и/или минимизации рисков несчастных случаев и травматизма на производстве должны быть сформулированы в стратегии развития. Формализация такой цели будет подразумевать разработку алгоритма её достижения, что и будет стартовой точкой для реализации соответствующих мер.

Социальные аспекты менеджмента представляют собой основу социальной ответственности предприятия в соответствии с ESG-принципами в рамках концепции устойчивого развития ПРООН. Таким образом, любое производственное предприятие, планирующее дальнейшее развитие, в стратегическом документе и своей политике определяет необходимость снижения рисков несчастных случаев. Это может представлять собой самостоятельную стратегию в общей стратегии развития предприятия, либо определяться как одно из основных направлений или задач.

На этапе определения рискованного контекста не проводится оценка риска несчастных случаев на производстве. Однако менеджментом формулируются методологические основы и определяются инструменты оценки риска, такие как классификация, формат представления риска, критерии значимости риска, рисковый аппетит и рисковая ёмкость предприятия. В этот период осуществляется определение и анализ внешних и внутренних условий функционирования предприятия, имеющих значение для управления рисками. Понимание общей рискованной ситуации даёт основание для принятия

решения о необходимости управления факторами риска, определения целей, задач и требуемых мер по её улучшению.

Следующим этапом становится идентификация и составление перечня рисков, угрожающих безопасности трудовой деятельности работающих. Идентификация представляет собой выявление возможных рисков, их распознавание и описание. Следует составить максимально возможный перечень угроз и опасностей для работающих, связанных с выполнением различных производственных функций. Устанавливается природа возникновения этих проблем, выявляются наиболее существенные, проводится установление первоочередности мер ограничения.

Для этого проводится описание рисков несчастных случаев исходя из ранее принятой классификации. Осуществляется выяснение причин и возможных последствий реализации этих рисков, определяется примерный уровень опасности нанесения ущерба жизни и здоровью работников. Проводится измерение рисков или количественная оценка. Сложность состоит в оценке вероятности и возможных последствий аварий. Вероятность может быть рассчитана на основе имеющихся статистических данных по несчастным случаям на аналогичных производствах или этом же предприятии, если таковая есть в доступе. Обычно прибегают к помощи специальных служб, осуществляющих надзор или занимающихся ликвидацией подобных несчастных случаев. Последствия определяются также на основе статистической информации с их оценкой применительно к конкретным условиям производства (численность работающих, сменность, техническая оснащённость и др.)

Это так называемый анализ рисков. Причём подобные расчёты лучше проводить регулярно в зависимости от изменения технических и технологических условий. Таким образом проанализированные и измеренные риски ранжируются в зависимости от степени опасности, дифференцируются риски по критерию приемлемости управления, поскольку разные риски могут привести к разным по степени тяжести последствиям. Критерии опасности и тяжести с точки зрения подверженности к управлению обычно в конечном итоге определяются руководством организации.

Традиционно, различают категории рисков:

- пренебрежительно малые,
- допустимые,
- критические (неприемлемые).

Таким образом, устанавливаются приоритетные с точки зрения управления риски несчастных случаев, связанных с производственной деятельностью, требующие проведения мер по их устранению. По результатам выше действий складывается общая картина рискового профиля или рисковый портрет организации с точки зрения вероятности несчастных случаев у работающих при осуществлении трудовой деятельности.

В зависимости от сложности и опасности производственных операций меры по управлению рисками несчастных случаев могут быть

разнообразными. Однако в укрупнённом варианте их можно представить в виде 4 основных подхода:

1) Абсолютный отказ деятельности, связанной с высоким риском несчастных случаев – так называемое избежание риска;

2) Ограничение риска – изменение характера риска до приемлемого уровня, т.е. трансформация до состояния проведения максимально безопасных операций;

3) Принятие риска (иногда обозначают как поглощение риска) – продолжение производственной деятельности, связанной с вероятностью несчастного случая, при наличии собственных механизмов и источников финансирования возможных ущербов;

4) Передача риска – аутсорсинг наиболее травмоопасных видов деятельности другим предприятиям, возможно имеющим менее травматичные условия производства и более традиционный способ – трансфер риска страховой организации.

И следующим этапом становится принятие решения руководством организации по выбору и реализации мер воздействия на риски несчастных случаев.

Выбор руководством организацией существующих методов управления риском несчастных случаев представляет собой соотношение затрат и результатов. При условии ограниченности ресурсов управление рисками несчастных случаев на производстве руководство сталкивается с необходимостью реализации соответствующих мер в силу формальных требований и давления со стороны общественных организаций. Минимизация рисков травматизма связана с осуществлением мероприятий технического, технологического порядка, а также на основе привлечения финансовых и трудовых ресурсов. Результат этого этапа предполагает разработку плана мероприятий по устранению/ограничению/минимизации риска несчастных случаев на производстве.

Утвержденный на производстве план мероприятий по управлению рисками является обязательным руководством для работающих по внедрению установленных мер устранения несчастных случаев на производстве.

Внедрением мер не завершается сам процесс управления рисками несчастных случаев на производстве. Стандартно по факту реализации программы управления рисками проводится оценка результатов её внедрения. Однако современная практика риск менеджмента предполагает осуществление контроля и оценки не только на завершающем этапе, но и проведение мониторинг на всём протяжении внедрения системы управления рисками. Это возможно осуществлять и в формате аудита. При таком подходе есть возможность оперативной корректировки действий и задач в зависимости их результативности и эффективности.

Иногда может быть отсутствие аварий и несчастных случаев, и это может и не быть результатом внедрённой системы риск менеджмента, а быть случайным стечением обстоятельств. При наступлении же несчастных случаев возникает возможность сопоставления затрат на предупреждение,

ограничение, проведение превентивных мер с фактическим результатом от несчастных случаев.

При выявлении недостатков системы управления рисками несчастных случаев в процессе мониторинга осуществляется корректировка, что, по существу, выполняет функцию обратной связи системы на управляющее воздействие.

Безусловно, каждый вид профессиональной деятельности связан с определённым перечнем и тяжестью рисков несчастных случаев. И не существует универсальных технических и технологических методов их управления. При наличии стандартной классификации методов управления рисками в каждой производственной деятельности должны применяться собственные инструменты устранения, ограничения и минимизации вероятности травматизма работающих при исполнении ими трудовой деятельности. Однако современные вызовы, тенденции организации производства, общественные требования обуславливают выполнение базирующихся на ESG-принципах Целей устойчивого развития ПРООН.

3.2. ESG факторы социально-экономического развития системы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности

Принятые на Саммите ООН 25 сентября 2015 года Цели устойчивого развития (ЦУР) стали ключевым направлением в экономике многих стран мира. Пять ключевых направлений «Люди», «Планета», «Процветание», «Мир» и «Партнёрство» содержат задачи, имеющие непосредственное значение для социальной защиты, в том числе социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний (Таблица 3.1).

Таблица 3.1 – Реализация Целей устойчивого развития ООН в контексте СНС¹²⁶

Ключевые направления	Содержание	Задачи СНС
Люди	Цель 1: Ликвидация нищеты	Обеспечение устойчивых рабочих мест, финансовая поддержка для скорейшей реабилитации в случае получения травмы на производстве
	Цель 3: Хорошее здоровье и благополучие	Формирование потенциала в области раннего предупреждения, снижения рисков и регулирования национальных и глобальных рисков для здоровья
	Цель 4: Качественное образование	Образовательные мероприятия в области безопасности труда
	Цель 5: Гендерное равенство	Предоставление максимальной безопасности на производстве без разделения по половому признаку

¹²⁶ Составлено по <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>

Продолжение таблицы 3.1

Планета	Цель 6: Чистая вода и санитария	Проведение превентивных мероприятий по предотвращению аварий на производстве
	Цель 13: Изменение климата	Контроль безопасности производства
Процветание	Цель 8: Достойная работа и экономический рост	Экономический рост, повышение производительности труда и улучшение уровня жизни при создании благоприятных условий на производстве
	Цель 9: Индустриализация, инновации и инфраструктура	Создание условий для безопасности труда на основе технологических инноваций и развития инфраструктуры СНСиПЗ
	Цель 10: Сокращение неравенства внутри страны и между ними	Обеспечение равного доступа к услугам в сфере социальной защиты Доведение социальной защиты в рамках СНСиПЗ до мирового уровня
Мир	Цель 16: Мир, правосудие и эффективные институты	Создание условий безопасности труда, избежание социальных конфликтов
		Совершенствование института СНСиПЗ, развитие его институциональной базы
Партнерство	Цель 17: Партнёрство в интересах устойчивого развития	Развитие глобального партнёрства в сфере СНСиПЗ с целью внедрения передового опыта развитых стран

Модель устойчивого развития базируется на реализации ESG-принципов (Environmental, Social, Governance principles), посредством которых достигается включение бизнеса в решение экологических, социальных и управленческих вопросов. Выполнение этих принципов отражает направление развития производства, в том числе с точки зрения защиты окружающей среды и, как следствие, обеспечения безопасности и охраны труда. Это исторически обусловлено реализацией глобальной политики ООН в части устойчивого развития мира, в том числе осуществления декарбонизации, обеспечения общественного и гендерного равенства на основе экологических стандартов, принципов корпоративной и социальной ответственности. Так, в рамках дальнейших шагов по реализации ЦУР предусмотрено рассмотрение возможности внедрения рейтинга, отражающего информацию о компаниях, которые соответствуют принципам ответственного отношения к окружающей среде, социальной ответственности и качества корпоративного управления. В настоящий момент в развитых странах применяются формы «мягкого регулирования» посредством установления добровольного порядка раскрытия организациями информации о соблюдении принципов ESG. В некоторых странах публикация информации по ESG является обязательной, предусматривая поэтапное раскрытие информации о соблюдении стандартов ESG на уровне

компания, а затем на уровне собственников и клиентов. В странах Европейского Союза в реализацию задач устойчивого развития субъекты корпоративного сектора расширяют инвестиции в проекты, направленные на достижение устойчивого и инклюзивного роста, а также управление рисками, связанными с изменением климата и социальными проблемами.

Все больше компаний стремятся следовать целям устойчивого развития ООН, и пандемия COVID-19 послужила толчком для развития в этом направлении. Для компаний, заинтересованных в конкурентоспособности, соответствие принципам устойчивого развития стало необходимостью. В Казахстане активно стимулируется квазигосударственный сектор и субъекты предпринимательства для внедрения принципов ESG (экологичность, социальная ответственность и корпоративное управление).

Экспертами озвучены следующие возможные сценарии социально-экономического развития Республики Казахстан: текущий инерционный сценарий, базовый сценарий и сценарий углеродной нейтральности, которые различаются по уровню технологического развития, структурным изменениям в экономике, поглощающей способности природных поглотителей и накопителей парниковых газов и другим эффектам.

В документах системы государственного планирования финансовому сектору отводится ключевая роль во внедрении принципов ESG, поскольку он обеспечивает финансирование «зеленой» экономики и стимулирует трансформацию компаний с учетом рисков ESG для обеспечения устойчивости бизнес-моделей.

В целях реализации Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования и развития страхового рынка и рынка ценных бумаг, банковской деятельности» от 12 июля 2022 года:

- постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан от 17 сентября 2022 года № 84 внесены изменения и дополнения в некоторые постановления Правления Национального Банка Республики Казахстан по вопросам платежей и платежных систем;

- постановлением Правления Агентства от 12 сентября 2022 года № 59 утверждены минимальные требования к типовым договорам по вмененному страхованию;

- постановлением Правления Агентства от 12 сентября 2022 года № 60 утверждены Правила избрания и осуществления деятельности страхового омбудсмана, где определяется порядок избрания страхового омбудсмана, а также порядок осуществления деятельности страхового омбудсмана;

- постановлением Правления Агентства от 12 сентября 2022 года № 62 утверждены Правила оценки финансовых активов акционерного общества «Фонд гарантирования страховых выплат», сформированных за счет собственных активов акционерного общества «Фонд гарантирования страховых выплат», средств резервов гарантирования страховых выплат по отраслям «общее страхование» и «страхование жизни», средств резерва возмещения вреда;

- постановлением Правления Агентства от 12 сентября 2022 года № 63 утверждены Требования к системе управления рисками и внутреннего контроля в акционерном обществе «Фонд гарантирования страховых выплат»;

- постановлением Правления Агентства от 12 сентября 2022 года № 64 внесены изменения и дополнение в некоторые нормативные правовые акты Республики Казахстан по вопросам ликвидации страховых (перестраховочных) организаций, прекращения деятельности филиала страховой (перестраховочной) организации-нерезидента Республики Казахстан.

Страховой рынок, в том числе страхование жизни/страхование от несчастных случаев на производстве являются составной частью финансового сектора, в отношении которого в 2022 году был принят комплекс мер регуляторного характера. Значительная их часть приходится на второе полугодие. Перспективы развития системы страхования от несчастных случаев на производстве в контексте принятия новейших документов системы государственного планирования по переходу на ответственное инвестирование как ответ на современные мировые тренды по увеличению объемов финансирования «зеленой экономики» на основе ESG-стандартов.

Так, Указом Президента Республики Казахстан от 26 сентября 2022 года № 1021 утверждена Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года, где приведены видение, основные принципы, подходы и стратегические направления развития финансового сектора, а также план действий по реализации Концепции. Документом определены 5 ключевых принципов развития финансового рынка: развитие экономики, внедрение инноваций, поддержание стабильности, развитие конкуренции и обеспечение инклюзивности¹²⁷.

В новой Концепции развития финансового сектора закреплено, что на международном уровне финансовые регуляторы активно начали разрабатывать стандарты и внедрять принципы ESG в деятельность финансовых организаций. Компаниям по страхованию жизни, которые занимаются страхованием от несчастных случаев на производстве и являются частью финансового сектора, предстоит провести принять комплекс соответствующих мер.

Во вновь принятой Концепции инвестиционной политики РК до 2026 года отмечено, что принятие решения об инвестировании на основе применения ESG-критериев, несоблюдение которых может привести к закрытию рынков капитала для целых стран и отдельных компаний¹²⁸. Далее

---

¹²⁷ Указ Президента Республики Казахстан от 26 сентября 2022 года № 1021 «Об утверждении Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001021>

¹²⁸ Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482 «Об утверждении Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482>.

в документе акцентируется внимание, что правительства стран активно разрабатывают национальные стратегии ESG и оценивают риски и возможности, возникающие в связи с растущим глобальным влиянием повестки ESG.

Современный глобальный тренд только набирает обороты в странах ЕАЭС в различных сегментах, кластерах и видах экономической деятельности. Об этом свидетельствует обзорный анализ специальных публикаций. При этом, как верно отмечено, что «практика инвестирования с учетом ESG-принципов находится в стадии своего формирования, а процесс принятия инвестиционных решений национальными институциональными инвесторами чаще всего не включает оценку ESG-факторов».

Центр зеленых финансов МФЦА (далее – ЦЗФ), являясь признанным верификатором устойчивых облигаций, принял участие в Международной конференции «ESG – новая парадигма развития финансового рынка». Конференция стала площадкой для обсуждения актуальных инструментов и индикаторов устойчивого развития бизнеса, преимуществ и особенностей привлечения «зеленого» финансирования и практик ответственного инвестирования.

На площадке Astana Finance Days, проводившего 27-29 июня 2022 года, было отмечено, что в Казахстане существует объективная потребность в создании национального ESG-рейтинга, т.е. соблюдения все требований в рамках ЦУР. Идея заключается в том, чтобы предоставить участникам казахстанского рынка возможность доступа к качественным мировым ESG инвесторам и одновременно предоставить инструмент для оценки ESG перфоманса относительно национальной повестки устойчивого развития.

Национальный ESG-рейтинг должен быть основан на всемирно признанных, авторитетных методологических базах и иметь к тому же локальное, региональное измерение. Участие в ESG рейтинге может дать компаниям несколько преимуществ, среди которых: повышение доверия инвесторов, клиентов и других заинтересованных сторон к компании за счет принципа прозрачности в раскрытии информации в отчетности и рейтингах, привлечение более широкого круга международных и национальных инвесторов, повышение привлекательности активов, снижение нефинансовых и репутационных рисков и повышение репутации и узнаваемости бренда на глобальном уровне. На Форуме прозвучала инициатива по организации ежегодного форума под названием «ESG Investment Forum» и подготовке ESG Guide. Проведение подобных мероприятий будет способствовать распространению позитивного опыта и формированию социальной ответственности работодателей за обеспечение безопасности и охраны трудовой деятельности, в том числе созданию более эффективной системы страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний.

В целях организации и структурированного подхода внедрения ЦУР был создан Национальный ESG Клуб, который объединил 19 компаний, являющихся лидерами ESG-трансформации в своих отраслях. На сегодня в

состав Клуба входит более 30 компаний. В дальнейшем присоединились ещё десять новых участников. К уже действующим участникам присоединились такие компании как ПК «Freedom Finance Global PLC», PWC Kazakhstan, АО «Национальный управляющий холдинг «Байтерек», АО «Казахстанский оператор рынка электрической энергии и мощности», НАО «Международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов», АО «ForteBank», Nexus ESG Kazakhstan, НАО Атырауский университет нефти и газа имени Сафи Утебаева, АО «Казагрофинанс», ЧК Dimpulse Limited. В результате Национальный ESG-Клуб объединил 40 ведущих компаний, активно продвигающих принципы устойчивого развития в Казахстане. В рамках заседания была представлена структура проекта Национального ESG доклада, который будет содержать вклады и достижения членов Клуба и предстоящие задачи ESG трансформации бизнеса. Все эти меры связаны прежде всего с обеспечением безопасности жизнедеятельности, в том числе и в процессе трудовой деятельности. Финансовые институты будут требовать наряду с общим порядком соблюдение стандартов ESG.

В соответствии с Концепцией развития финансового сектора дальнейшими векторами являются переход на международные стандарты Базельского комитета по банковскому надзору (Базель II-III), переход на риск-ориентированный надзор, основанный на методологии SREP, внедрение элементов международных стандартов страхового надзора Solvency II, внедрение в надзорную практику института мотивированного суждения, развитие финансовых технологий, формирование экосистем и цифровых платформ, введение принципов для инфраструктур финансового рынка CPMI-IOSCO, внедрение инноваций в регуляторную и надзорную практику для контроля рисков, связанных с распространением цифровых технологий на финансовом рынке, введение особого правового режима через создание «регуляторных песочниц», обеспечение устойчивого развития и внедрение принципов ESG¹²⁹.

На текущий момент 77 из 150 компаний, котирующихся на KASE, включили раскрытие ESG-информации в свои годовые отчеты, и это число продолжает расти.

3.3. Современные программы страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности

Влияние ESG факторов оказывают непосредственное связано с совершенствованием системы страхования от несчастных случаев на производстве в контексте современных тенденций социально-экономического развития Казахстана. Политическая модернизация в соответствии с Посланием Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана «Справедливое государство, единая нация, благополучное

---

¹²⁹ Указ Президента Республики Казахстан от 26 сентября 2022 года № 1021 «Об утверждении Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001021>

общество» находит свое продолжение в структурных экономических преобразованиях, проявляющееся в обеспечении гарантий высокого уровня общественных благ и, в первую очередь, для работающего населения за счёт повышения эффективности системы социальной защиты граждан¹³⁰. Одно из центральных направлений в социально-экономической стратегии страны должно занимать совершенствование систем и программ страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности.

Технологическая модернизация обеспечивает формирование условий безопасности работников и сохранение их трудоспособности. Реальный экономический прогресс может быть на основе анализа и внедрения эффективного опыта развитых стран в области безопасности и охраны труда. В связи с этим следует обратить внимание на зарубежный опыт экономически развитых стран, применяющих различные стандарты требований к обеспечению безопасности и охране труда. Во многих странах развита система социальной защиты человека от материальной необеспеченности в связи с невозможностью участия в трудовой деятельности. Функция социальной защиты в производственной деятельности заключается в оказании помощи человеку, попавшему в трудное экономическое положение в связи с травмой, а также в формировании мер по предупреждению возможных несчастных случаев. Многообразие профессиональных рисков в связи с высокой технологической оснащённостью и интенсивностью труда предопределяет и разнообразие методов социальной защиты трудоспособного населения.

Существует два основных вида программ страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний: социальное страхование и ответственность работодателя. Каким бы ни был тип программы, чаще всего она является обязательной для работодателя.

Программы ответственности работодателей имеют англо-саксонское или американское происхождение, или в результате тесных исторических и экономических связей с Великобританией и США. Система, основанная на ответственности работодателя, предполагает, что в случаях, которые привели к инвалидности работника, ответственность несет работодатель. Работодатели, таким образом, должны принять меры для выплаты компенсаций работникам, пострадавшим от несчастных случаев на производстве и/или получивших вследствие этого профессиональные заболевания. В большинстве случаев по законодательным требованиям работодатели обязаны приобретать страховую защиту от подобных рисков. В некоторых странах такое требование отсутствует. Работодатели приобретают страховой полис, реже формируется депозит, размещаемый на специальных счетах, контролируемых правительственными организациями.

---

¹³⁰ <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>

Сложность структуры страхования от несчастных случаев на производстве предполагает необходимость классификации его форм. Такая классификация осуществляется по ряду критериев:

- по юридическому статусу;
- организационно-правовому положению;
- организационным формам;
- страховым рискам.

В соответствии с юридическим статусом различают:

- обязательное страхование;
- добровольное страхование.

На основе организационного критерия различают:

- профессиональное страхование;
- территориальное страхование;
- корпоративное страхование.

В соответствии с организационно-правовым положением выявляются:

- государственное (социальное) страхование;
- негосударственное страхование.

На практике в зависимости от источника финансирования существует три вида защиты от рисков несчастных случаев на производстве:

- государственная;
- общественная;
- частная.

По формам подобная защита разделяется на

- экономическую;
- социальную.

При социальном страховании от несчастных случаев в производственной деятельности покрываемые риски включают:

- временная нетрудоспособность;
- трудовое увечье;
- инвалидность;
- профессиональное заболевание;
- смерть застрахованного лица.

К числу страховых рисков, которые угрожают самому существованию человека и которые подлежат страхованию в рамках данной системы, относятся несчастный случай на производстве, вследствие которого наступает временная нетрудоспособность, инвалидность. При этом следует особо подчеркнуть, что риски эти носят социальный характер, поскольку обусловлены они не только личными обстоятельствами, а также социально-экономическими и производственно-технологическими условиями.

Социальное страхование от несчастных случаев в производственной деятельности охватывает работающее население, деятельность которых связана с производственным риском. В этом случае социальные выплаты производятся за счет социальных налогов со всего населения. Они

осуществляются независимо от размера уплаты страховых взносов. При этом виды и размеры такой помощи заранее определены. Естественно, что при финансировании социальных выплат за счет средств налогоплательщиков, они в решающей степени зависят от состояния внебюджетных фондов (в ряде стран за счёт государственного бюджета) и от политических целей.

Если в основе системы социальной защиты лежит принцип «социального обеспечения», а не «социального страхования», то в напряженные для бюджета моменты, как правило, имеет место снижение уровня социальных расходов вопреки социальным целям. Поскольку социальная помощь, также, как и социальное обеспечение, предполагает финансирование из бюджета, но в отличие от последнего ориентировано на индивидуальную нуждаемость. Это говорит о противоречивости и ограниченности в условиях рыночной экономики данной формы социальной защиты.

В системе социального страхования обеспечение социальной безопасности индивида осуществляется за счет финансовых ресурсов, формируемых путем отчисления страховых взносов, как работодателями, так и работниками, а в отдельных случаях и государством. В этом случае страховые средства аккумулируются и направляются на страховые выплаты не на основе внеэкономического принуждения (хотя и в соответствии с установленным законом порядком), а на основе внутренних закономерностей функционирования рыночной экономики. В результате сама экономическая система выделяет необходимые ресурсы для системы социального страхования.

Все это означает, что, во-первых, страховая система объективно охватывает страхованием основную массу населения и, во-вторых, формирование ее финансовой базы осуществляется за счет «зарабатывания» необходимых средств самими работниками, аккумулируемых в виде страховых средств. В силу этого социальное страхование и является основной формой социальной защиты населения в условиях рынка

Социальное страхование имеет довольно сложную и разветвленную структуру. Многообразие форм социального страхования не является случайным и обусловлено объективными причинами. Спектр задач, которые оно решает при обеспечении социальной защиты населения весьма широк – от пенсионного обеспечения человека в старости до страховой защиты работников при болезни, производственном травматизме.

Выделение форм социального страхования по социальным и профессиональным рискам в страховой форме защиты населения занимает особое место. Мировой опыт свидетельствует, что защита от конкретных видов социальных и профессиональных рисков может быть наиболее эффективно организована в рамках отдельных направлений социального страхования. Только в этом случае обеспечивается максимальный учет природы риска, точный расчет финансовых средств, необходимых для страхования отдельных их видов, исключается угроза необоснованного

перераспределения финансовых средств в пользу одних видов социального страхования за счет других.

Однородность и общность интересов застрахованных – определяющее условие для солидарного перераспределения средств, когда материальное обеспечение отдельного человека при наступлении страхового случая осуществляется за счет общих средств страхового сообщества. В общей страховой системе защита от рисков вследствие несчастных случаев на производстве занимает особое место, поскольку может быть обеспечено за счёт разных механизмов:

- государственной социальной помощи из бюджетных средств;
- обязательного социального страхования;
- коммерческого добровольного страхования.

Объекты страхования от несчастных случаев и болезней – имущественные интересы, связанные с причинением вреда здоровью граждан, а также с их смертью в результате несчастного случая или болезни (страхование от несчастных случаев и болезней). В последних двух случаях страхователями являются работодатели независимо от организационно-правовых форм и форм собственности. Только в рамках обязательного страхования, предусмотренного законодательством, работодатели обязаны регистрироваться в качестве страхователей, осуществлять социальное страхование своих работников, своевременно и в полном объеме уплачивать страховые взносы, составляющие финансовую базу страхования.

Помимо этих и некоторых других принципов, общих для всей системы обязательного социального страхования, данному виду страхования присущи и свои, специфические принципы. Ими являются дифференцированность страховых тарифов в зависимости от класса профессионального риска и экономическая заинтересованность страхователей в улучшении условий труда, снижении производственного травматизма и профессиональной заболеваемости. Страховые тарифы на обязательное социальное страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний устанавливаются в соответствии нормативными правовыми актами. Законодатель установил все аспекты регулирования взаимоотношений по обеспечению социального страхования от несчастных случаев в производственной деятельности.

Согласно п. 2 ст. 8 Закона Республики Казахстан от 7.02.2005 г. № 30-III «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей», а также пп. 14 п.2. ст. 182 Трудового кодекса РК от 23.11.2015 г. № 414-V: «Работодатель «обязан заключить договор обязательного страхования работника от несчастных случаев со страховщиком и уплатить страховую премию в размере, порядке и сроки, которые установлены договором обязательного страхования работника от несчастных случаев, и обеспечить сохранность всех имеющихся у него документов по страхованию в соответствии с законодательством

Республики Казахстан»¹³¹. В Законе Республики Казахстан от 07.02.2005 г. № 30-III «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей», а именно в статье 27 «Ответственность за нарушение законодательства Республики Казахстан об обязательном страховании работника от несчастных случаев» сказано: «Лица, виновные в нарушении законодательства Республики Казахстан об обязательном страховании работника от несчастных случаев за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей, несут ответственность, установленную законами Республики Казахстан»¹³².

Кодекс РК об административных правонарушениях от 05.07.2014 г. № 235-V (с изменениями и дополнениями), а именно статья 230: «Нарушение законодательства Республики Казахстан об обязательном страховании» устанавливает следующее: «Не заключение договора обязательного страхования лицом, обязанным в соответствии с законодательным актом Республики Казахстан об обязательном страховании заключить договор обязательного страхования, - влечет штраф на должностных лиц, частных нотариусов, частных судебных исполнителей, субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации - в размере ста шестидесяти, на субъекты среднего предпринимательства - в размере четырехсот, на субъекты крупного предпринимательства - в размере одной тысячи месячных расчетных показателей»¹³³.

При получении травмы сотрудник лишается источника средств к существованию и сталкивается с необходимостью оплатить зачастую дорогостоящее лечение. А в случае его смерти семья остается без кормильца в очень сложном и уязвимом положении. Чтобы обеспечить работникам и их семьям необходимый уровень социальных гарантий и стимулировать работодателя не экономить на безопасности своих сотрудников, законодательно было введено обязательное страхование от несчастных случаев. Для обеспечения действительно полной социальной защиты работников применяется добровольное страхование с повышенными лимитами выплат. Застрахованы должны быть все работники, с которыми заключен трудовой договор (в том числе и иностранцы или лица без гражданства), а также работающие по гражданско-правовому договору, если в нем прописано соответствующее обязательство работодателя

Обязательное страхование – это достаточно эффективная мера защиты работника и его семьи от риска остаться без возможности работать, средств к существованию и денег на лечение. Но, как и любая система, рассчитанная исходя из интересов среднего работника и без учета специфики отдельных отраслей, она имеет множество недостатков:

---

¹³¹ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

¹³² https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000030_

¹³³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

- выплата зависит от размера заработной платы и ограничена установленным в законе максимумом – этого может быть недостаточно для оплаты лечения;

- страховой случай засчитывается, если он произошел только на работе, а на травму, полученную вне рабочего места (за исключением, например, проезда в транспортном средстве во время межсменного отдыха и некоторых подобных случаев), обеспечение не распространяется;

- если причиной несчастного случая была неосторожность самого работника, выплата уменьшается (в зависимости от степени вины и не более чем на четверть);

- процедура оформления документов и получения выплаты довольно сложна и может длиться очень долго.

Сегодня добровольное страхование от производственных травм – достаточно популярная услуга на рынке. Проявляя дополнительную заботу о благополучии сотрудников, компания повышает и свой имидж.

По понятным причинам добровольное страхование от несчастных случаев на производстве более гибкий и удобный инструмент для заинтересованных сторон: условия определяются соглашением между работодателем и страховой компанией. Добровольное страхование может обеспечить действительно полную защиту при наступлении страхового случая:

- размер максимальной выплаты выше, чем по обязательному страхованию, обычно – до трех размеров годовой заработной платы работника;

- страховым случаем по договору может считаться не только травма или смерть непосредственно на производстве, но и травма по дороге на работу или в другое время. Страховые компании, как правило, предлагают различные условия: полисы, действующие 24 часа в течение всего года, только в рабочее время или только в выходные;

- доказательство нетрудоспособности и необходимости дорогого лечения проще, чем при обязательном социальном страховании. Работник может получить выплату уже через неделю после травмы;

- по договору выгодоприобретателем может выступать и работодатель – страховая выплата компенсирует расходы на поиск нового сотрудника и убытки, вызванные потерей ценного работника;

- можно застраховать лишь отдельные риски, актуальные для отрасли.

Кроме того, повышенные социальные гарантии – это еще один плюс для работодателя в борьбе за ценных специалистов. А в промышленности во многих областях конкуренция за профессионалов даже рабочих специальностей высока. С другой стороны, некоторые профессии ни один страховщик на общих основаниях страховать не будет. Страхование связанных с очень высоким риском профессий (шахтеры) – отдельная услуга с повышенными тарифами.

Тарифы зависят от множества факторов: от отрасли и рисков до личности застрахованного лица. В среднем полис обойдется страхователю в

0,5–3 и выше % от страховой суммы. Выплата осуществляется исключительно из средств страховщика после получения всех подтверждающих документов, их перечень как правило не отличается от представляемого в Фонд социального страхования.

Обязательное страхование – очень важная социальная гарантия, а добровольное – возможность исходя из специфики отрасли полностью обеспечить работнику лечение, а его семье – источник средств к существованию в случае потери кормильца¹³⁴. Обязательное и добровольное страхование в разной степени обеспечивают работнику возможность восстановиться после несчастного случая на производстве, получить необходимое лечение, а если возвращение к работе невозможно – продолжить жить на материальном уровне, близком к привычному.

---

¹³⁴ Долотина Р.Р. Правовое регулирование обязательного страхования профессиональной ответственности: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Казань, 2017. С. 97.

Заключение

Социальные и экономические основы страхования от несчастных случаев на производстве включают ряд вопросов, связанных с рассмотрением теоретических и практических аспектов, в том числе анализ существующих исследовательских подходов к сущности, моделям, принципам и роли этого института в экономическом развитии страны.

Страхование от несчастных случаев от несчастных случаев в профессиональной деятельности представляет собой обязательный элемент практически во всех национальных экономических системах. Различие национальных моделей связано в основном с историческими, законодательными и экономическими особенностями той или иной страны. В Казахстане страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, как одна из форм социальной защиты, выступает интегратором социального страхования и отчасти социального обеспечения, одновременно является лицензируемым страховыми организациями видом деятельности. В связи с этим рассмотрены принципы, функции и роль страхования через призму защиты от несчастных случаев на производстве в Казахстане в теоретическом и практических аспектах.

Исторические и современные модели страхования от травматизма перекликаются между собой, обеспечивая финансовую защиту пострадавших работников при исполнении ими своих производственных функций. Различие национальных моделей страхования от несчастных случаев в производстве и профессиональных заболеваний в основном обусловлено историческими, экономическими и финансовыми условиями, а также степенью присутствия государства в экономике и спецификой государственного устройства в отдельных странах.

Участники системы СНСПиПЗ – работники, носители риска несчастного случая на производстве, работодатель, обеспечивающий безопасные условия труда и государство, гарантирующее социальную защиту, должны быть объединены целью максимально эффективно использовать финансовые средства. Оптимизации управления этими средствами решается посредством сочетания интересов государства по выполнению своей социальной функции, работодателя, заинтересованного в непрерывности производства, и работающего, нуждающегося в адекватной защите от несчастных случаев. Перечисленные интересы в какой-то степени находятся в некотором противоречии. Разрешение конфликта интересов возможно в результате построения оптимальной системы социального страхования от несчастных случаев в производственной деятельности. Решение этой задачи что в основном связано с созданием безопасных условий в процессе выполнения работающими трудовой деятельности.

Эффективная система СНСПиПЗ будет давать ощутимый финансово-экономический эффект и приносить выгоды работникам, работодателям и государству при условии современной институциональной базы. Система страхования от несчастных случаев на производстве претерпела

значительное институциональное развитие, вводились нормы и правила, структурирующие взаимодействие работающих, работодателей и государства.

Несмотря на некоторые недоработанные аспекты, в Казахстане заложены институциональные основы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью. В частности, сформирована законодательная база, регулирующая права и обязанности участников данных взаимоотношений, в том числе взаимодействие по предотвращению/предупреждению трудового травматизма и создания приемлемых условий труда, возмещения вреда в результате осуществления трудовой деятельности, медицинской, социальной и профессиональной реабилитации пострадавшего, а также ответственность в случае неисполнения субъектами обязательств. Для более точного определения ответственности по урегулированию несчастного случая предлагается перенести отдельные термины, используемые при определении ответственности за вред в результате трудовой деятельности, а также порядок его возмещения на уровень соответствующих законодательных актов.

Обеспечена инфраструктурная основа социального страхования. Внедрена единая база данных по обязательным, включая сведения о заключенных договорах обязательного страхования работников от несчастных случаев и осуществляемых аннуитетных страховых выплатах, и добровольным видам страхования. Для обеспечения прозрачности и выполнения функций государственного страхового надзора возможно исключение нормы об обязанности Государственной аннуитетной компании принимать портфель принудительно ликвидируемой страховой организации, при отсутствии соответствующего волеизъявления со стороны других страховых организаций. Внедрение современных цифровых технологий требует принципиального изменения формирования баз данных за счёт расширения объема сведений в ЕСБД, перехода на электронный формат заключения договоров обязательного страхования работников от несчастных случаев, поименование каждого застрахованного работника, что позволит обеспечить переход с заявительного на проактивный формат осуществления обязательств по страховым выплатам.

Развитие системы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью в Казахстане, в первую очередь, требует адекватной институциональной базы, формирования правил, максимально защищающих интересам работающего населения, обеспечивающих безопасность и охрану их труда.

Совершенствование институциональных основ СНСПиПЗ идёт в направлении создания системы предупреждения аварий и травм на производстве. С этой целью необходимо осуществлять оценку риска различных видов трудовой деятельности и формировать их рисковый профиль для последующей разработки адекватной программы минимизации ущербов.

Риск-ориентированный подход при реализации политики обеспечения безопасности и охраны труда позволяет организациям реализовать три направления: коммерческое, социальное и самострахование. Каждая из систем имеет свои преимущества и недостатки и применяется в зависимости от социально-экономических условий. Общим здесь является достижение основополагающей цели – повышение эффективности принципов охраны труда. Исследование системы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, в Казахстане не ограничивается только анализом рисков ситуации в отраслях и на предприятиях.

Социальное страхование служит важным фактором стимулирования производственной активности и обеспечения здорового образа жизни, создает новые стимулы роста производительности труда в соответствии с личным вкладом в производство и обеспечения собственного благополучия. Достижение такого результата возможно при условии наличия и эффективности функционирования экономической и социальной инфраструктуры страхования от несчастных случаев на производстве, анализе современной рисков ситуации и учёте всех факторов риска в процессе исполнения работниками своих производственных функций.

Экономическая и социальная инфраструктуры обеспечивают безопасность и создание комфортных условий трудовой деятельности. Развитие этих составляющих системы страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью обязанностей, возможно помимо организаций здравоохранения, а также защитника прав застрахованных – страхового омбудсмена по пути расширения гарантий по социальной и психологической реабилитации.

Таким образом, совершенствование системы СНСПиПЗ является объективной необходимостью и потребностью социально ориентированного общества. Достижение социально эффективного результата обеспечивается за счёт поэтапного эволюционного развития национальной системы СНСПиПЗ.

Социальное страхование от несчастных случаев на производстве является актуальным направлением в рамках формирования национальной государственной социальной политики и жизненно необходимым условием при выработке превентивных мер обеспечения безопасного труда. Утвержденный на производстве план мероприятий по управлению рисками является обязательным руководством для работающих по внедрению установленных мер устранения несчастных случаев на производстве. Современная практика риск менеджмента предполагает формирования комплексной, циклической системы мер по ограничению и минимизации рисков производственной деятельности. При условии стандартизации систем риск менеджмента возможны индивидуальные подходы и методы в целях ограничения и минимизации вероятности травматизма работающих при исполнении ими трудовой деятельности.

Современная организация страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности в полной мере соответствует Концепции

устойчивого развития ООН и реализации ESG принципов, поскольку основной целью этого института является обеспечение безопасности жизнедеятельности, в том числе и в процессе трудовой деятельности. В этом направлении свои требования по организации производства выдвигают и финансовые институты, которые требуют наряду с общим порядком финансирования соблюдение стандартов ESG.

В мировой и отечественной практике страхования от несчастных случаев в профессиональной деятельности действуют два организационно-правовых механизма: обязательный и добровольный. Сегодня добровольное страхование от производственных травм – достаточно популярная услуга на рынке. Проявляя дополнительную заботу о благополучии сотрудников, компания повышает и свой имидж. В сравнении с обязательным добровольное страхование от несчастных случаев на производстве более интересный страховой продукт, предусматривающий возможность определения условий, в том числе тарифов, соглашением между работодателем и страховой компанией. Вместе с тем, добровольное страхование может реализовываться одновременно с обязательным, т.к. предоставляют повышенные социальные гарантии. И обязательное, и добровольное страхование предоставляют возможность работающим восстановиться после несчастного случая на производстве, получить необходимое лечение, а если возвращение к работе невозможно – продолжить жить на материальном уровне, близком к привычному. Если обязательное страхование работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей, гарантированное законом, выполняет государственную социальную задачу, то добровольное страхование, выступая дополнением, предоставляет дополнительные финансовые гарантии, в том числе в случае временной или постоянной утраты трудоспособности, а также финансовую помощь в случае утраты кормильца.

Таким образом, анализ современных тенденций теории и практики обязательного страхования от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью в Казахстане установлена необходимость дальнейшего развития институциональных, организационных и финансовых основ в том числе с применением передового мирового опыта, внедрением более совершенных институциональных норм, развитием системы риск-менеджмента, совершенствованием инфраструктуры и применением ESG принципов в целях устойчивого развития национальной экономики.

**«Өндірістегі жазатайым оқиғалардан сақтандыру
теориясы мен практикасын дамытудың әлеуметтік-
экономикалық очеркі»**

**«Социально-экономический очерк развития теории
и практики страхования от несчастных случаев
на производстве»**

Формат 60x84 1/16
Бумага офисная.
Печать цифровая
10,75 усл. печ. л.
Тираж 100 экз.

Отпечатано: «New Line Media»
г. Костанай, пр. Аль-Фараби, 115, оф. 512
тел.: 8(7142) 53-11-47, 53-06-71
e-mail: geosprint@mail.ru